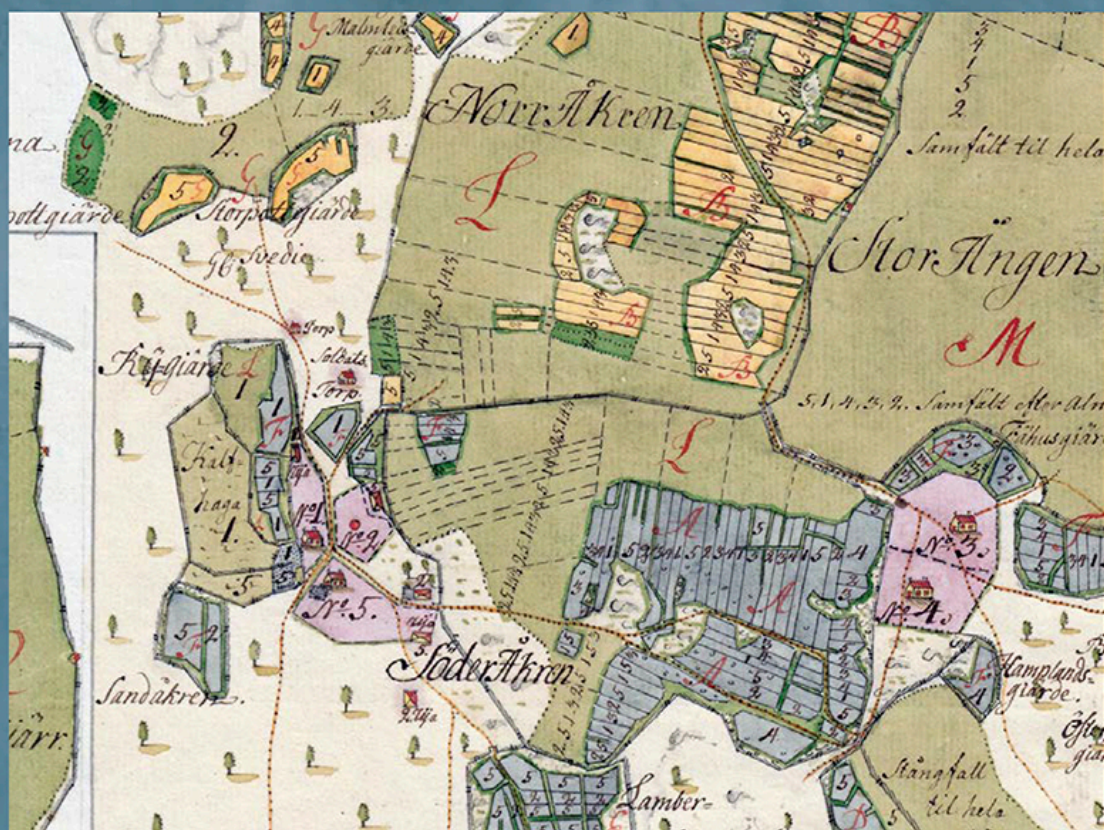

3 2013

TURUN PYHÄN OLAVIN DOMINIKAAKONVENTTI
ITÄ-UUDENMAAN TORPAT | MUINAISLÖYTÖJÄ KARJALAN
KANNAKSELTA | INVENTOINTITULOJA LIEKOSTA

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

SKAS-lehti välittää tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja ja muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Kuvat toimitetaan päätoimittajalle CD-romilla. JPG- tai TIFF-muotoisten kuvien tarkkuuden tulee olla 300 pistettä tuumalle (dpi). Kuvia ei palauteta.

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.
Osoite: SKAS, c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggren
Parrukuja 9 B 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi
Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@helsinki.fi
Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi
Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Kannen ja seuran logon suunnittelu:

Mikael Nyholm

Toimituskunta:

Terhi Mikkola
termikkola@gmail.com
Marianna Niukkanen
marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi
Timo Ylimaunu
timo.ylimaunu@oulu.fi

Abstraktien kieliasun tarkistus:

Rodger Juntunen

Kannen kuva:

Ote Nils Westermarkin vuonna 1753 laatimasta Porvoon Bengtsbyn kartasta. Kansallisarkisto, Maanmittaushallitus.

Pääkirjoitus

- 2 Muinaisjäännökset ja valtion strateginen kiinteistövarallisuus armon vuonna 2014
Georg Haggrén

Tutkimuksia

- 3 Turun Pyhän Olavin dominikaanikon-ventti – Aineksia tilankäytön tulkintaan
Visa Immonen, Janne Harjula, Heini Kirjavainen & Tanja Ratilainen
- 24 Torpat – Itä-Uudenmaan maaseudun arkeologian bulkkitaravaa?
Veli-Pekka Suhonen

Ajankohtaista

- 49 Muinaislöytöjä Kirvusta Karjalan Kannakselta
Hannu Takala, Aleksandr Saksa & Ville Laakso

- 57 Rakennus- ja maisema-arkeologiaa Liedossa – Inventointituloksia vuosilta 2012–2013, Kukkarkoski ja Viinämäki
Helga Lähdemäki & Satu Närhi

Arvostelu

- 65 Mittava läpileikkaus keskiajan Lundista
Georg Haggrén

Jäsenistölle

- 67 SKAS:n kevätretki

PÄÄKIRJOITUS

MUINAISJÄÄNNÖKSET JA VALTION STRATEGINEN KIINTEISTÖVARALLISUUS ARMON VUONNA 2014

Vuoden 2014 vaihtuessa monen monumentin ja muinaisjäännöksen omistajahallinta muuttui, kun Museoviraston hallinnassa oleva kulttuurihistoriallisesti arvokas valtion kiinteistövarallisuus siirrettiin Senaatti-kiinteistöille ja Metsähallituksen luontopalveluille. Tapahtunut perustuu valtioneuvoston jo 21.12.2010 tekemään periaatepäätökseen, jonka mukaan valtion kiinteistöjen omistajahallinta keskitetään kokonaan Metsähallitukselle ja Senaatille. Kiinteistöt on jaettu strategisiin ja ei-strategisiin sen mukaan katsotaanko niiden säilyminen valtion omistuksessa välttämättömäksi.

Metsähallituksen hallintaan siirtyi 27 strategisesti merkittäväksi luokiteltua kohdetta. Joukossa on monta Suomen historiallisen ajan muinaisjäännösten "ykkösryhmään" kuuluvaa monumenttia kuten Kuusiston, Raaseporin, Kajaanin, Liinmaan ja Porvoon Linnamäen linnanrauniot, Svartholman ja Kärnäkosken linnoitukset, Koroistenniemen raunioalue piispankirkon jäännöksineen, Liedon Ristinpellon hautausmaa, Seilin hospitaalikirkko hautausmaineen jne. Mukana on myös moniperiodisia kohteita kuten Sääksmäen Rapolan linnavuori ja Laitilan Untamalan Myllymäki. Senaatti-kiinteistöjen haltuun siirrettiin muiden rakennettujen kiinteistöjen kuten eri museoiden ohella muutamia maamme näyttävimmistä monumenteista kuten Turun, Hämeen ja Olavinlinnat sekä Louhisäiden kartano.

Osa näistä strategisista kohteista kuten kruunun keskiaikaiset linnat tai vuonna 1527 takavarikoitu Kuusiston piispanlinna ovat jo vuosisatojen ajan faktisesti kuuluneet kruunun strategiseen kiinteistöomaisuuteen. Osa kohteista on puolestaan katsottu niin arvokkaiksi muinaisjäännöksiksi, että ne on 1900-luvulla joko ostettu tai joissain tapauksissa pakkolunastettu valtiolle.

Strategisten kohteiden osalta vuosi 2014 on murroskautta. Useissa Senaatin omistajahallintaan siirtyvissä kohteissa museotointa jatkuu kuten ennenkin, monesti osana Kansallismuseon toimintaa. Raunio- ja muinaisjäännöskohteissa tilanne on erilainen, sillä niissä Museoviraston rooli muuttuu. Metsähallitukselle strategiset kohteet eli linnat ja muinaisjäännökset ovat nyt sekä haaste että mahdollisuus. Näillä kohteilla on suuri tutkimuspotentiaali, mutta myös mittava matkailu- ja julkisuusarvo. Tulevaisuus näyttää pysyvä näiden kohteiden käyttö samanlaisena kuin ennen vai kehittykö se – ja jos kehitty, mihin suuntaan? Onko meillä muutaman vuoden päästä kenties Metsähallituksen kansallispuistojen ja luontokeskusten rinnalla myös yhdysvaltalaisen National Park Servicen kaltainen monumenttien ja muinaisjäännösten verkosto, joka konkretisoi kansakunnan historiaa. Sitä odotellessa peukalat pystyyn! ♦

TURUN PYHÄN OLAVIN DOMINIKAANIKONVENTTI

AINEKSIA TILANKÄYTÖN TULKINTAAN

ABSTRACT

The Dominican Convent of St Olaf in Turku – An Interpretation of Spatial Organisation

The Dominican Convent of Turku on Kaskenmäki Hill near the medieval town has a complicated history of research which has produced problematic archaeological material. Nevertheless, the sources have not yet been utilised to their full potential. The first archaeological fieldwork on the site took place in 1901. After that, various parts of the convent have been revealed in connection with construction works, but they remain rather haphazardly recorded. The use of the various spaces in the convent itself has remained rather elusive, although the cloister is relatively articulate in the convent's plan, situated in the Southeast part of the complex. Its unusual, almost triangular, shape is probably an adjustment required by the steep slope. The church along with its churchyard was likely located in the Northeast corner of the complex. The surviving structures are of brick. The artefact assemblage obtained from the convent is mostly post-medieval in date, but there are some extraordinary medieval finds, like a stoneware jug, candlestick of brick clay, and fragments of a brocaded band used in an ecclesiastical context.

TUTKIMUSONGELMANA TURUN KONVENTIN TILANKÄYTTÖ

Keskiajalla Turun Kaskenmäessä toiminut dominikaanikonventti vaikutti merkittävästi hiippakunnan hengelliseen kehitykseen ja kaupungin elämään.¹ Konventin rakennusjäännökset sekä esinelöydöt ovatkin herättäneet kiinnostusta arkeologeissa ja 1900-luvun kuluessa suuri osa konventtialueesta on tullut dokumentoiduksi. Siinä missä Turun konventista kertovat kirjalliset lähteet vain satunnaisesti mainitsevat jonkin tilan olemassaolon täsmentämättä sen sijaintia, arkeologinen aineisto mahdollistaa erilaisten konventtitilojen paikallistamisen ja pohjakaavan analyysin. **Juhani Rinne** esitti 1900-luvun alkuvuosikymmenten tutkimusten perusteella ensimmäiset tulkinnat konventin pohjakaavasta ja tilankäytöstä, mutta Kaskenmäessä 1960-luvulla tehdyt arkeologiset kaivaukset osoittivat ne virheellisiksi.

Uudet kaivaustulokset johtivat **Markus Hiekkasen** pohtimaan kriittisesti Rinteen käsitystä konventin kirkon paikasta. Uutta tulkintaa koko konventin alueesta ei kuitenkaan ole tähän mennessä esitetty. Seuraavassa pyrimmekin rakentamaan päivitetyn kokonaiskäsityksen konventin tiloista ja niiden käytöstä, vaikka dokumentoinnin heikko laatu ja konventin arkkitehtuurin erikoisuudet hanka-

loittavat tehtävää. Aineiston yksityiskohtainen analyysi ja vertailu muihin konventteihin vievät tulkintoja kuitenkin pidemmälle kuin Rinteellä, mutta silti ne jäivät monilta osiltaan enemmän tai vähemmän hypoteettiseksi.

Käsitlemme aluksi lyhyesti konventin historiaa, minkä jälkeen esittelemme kerjäläisveljien konventin ideaalimallin. Siirrymme sitten Turun konventin monipolvisen tutkimushistoriaan ja aineiston pohjalta tehtyihin tulkintoihin. Sen jälkeen käsittelemme arkeologista löytöaineistoa ja lopuksi esitämme uusia ajatuksia konventin tilankäytöstä. Tilaan kuuluvat tässä tapauksessa myös konventin ulkopuoliset alueet ja ympäristön resurssien hyödyntäminen.

DOMINIKAANIKONVENTIN HISTORIAA TURUSSA

Sigtunan dominikaanikonventin annaalin mukaan dominikaanit saapuivat Suomeen vuonna 1249.² Verrattuna annaalin muihin vastaaviin toteamuksiin se tarkoittanee juuri konventin eli veljien muodostaman yhteisön perustamista.³ Tämän varhaisimman konventin sijaintipaikkaa ei tiedetä. Eräs vahva ehdokas on Turun Koroistenniemi ja siellä sijainneet kirkon sekä kahden muun rakenteen perustukset. Ensimmäinen konventti on saattanut sijoittua muuallekin, esimerkiksi lähemmäs myöhempää, Kaskenmäessä tunnistettua paikkaansa.⁴

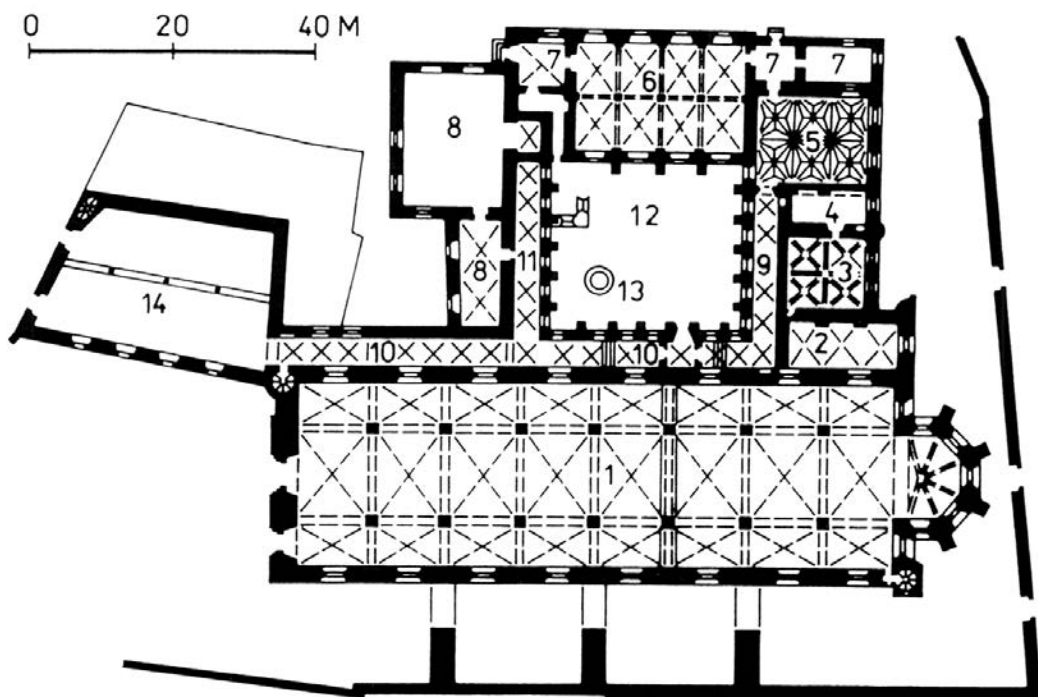
Turun kaupunki perustettiin vuoden 1300 tienoilla.⁵ Ehkäpä tässä yhteydessä tai joskus myöhemmin konventti siirrettiin nykyiseen paikkaansa Kaskenmäen rinteeseen.⁶ Kirjalliset lähteet tuntuvat tukevan tällaista tulkintaa. Suomen konventin sijaan termi "Turun konventti" esiintyy nimittäin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1309 samalla, kun konventin kirkko mainitaan.⁷ Uusi nimitys vakiintui

vuodesta 1329 lähtien. Vuonna 1340 allekirjoitettu paavillinen kirje paljastaa konventin sijaitsevan "Turun kaupungin lähellä".⁸ Toisin kuin itse konventti, sen suojelussyntymys, Pyhä Olavi, mainitaan vasta vuonna 1430.⁹ Pyhimyksen nimeäminen saattoi juontua konventin uudeltaisesta taloudellisesta tilanteesta. Tulipalo tuhosi konventin vuonna 1429, mitä seurasi uudelleenrakennusvaihe. Lahjoitusten houkuttelemiseksi konventti ilmeisesti alkoi painottaa Pyhää Olavia suojelussyntymysään.¹⁰

Konventin toiminta päättyi lopullisesti vuonna 1536 uskonpuhdistuksen seurauksena, ja veljet lähetettiin seurakuntapapeiksi ympäri hiippakuntaa. Seuraavana vuonna konventtia ja kaupunkia koetteli jälleen tulipalo.¹¹ Kruunu otti haltuunsa konventin rakennukset ja todennäköisesti myös liturgisen esineistön, vaikka sitä ei mainitakaan kirkkoesineistön konfiskaatioasiakirjoissa.¹² Kaupunkilaiset alkoivat ottaa raunioista rakennusaineksia, ja vuonna 1543 Kustaa Vaasa määräsi tiiliä ja muita arkkitehtonisia elementtejä kuljetettavaksi Kastelholman ja Turun linnojen korjausmateriaaliksi.¹³

KONVENTTITILA – YHDISTELMÄ SÄÄNTÖJÄ, PERINTEITÄ JA PAIKALLISIA RATKAISUJA

Vuonna 1215 perustetun dominikaanien kerjäläisveljestön kivijalkana on Pyhän Augustinuksen sääntö. Järjestön konventtirakennuksia koskevat ohjeet eivät kuitenkaan muodosta yksityiskohtaista koodistoa, vaan niiden ensisijainen tehtävä on taata köyhyyslupaus.¹⁴ Ohjeistuksen avoimuus teki keskiajan arkkitehtonisista ratkaisuista joustavia, ja niissä pyrittiin sopeutumaan paikallisiin vaatimuksiin sekä kulloiseenkin taloudelliseen ja sosiaaliseen tilanteeseen.¹⁵ Dominikaanijärjestön kenraalina toimi-

Kuva 1. Tallinnan Pyhän Katariinan dominikaanikonventin pohjakaava. 1 – Pyhän Katariinan kirkko, 2 – Sakaristo, 3 – Kapitulisali, 4 – Kirjasto, 5 – Vanha ruokasali, 6 – Uusi ruokasali, 7 – Apuhuoneita, 8 – Länsisiipi maallikoille, 9 – Itäinen ristikäytävä, 10 – Eteläinen ristikäytävä, 11 – Läntinen ristikäytävä, 12 – Sisäpiha, 13 – Kaivo, 14 – Viljamakasiini. Kuva: Tamm 2002, 53.

nut Humbertus Romans-sur-Isère'lainen (n. 1190/1200–1277) kirjoittaakin, että erotukseksi vanhemmista luostarijärjestöistä dominikaaniveljestöllä on lähestulkoon yhtä monta tapaa järjestää rakennukset ja kirkot kuin on olemassa dominikaanisia konventeja.¹⁶ Hän selittää suurta vaihtelua ilmastoeroilla ja paikallisiin tapoihin sopeutumisella.¹⁷

Konventtien tilat voidaan käyttötapaansa perusteella jakaa kolmeen: uskonnollisiin eli pyhitettyihin tiloihin, asuintiloihin ja taloustiloihin. Jaottelua ei pidä ymmärtää liian jäykästi, sillä kerjäläisyhteisöissä esimerkiksi ruokailu on aina myös uskonnollinen tapahtuma. Ruokasali on siten yhtä aikaa uskonnollinen paikka ja asuintila. Toinen jaottelu voidaan tehdä tilojen saavutettavuuden pohjalta. Konventeissa oli paikkoja, joihin muil-

lakin kuin järjestön jäsenillä – kuten kirkonmenoihin osallistuvilla kaupunkilaisilla – oli pääsy, mutta myös tiloja, joihin tavallisesti vain kerjäläisveljet saattoivat astua, kuten asuintilat. Verrattuna luostareihin, joissa yhteisön jäsenet elivät klausuurissa eli pysytelivät luostarin muurien sisäpuolella, kerjäläiskonventtien tilankäyttö oli kuitenkin joustavampaa sekä yhteisön jäsenten että ulkopuolisten kannalta. Tässä mielessä konventit olivat puolijulkisia.¹⁸

Konventin hengellisen elämän keskus oli kirkko. Kerjäläisveljestöjen hartausideaali määritteli kirkkorakennuksen pohjakaavaa ja yksityiskohtia. He halusivat asettua lähelle kansaa ja saarnata. Siksi kirkot sijoitettiin mahdollisimman lähelle kaupunkia tai kaupunkiin johtavaa kulkuväylää. Kirkon sijoit-

taminen näin samalla rauhoitti kirkon toiselle puolelle jääneet veljien asuintilat.

Pohjoismaissa konventtien kirkot olivat malliltaan varsin pelkistettyjä rakennuksia, joissa veljille oli varattu niin sanottu munkkikuori ja muille kuuntelijoille oma tilansa. Yksinkertaisimmat kirkot koostuivat yhdestä suorakulmaisesta, yksilaivaisesta tilasta, mutta Tanskassa ja Ruotsissa yleisin ratkaisu oli kaksilaivainen kirkko, jossa pääläivaan oli lisätty veljille varattu sivulaiva siltä puolelta kirkkoa, joka oli lähinnä asuintiloja.¹⁹ Kirkkoon ja sen ulkopuolella olevaan kirkkomaaan voitiin haudata veljiä, mutta myös maallikoita, erityisesti anteliaita lahjoittajia.²⁰

Turun konventin kirkko mainitaan kirjallisissa lähteissä. Vuonna 1309 sekä tuomiokirkossa että konventtikirkossa luettiin arkkipiispa Nicolain Turun piispanvaalia koskeva kirje.²¹ Konventtikirkon osista on erityismaininnan saanut Pyhän Annan kappeli. Kardiinaali Jordanus allekirjoitti Turun konventille anekirjeen jouluaattona 1437. Sen mukaan he, jotka vierailivat konventtikirkon Pyhän Annan kappelissa ja antoivat lahjoja konventin korjaamiseen ja ylläpitoon sekä liturgisia esineitä varten, saivat 100 päivän aneet.²² Hiekkänen arvelee, että kappeli oli sivurakennus kirkon ulkopuolella tai oma yksikönsä kirkon muurien sisällä.²³

Vakiintuneessa tilajärjestelyssä konventtikirkon etelä- tai pohjoispuolelle sijoitettiin veljien asuintilojen keskeinen elementti, neliskulmainen piha ja sitä ympäröivä ristikäytävä eli käytävä, joka avautuu sisäpihalle arkadien kautta.²⁴ Ristikäytävä yhdisti eri tilat toisiinsa ja suojeli ulkomailman hälyltä. Lisäksi se oli tärkeä uskonnollisten kulkueiden kulkureittinä. Tallinnassa sijaitseva Pyhän Katariinan dominikaanikonventin pohjakaava noudattelee juuri tällaista rakennusten asemointia (kuva 1): neliömäinen sisäpiha ja ristikäytävä sijoittuvat kirkon pohjoispuolelle.²⁵ Muutoinkin Tallinnan konventti on

hyvä esimerkki tavanomaisemmasta tilasijoittelusta.

Ristikäytävää ympäröivistä tiloista lähimäksi kirkkoa sijoitettiin kapitulisali (*domus capitularis*) eli sali, jossa veljien yhteiset kokoontumiset järjestettiin.²⁶ Kirjallisissa lähteissä ei ole säilynyt mainintaa Turun kapitulisalista. Tallinnan Pyhän Katariinan konventissa sali sijaitsi heti kirkon pohjoispuolella, pihan itäsiivessä. Makuusali (*dormitorium*) oli Tallinnassa sijoitettu toiseen kerrokseen kapitulisalin yläpuolelle. Sieltä veljet saattoivat laskeutua portaita pitkin kirkossa pidettäviin jumalanpalveluksiin.

Tallinnan konventissa oli poikkeuksellisesti kaksi ruokasalia (*refectorium*). Vanhempi ruokasali oli sekin rakennettu itäsiipeen, kapitulisalin pohjoispuolelle. Myös uudempi ruokasali oli dominikaanikonventeille tyypillisellä paikalla: kirkkoa vastapäätä pohjoissiivessä. Turun konventin ruokasali mainitaan vuonna 1441.²⁷ Tämän ohella on säilynyt maininta, että siellä kokoontuivat piispa Magnus Tavast ja kaupungin raati vahvistamaan Karl Knutssonin kirjeen vuonna 1442.²⁸ **Carl Jacob Gardberg** ehdottaa, että ruokasalia käytettiin myös kapitulisalina.²⁹

Konventtien sisäpihaa ympäröiviin tiloihin kuuluivat usein latriinit ja keittiöt, useimmiten länsipäädyssä, kuten Tallinnan konventissa. Asuintiloihin kuuluvat myös konventissa vierailleille tai pysyvästi asuville maallikoille varatut huoneet. Nämäkin sijaitsivat useimmiten länsipäädyssä. Turun konventin maallikkotiloista ei ole varsinaista mainintaa, mutta vuonna 1455 sinne otettiin lahjoitusta vastaan asumaan pariskunta.³⁰

Dominikaanikonventteihin oli järjestetty sairaanhoitoa ja tätä varten tarvittiin hospitaalisali. Se saatettiin sijoittaa sisäpihan länsisiipeen, mutta erottaa konventista erilliseksi rakennukseksi. Turkua koskevissa kirjallisissa lähteissä mainitaan vuonna 1396 Pyhäinhengenhuone (*helgeandshus*) eli hospitaali.

Laitoksen on toisinaan tulkittu kuuluneen Turun konventin yhteyteen ja sijainneen konventtikompleksin itäpuolella, Vartiovuoren rinteessä.³¹ Lisäksi kirjallisissa lähteissä on mainintoja opettajasta, minkä perusteella jokin konventin tiloista oli mahdollisesti varattu koulukäyttöön.³²

Dominikaanikonventeissa taloudenhoitoon liittyvät tilat erotettiin liturgisista ja asuintiloista, esimerkiksi omaksi pihakokonaisuudekseen. Asiakirjalähteet paljastavat, että vuonna 1545 kruunun vuokratessa Turun konventin entisiä maita kaupunkilaisille omistuksiin kuului sepänpaja. Se oli todennäköisesti käytössä jo konventin toiminta-aikana.³³ Konventti omisti myös maatilan Halistenkosken liepeillä. Maatilalla oli oikeus koskessa sijainneeseen viljamylyyn.³⁴ Tontteja konventti omisti niin Turussa kuin sen ympäristössä. Vuonna 1545 mainitaan vielä, että konventilla oli ollut viisitoista niittyä ja yksitoista ranta-aittaa.³⁵

ARKEOLOGISTEN TUTKIMUSTEN MYÖTÄ KEHITTyneet TULKINNAT TILANKÄYTÖSTÄ

Turun konventtialue sijaitsee nykyisen Kaskenkadun molemmin puoli noin sata metriä nykyisestä Aurajoen rantapenkasta. Konventti rakennettiin aivan keskiaikaisen kaupunkialueen eteläreunalle, notkelmaan, joka muodostuu Vartiovuoren ja Sappalinnan väliin. Korkeuserot konventin eri lattiatasojen välillä olivat jopa toista metriä.³⁶ Hankala sijainti vaikutti rakennuskokonaisuuden suunnitteluun ilmeisesti niin paljon, ettei se noudattanut tyypillistä dominikaanikonventin mallia.

Turun konventin paikan valinnassa oleellinen seikka oli kaupungin sijainti. Hiekkainen katsoo, että Turku perustettiin yhtenäistä suunnitelmaa noudattaen. Siinä ikään kuin kaupungin rajoja merkitsemään sijoitettiin tuomiokirkko ja konventti sen vastakkaisille puolille, tuomiokirkko pohjoiseen ja kon-

Kuva 2. Isaac Tillbergin kaupunkikartta vuodelta 1818, johon on sijoitettu arkeologisesti dokumentoidut konventin jäännökset sekä nykyinen asemakaava. Kuva: Panu Savolainen.

Kuva 3. Holvin päätekivi löydettiin vuonna 1831 seinään muurattuna (KM hist. 1234). Kiven pituus on 30,5 cm ja sen etuosan koristellun kehän halkaisija 22,5 cm. Raaka-aine on paikallista kalkkikiveä (Hiekkanen 2003b, 92, alaviite 28). Kuva: Visa Immonen.

ventti etelään. Tällainen perustussuunnitelma olisi määritellyt konventin sijoituspaikaksi topografisesti vaikean kohdan.³⁷

Kaksi merkittävää tietä yhdisti konventin kaupungin keskusta. Ensimmäinen – *Klosternedergatan* eli "alempi luostarikatu" – kulki lähellä jokirantaa vieden torilta konventille, kun taas toinen eli *Klosterövergatan* – "ylempi luostarikatu" – kulki idempänä, mutta noudatti myös joen suuntaa. Se yhdisti konventin kaupunkiin Uudenmaan suunnalta tulleeeseen päätiehen.³⁸ Katuverkoston ohella joella oli suuri merkitys konventille. Satama-alue lähellä nykyistä Suurtoria oli talouselämän solmukohta, ja keskiajalla kerjäläisjärjestöille oli tavallista sijoittaa konventti mahdollisimman lähelle satamaa, ihmisten kokoontumis- ja kulkureittien äärelle.³⁹

Konventin sulkeuduttua ja aina vuoden 1827 Turun paloon saakka alueen asemakaava säilytti konventtirakennusten hahmon ja niitä ympäröivän katuverkoston (kuva 2). Tämä on parhaiten nähtävissä konventin lounaiskulmassa, jossa sittemmin jokirantaan

johtava kapea tie noudatteli konventtirakennusten seinälinjauksia. Vaikka asemakaava säilytti muistuman konventista, ja sen paikka tunnettiin suurin piirtein suullisen perinteen välittämänä, täsmällinen sijainti oli jo painunut unohduksiin 1700-luvun loppuun tultaessa.

Turun palon jälkeinen jälleenrakennus noudatti aivan uutta asemakaavaa. Tämän vuoksi uusien rakennusten perustojen kaivutöissä alueelta paljastui usein muurattujen rakennusten jäännöksiä ja hautoja. Vuonna 1831 eräästä tiiliseinästä talletettiin siihen muurattu holvin päätekivi (kuva 3).⁴⁰ Kaskenkatua tasoitettaessa osia rakenteista piti peräti räjäyttää pois. Tällaisia hajanaisia löytöjä ei kuitenkaan erotettu keskusta-alueen muista rakennusjäännöksistä, eikä siten tulokitta nimenomaan todisteiksi konventista.

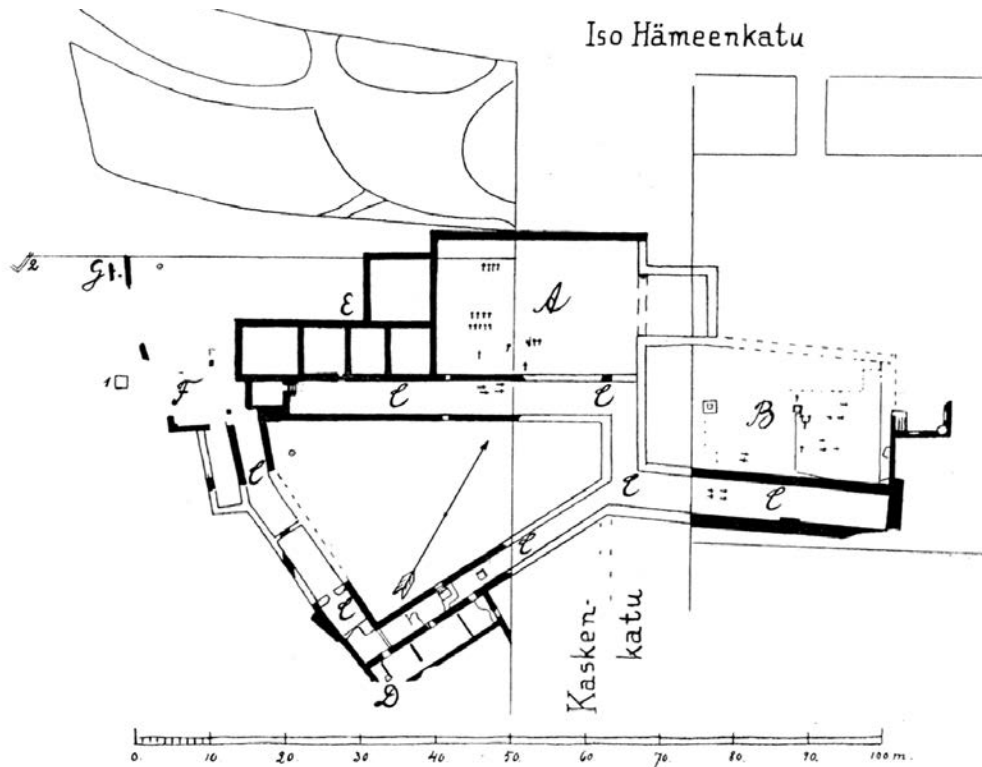
Alueelle 1500-luvulta aina 1800-luvun alkupuolelle asti pystytetyt rakennukset olivat suhteellisen kevyitä puurakennuksia, eivätkä ne merkittävästi olleet tuhonneet keskiaikaisia rakenteita.⁴¹ Tilanne muuttui

1800–1900-lukujen vaihteessa, kun käyttöön otettiin modernit rakennusmenetelmät ja ryhdyttiin pystyttämään kivitaloja. Vuonna 1901 Kaskenkatu 1:n tontille rakennettiin monikerroksista kivirakennusta, ja paljastuneita raunioita saapui tutkimaan arkeologi **Hjalmar Appelgren**.⁴² Hän löysi konventinaikaisia tiilirakenteita, joiden seinät kohosivat korkeimmillaan vielä kolmen metrin korkeuteen. Seuraavien parinkymmenen vuoden aikana, kun alueelle rakennettiin uusia kivitaloja, arkeologit ja arkkitehdit dokumentoivat perustojen kaivutöiden yhteydessä lisää vanhoja rakenteita ja tallettivat löytöjä siinä määrin kuin kykenivät. Kenttätyöt olivat kuitenkin enemmän tai vähemmän sattumanvaraisia, eikä maamassoja seuloitu.⁴³

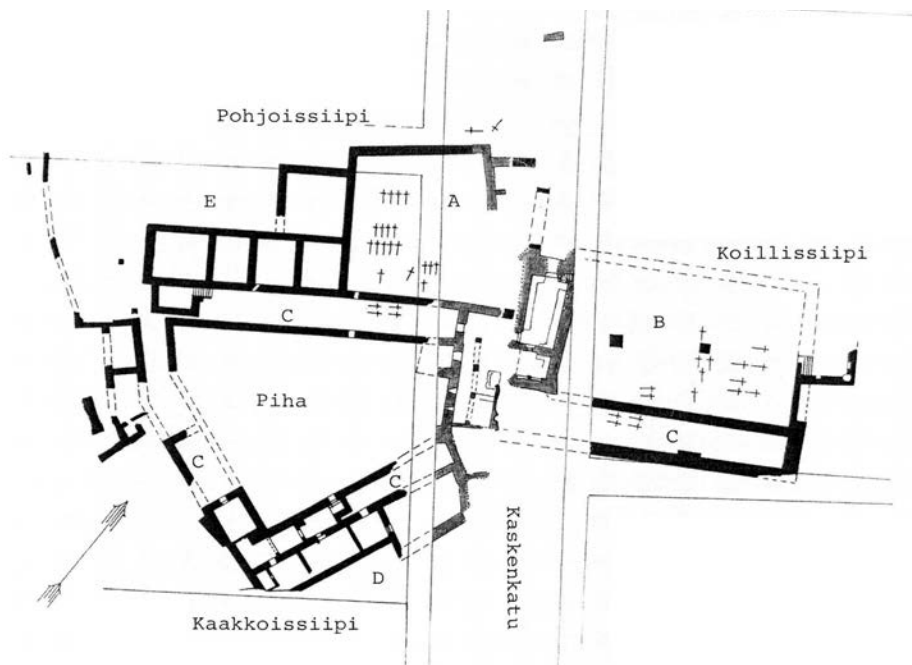
Varhaisten tutkimusten pohjalta Juhani Rinne laati rakenteista pohjakaavan ja tulkitsi

eri tilojen käyttöä.⁴⁴ Pohjakaavasta selkeimmin hahmottuva tila on sisäpiha ja sitä ympäröivä ristikäytävä (C – kuva 4). Turussa se on muodoltaan epätyypillinen, lähes kolmio-mainen. Syynä erikoiseen ratkaisuun lieene mäkinen maastonmuoto.⁴⁵ Ristikäytävällä on myös toinen poikkeuksellinen piirre: Siinä ei näytä olleen arkadeja tai suuria ikkunoita, jotka avautuisivat sisäpihalle. Sisä- ja ulko-seinät olivat umpinaisia ja perustoiltaan yhtä leveitä. Ehkäpä pohjoisen kylmissä talvissa suuret avoimet käytävät eivät olleet lämpöta-loudellisesti hyvä ratkaisu.⁴⁶

Rinne tulkitsee suorakulmaisen salin risti-käytävän pohjoispuolella konventin kirkoksi (A – kuva 4). Tilan käyttö kirkkona selittäisi sen sisältä löytyneet useat haudat, joista huomattavin oli tiilihautaan laskettu puuarkku. Arkussa oli löydettyä vielä jäljellä nahka-

Kuva 4. Juhani Rinteen vuonna 1928 julkaisema konventin pohjakaava. A – kirkko, B – kapitulisali, C – ristikäytävä, D – talousrakennuksia, E – asuinrakennuksia, F – muurien jäännöksiä, G – käytävä, 1 – kaivo, 2 – hirsirakenteen jäännöksiä (= laituri?). Kuva: Rinne 1928, 91.

Kuva 5. Lasse Laaksosen vuonna 1969 laatima pohjakaava. A – kirkko?, B – kirkko tai kapitulisali, C – luostarikäytävä, D – talousrakennus, E – asuinrakennus. Kuva: Brusila 2001, 87.

koriste, joka on talletettu museokokoelmiin.⁴⁷ Rinne arvelee, että kirkko olisi ollut romaaniin tyylin mukainen.

Rinteen tulkinnoissa kapitulisali sijaitsee kirkon itäpuolella. Sen jakoi kaksilaivaiseksi tilaksi kaksi pohjakaavaltaan neliömäistä pilaria (B – kuva 4). Ristikäytävän eteläkulman varrella olleita tiloja Rinne pitää taloustiloina ruokasaleineen (D – kuva 4). Ristikäytävän pohjoisreunalla, kirkon länsipuolella olevat rakennukset ovat Rinteen tulkinnoissa asuintiloja (E – kuva 4), muun muassa alueelta paljastuneiden kalkkikivisten rakennusfragmenttien perusteella. Rinne katsoo kaivauksissa paljastuneen tiilillä katetun käytävän antaneen suojatun kulkureitin ristikäytävän pohjoissiivestä joenrantaan (G – kuva 4).⁴⁸

Arkeologista dokumentointia tehtiin jälleen 1960-luvulla, mutta kenttätöistä ei ole kaivausraportteja. Laajimmat kaivaukset suoritettiin Kaskenkadun kohdalla. Kenttätöiden ensisijaisena tarkoituksena näyttää yhä olleen rakenteiden ottaminen esiin ja dokumentoi-

minen, eivätkä kaivutyöt jatkuneet lattiatasoa syvemmälle. Museoon talletettiin silti lähes 300 löytöä.⁴⁹ Kaivauksia johtanut **Lasse Laaksonen** piirsi rakenteista uuden kartan vuonna 1969, ja se julkaistiin vuonna 1986 (kuva 5).⁵⁰ Tutkimukset osoittivat, että Rinteen oletukset konventin rakenteiden linjauksista Kaskenkadun kohdalla olivat pielessä, ja siten hänen tulkintansa konventin tiloista oli virheellinen.

Arvioidessaan Rinteen käsityksiä uudelleen Hiekkanen huomauttaa, että tämän kirkoksi tunnistama tila on mittasuhteiltaan väärä, noin 27 x 18 m (A – kuva 5). Se on pohjakaavaltaan epäsymmetrinen, väliseinillä jaettu ja ilman kuorimaista uloketta. Kapitulisaliksi tulkitun tilan länsiosasta uudemmista 1960-luvun tutkimuksissa saatiin esille todennäköisesti sen länsimuuri, jonka perusteella tila oli ollut suorakaiteenmuotoinen ja sisältä kooltaan 6 x 31 m. Hiekkanen pitääkin todennäköisempänä, että tämä tila toimi konventin kirkkona (B – kuva 5).⁵¹ Carl Jacob

Garberg on samaa mieltä ja jatkaa, että salin mittasuhteet muistuttavat keskiajan maaseutukirkkoja. Kaksilaivaista holvausta käytettiin muun muassa Hollolan, Inkoon ja Sipoon kirkoissa. Lisäksi kirkon sijainti lähimpänä kaupunkiasutusta vertautuu monien tanskalaiden konventtien ratkaisuun sijoittaa kirkko niin, että kaupungista saapuvan vieras kohtasi juuri sen ensimmäisenä.⁵²

KASKENMÄEN KONVENTTIRAKENNUSTEN IKÄ

Kaskenmäen rakennusjäännösten tarkka ikä on yhä arvoitus. Ei tiedetä, milloin ensimmäiset rakennukset alueelle pystytettiin, eivätkä kirjalliset lähteet paljasta, mistä materiaalista konventin varhaisvaiheen rakennukset tehtiin, puusta vai tiilestä. Luultavasti ne olivat kuitenkin puuta.⁵³ Arkeologisessa aineistossa on tästä viitteitä. Ensinnäkin palanutta puuta löydettiin vuonna 1909 Hiekkasen kirkoksi ehdottaman tilan läntisen pilarin lähettyviltä.⁵⁴ Puuaines oli peruskallion päällä tiilenpaloja sisältäneen purkukerroksen alla. Toiseksi vuoden 1967 kenttätöissä kahdesta kohtaa muurattujen rakenteiden vierestä paljastui 2–8 cm paksu, orgaanisen aineksen värjäämä savikerros läheltä ristikäytävän länsi tai pikemminkin luoteiskulmaa. Myös sen päällä oli purkukerrokset ja alla pohjasavi.⁵⁵ Puunsekaista kerrosta ei ole pystytty ajoittamaan.

Alueen tiilirakennusten iän määrittäminen on yhtä vaikeaa, sillä niissä ei ole tyylillistä ajoitusta helpottavia piirteitä.⁵⁶ Muurit on tehty munkkilimitystä⁵⁷ tai sen ja vendiläisen limityksen⁵⁸ yhdistelmää käyttäen,⁵⁹ mikä osoittaa rakenteet todennäköisesti pääasiassa keskiaikaisiksi, ennen vuoden 1537 tulipaloa rakennetuiksi.⁶⁰

Konventti paloi vuonna 1429, ja vuonna 1431 tallinnalainen muurarimestari Simon johti rakennustöitä konventissa.⁶¹ Hiekkanen

ehdottaa, että arkeologisesti dokumentoidut tiilirakenteet olisivat tältä ajalta.⁶² **Liisa Seppänen** kuitenkin huomauttaa, että ne voivat olla myös varhaisempia, sillä kaupungissa oli jo 1300-luvun alkupuoliskolla muutama kivirakennus. Varhaisimmat merkit tiilen käytöstä ajoittuvat myös samoihin aikoihin. Dominikaanit olivat tiiliarkkitehtuurin edelläkävijöinä, joten olisi erikoista, ettei Turun konventissa olisi ollut tiilirakennuksia jo ennen vuoden 1429 tuhoa.⁶³

Konventtialueen puiset rakenteet auttavat tiilirakenteiden tapaan haarukoimaan konventin rakennushistoriaa. Konventin luoteiskolkasta löydettiin kaksi kaivoksi tulkittua hirsirakennetta. Niiden salvokset ovat lohennepyrstötyyppiä,⁶⁴ jota kaupunkirakentamisessa alettiin käyttää 1400-luvulta lähtien.⁶⁵ Kahden kaivon rakentaminen vaikuttaisi siten ajoittuvan pikemmin Hiekkasen kuin Seppäsen esittämälle aikajaksolle. Toinen rakenteita ajoittava löytö on rahakätkö. Sen sisältämät sata rahaa oli pistetty saviruukuun, joka löydettiin vuonna 1901 lattiatien alta ristikäytävän eteläpuolisesta huoneesta (t – kuva 6). Rahojen *terminus post quem* on 1450-luku.⁶⁶ Kätkö todistaa, että konventin kaakkoisosan rakennukset olivat olemassa viimeistään 1400-luvun puolivälissä.

Kronologiaa sekoittaa entisestään se, että konventin raunioihin rakennettiin ilmeisesti vielä sen toiminnan päättymisen jälkeen. Ainakin kolme rakennekokonaisuutta voidaan tulkita todennäköisesti keskiajan jälkeen muuratuiksi. Ensinnäkin Rinne toteaa, että ristikäytävän pohjoislaidalla, sen keskellä sijainneessa kellarissa (v – kuva 6) ja ristikäytävän lounaiskulman kapeissa väliseinissä (K, J – kuva 6) käytettiin jostakin rakenteesta purettuja, uusiokäytettyjä tiiliä. Nämä rakenteet myös katkaisevat ristikäytävän tai sijaitsevat sen keskellä.⁶⁷ Rinteen havainnot tukevat suullista perinnettä, jonka mukaan raunioita hyödynnettiin varastoina aivan

Kuva 6. Konventtialueen uusi pohjakaava. Nykyinen asemakaava on merkitty vaaleanharmaalla. Kuva: Panu Savolainen.

1800–1900-lukujen vaihteeseen asti.⁶⁸

Toiseksi vuonna 1831 löydetty, tiiliseinään muurattu holvin kalkkikivinen lakikivi viittaa siihen, että kyseinen seinä oli rakennettu todennäköisesti keskiajan jälkeen.⁶⁹ Kolmanneksi Hiekkasen kirkoksi tulkitsemassa salissa havaittiin ohut väliseinä, joka yhdisti pilarin paksumpaan seinään. Väliseinä oli muurattu erittäin epäsäännöllisellä limityksellä, joka muistutti renessanssiliimitystä ja ajoittunee siten konventin käytön jälkeiseen aikaan.⁷⁰ Kaiken kaikkiaan konventin kronologia jää varsin epämääräiseksi. Keskeisten rakenteiden keskiaikaisuudesta ei ole epäilystä, vaikka yksi kellareista ja osa

väliseinistä on rakennettu vasta konventin käytön päätyttyä.

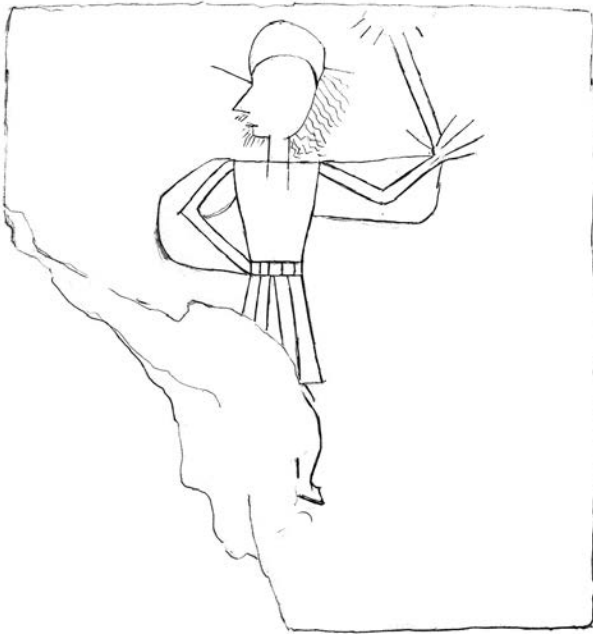
ESINELÖYDÖT KONVENTIN ALUEELTA

Yhtä lukuun ottamatta kaikki Turun konventista säilyneet muinaisesineet ovat alueelta 1800- tai 1900-luvulla talletettuja löytöjä. Poikkeus on ainoa konventin kirjastosta säilynyt kirja: vuonna 1407 valmistunut liturgisten tekstien kokoelma, jota säilytetään Uppsalan yliopistokirjastossa.⁷¹ Arkeologisesta aineistosta suuri osa koostuu keskiajan jälkeisistä uunikaakeleista, hevosenkengistä,

avaimista, rautanauiloista ja muista rautaesineistä sekä ikkuna- ja astialasin palasista. Ne ovat siten jälkiä uuden ajan maankäytöstä ja kaupunkilaiselämästä. Keski- ja myöhäiskeskiaikaan ajoitetut löydöt ovat varsin niukat, ja ne ovat herättäneet tutkijoissa arkkitehtonisia rakenteita paljon vähemmän kiinnostusta. Aineistosta ei ole kokonaisanalyysia.

Konventin alueelta on paljon erilaisia muoto- ja koristetiiliä. Niistä erikoisin oli tiililaatta, jonka työmiehet paikallistivat vuonna 1909 Kaskenkatu 2:n tontilta (A–B – kuva 6). Laatta ei ole säilynyt, mutta siitä tehty piirros on (kuva 7). Sen perusteella tiilen pintaan oli viillöksiin kuvattu ritari ”täysissä varustuksissa miekka kädessä”.⁷² Piirroksessa, johon ritarihahmo näyttää ainakin osittain hankamalla siirretyltä, tiilen mitat ovat noin 29 x 30 cm.

Kaskenkatu 2:n työmaata seurannut arkkitehti Alex. Nyström pelasti paljastuneista rakennusjäänneistä myös laastin paloja

Kuva 7. Konventtialueen koillis- tai länsikulmasta vuonna 1909 löydetty tiililaatta. Laattaan oli viilletty ritarihahmon kuva. Piirroksessa laatan koko on noin 28,5 x 29,4 cm. Kuva: Visa Immonen / Museovirasto.

Kuva 8. Vuonna 1909 arkkitehti **Alex Nyström** talletti konventtialueen oletetusta kirkkotilasta 18 laastin palaa (TMK 12745:5). Yhdessä niistä on punaisella värillä maalattu rosettikuvio, jossa viisi terälehteä on järjestetty keskellä olevan täplän ympärille. Kuva: Visa Immonen / Turun museokeskus.

(A–B – kuva 6),⁷³ joissa on punaista, musta ja vihreää väripigmenttiä. Maalauksista erottuu ainakin rosettimainen ja aaltomainen kuvio (kuva 8). Aiheet muistuttavat keskiaikaisten pitäjänkirkkojen seinä- ja holvimaalausien koristeita. Konventin käytönaikaisiin löytöihin lukeutunevat myös ikkunalasien lyijypuitteiden katkelmat, joita talletettiin 1960-luvun kaivauksissa (kuva 9). Palaset keskittyivät sisäpihan koillisreunan kahdella pilarilla varustettuun saliin (E – kuva 6).⁷⁴ Aikaisempien kenttätöiden ja dokumentaation kirjavuuden vuoksi ei kuitenkaan ole täysin varmaa, josko vastaavanlaisia lyijypuitteita olisi ollut muissakin tiloissa.⁷⁵

Konventin alueelta on vain kaksi keskiaikaisen keramiikan palaa,⁷⁶ ja yksi kivisavikeramiikasta valmistettu pienoisorukku (kuva 10). Pienoorukku sisälsi jo aiemmin mainitun rahakätkön, joka koostui sadasta hopeabrakteaatista. Niistä nuorimmat olivat 1400-luvun puolivälin tienoilta.⁷⁷ Astian suuta ei ollut suljettu korkilla tai tulpan tapaisella, vaan rukku oli rahojen lisäksi täynnä hiekkaa.⁷⁸

Kuva 9. Vuonna 1969 kaivauksissa talletettuja ikkunan lyijypuitteiden palasia "ison kellarihuoneen" lattiata-sosta, palokerroksen päältä (TMK 16920:149). Kuva: Visa Immonen / Turun museokeskus.

Kuva 10. Kivisavikeraaminen miniatyyriruukku löydettiin lattiatien alta ristikäytävän eteläpuolisesta huoneesta (t – kuva 6) (KM hist. 3940:1). Astian korkeus on 6,4 cm, leveys 5,0 cm ja pohjan halkaisija 3,8 cm. Sen sisällä oli sata hopeabrakteaattia, joiden *terminus post quem* on 1450-luku. Kuva: Visa Immonen / Museo-virasto.

Rahakätköt ovat varsin tavallisia Pohjoismaiden keskiaikaisissa luostareissa ja konventeissa,⁷⁹ mutta erikoiseksi Turun kätkön tekee ruukku ja konventin yhteys Pyhään Olaviin. Samantapaisia pieniä ruukkuja nimittäin jaettiin Trondheimin tuomiokirkkoon

Pyhän Olavin haudalle saapuneille pyhiinvaltaajille. Astioissa säilytettiin tuomiokirkossa olleesta kaivosta nostettua vettä.⁸⁰

Toinen alueelta paljastunut aarrekätkö löydettiin vuonna 1906 Kaskenkatu 1:n tontilta (M–O, R – kuva 6), kun juuri valmistuneen apteekkari Ditzlerin kivirakennuksen ympäristöä raivattiin. Hajonneen kätkön rahoista 17 onnistuttiin löytämään. Rahojen myöhempi kohtalo on tuntematon, mutta dokumentaation perusteella ne ajoittuivat Sten Sture vanhemman kaudelta 1400-luvun lopusta Kustaa Vaasan aikaan vuoteen 1558.⁸¹ Kätkö todistaa osaltaan, että konventtialueella oli toimintaa sen sulkemisen jälkeenkin.

Rahojen ja keramiikan lisäksi Kaskenmäestä on kaksi myöhäiskeskiaikaista tai uuden ajan alun tynnyrinhanan osasta (kuva 11). Niiden täsmälliset löytöpaikat eivät ole tiedossa. Yhtä lailla heikosti dokumentoitu löytö on tiilisavesta valmistettu kynttilänjalan palanen (kuva 12). Se on myöhäiskeskiaikaista tyyppiä ja luultavasti tiilentekijän lisäansioikseen valmistama.⁸² Raunioista paljastui 1900-luvun alussa myös kuparinen tai messinkinen kynttilänjalka, joka muotonsa perusteella ajoittuu 1500-luvulle (kuva 13),⁸³ mutta se on säilynyt ainoastaan piirroskuvana.

Erikoisuuksiin kuuluu myös löytö, joka koostuu kahdesta brokadinauhan palasesta (kuva 14).⁸⁴ Ne löydettiin kaivauksissa konventin luoteisosasta. Palaset on tehty silkistä ja kullattua hopeaa olevasta metallilangasta. Nauhojen molempiin reunoihin on ommeltu senttimetrin välein valkoinen silkkilanka, mikä osoittaa, että nauhat oli ommeltu kiinni johonkin toiseen kankaaseen. Tekstiilit on AMS-ajoitettu 1500–1600-luvulle.⁸⁵ Keski-ajaisissa kirkonmiesten omaisuusluetteloidsa ja testamenteissa samankaltaisia brokadinauhoja kutsuttiin "kultaisiksi nauhoiksi" (*aurifrisia*, *auriphrygium*). Termiä käytettiin kirjailluista tai kudotuista kultabrokadeista,

joita käytettiin liturgisissa vaatteissa ja tekstiileissä.⁸⁶ Muita vastaavia brokadinauhoja ei tunneta Suomesta arkeologisista löytöyhteystistä, mutta monet kirkoissa ja museokokoelmissa olevat keskiaikaiset kirkkotekstiilit on koristeltu kultaisilla nauhoilla. Keskiajalla ja uuden ajan alussa tällaiset nauhat tuotiin Suomeen eurooppalaisista työpajoista.

Konventin esinelöytöaineisto on erikoinen. Yhtäältä siitä puuttuvat lähes kokonaan

Kuva 11. Tynnyrinhanan suljin, jonka kahva on koristeltu kolmielehtiaiheella, löydettiin konventtialueen länsipuolelta vuonna 1901 tai 1906 (TMK 15244:84). Esine on myöhäiskeskiaikainen tai uuden ajan alusta, ja sen koko on 8,8 x 4,0 x 2,0 cm. Kuva: Visa Immonen / Turun museokeskus.

Kuva 12. Tiilisavesta valmistetun kynttilänjalan yläosan palanen on koristeltu viilloin tehdyin verkkokuvioin. Esine löydettiin konventtialueen länsipuolelta vuonna 1901 tai 1906 (TMK 15244:40). Se on yleistä keskiaikaista tyyppiä ja kooltaan 9,5 x 5,0 x 4,0 cm. Kuva: Visa Immonen / Turun museokeskus.

kaupunkikaivausten tyypilliset keskiaikaiset massalöydöt, kuten keramiikka ja luut. Toisaalta aineistossa on poikkeuksellisia esineitä, kuten miniatyyriruukku, kynttilänjalat ja brokadinauhat. Esineaineiston erikoislaatuisuuden selittänee se, kuinka kenttätöitä tehtiin 1900-luvulla: dokumentoinnin pääkohteena olivat rakenteet, eikä ennen 1960-lukua maata ilmeisesti seulottu.⁸⁷ Siten suhteellisen suuret ja näyttävät esineet ovat tulleet huomatuiksi.

Toinen aineiston piirre on sen myöhäisyys. Vanhin ajoitettava löytö on ruukku rahoineen 1450-luvulta, mutta pääosa esineistä vaikuttaa olevan 1500-luvulta tai pittemminkin sen jälkeiseltä ajalta. Kenttätöiden karkeat menetelmät ovat varmasti yksi syy myöhäisyyteen. Toinen syy lienee kaivausten pysähtyminen ensimmäiseen lattiatasoon ja kolmas rakenteiden käytön jatkuminen pitkään konventtitoiminnan jälkeen.

TULKINTOJA TURUN KONVENTIN TILOISTA

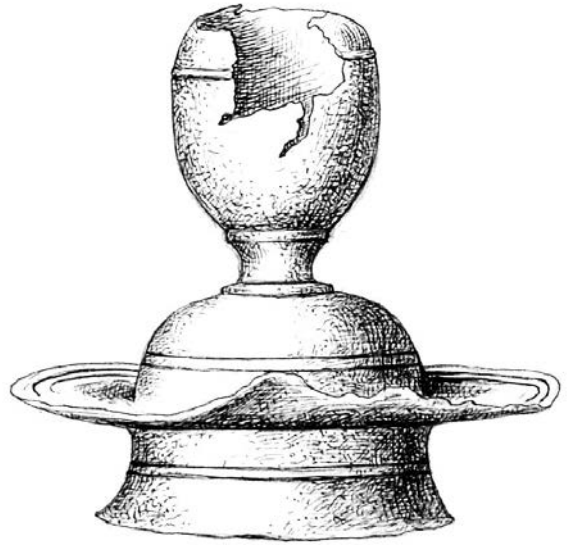
Arkeologinen aineisto on erittäin hankalasti lähestyttävä, ja paljon on jäänyt tyystin tallettamatta. Seuraavassa kuitenkin pyrimme esittelemään uusia ajatuksia konventin pohjakaavasta ja tilojen käytöstä.⁸⁸ Panu Savolainen on laatinut artikkelissa esitetyn konventin pohjakaavan alkuperäisten kaivausdokumenttien pohjalta (kuva 6). Karttaan on merkitty vuosiluvuin minä vuosina eri rakenteet on dokumentoitu.

Hiekkasen tulkinta, että konventin kirkko sijaitsi aivan alueen itäreunalla (A – kuva 6), vaikuttaa todennäköisemmältä kuin Rinteen identifikaatio. Alueelta on paljastunut lukuisia hautoja sekä paikallisesta materiaalista veistettyjä kalkkikivisiä rakennusfragmentteja ja jopa marmorisia koristelevyjä.⁸⁹ Sekä maalausten kappaleet että salin kaksi pilaria

muistuttavat kirkkotiloista. Pilarit tosin vaikuttavat olleen erikokoisia, eikä luoteenpuoleisen pilarin tarkka sijainti ole tiedossa.⁹⁰ Kaikki luetellut piirteet sekä tilan sijoitus lähimmäksi kaupunkialuetta viittaavat vahvasti sen kirkolliseen käyttöön. Rakennuksen itäpäädyssä on kuoria muistuttava ulkonema, mutta se on todennäköisesti rakennukseen myöhemmin lisätty.⁹¹

Rinteen alun perin kirkoksi tunnistama tila (L – kuva 6) ei enää hahmotu selkeästi neliömäiseksi saliksi. Se vaikuttaa pitemminkin kattamattomalta, runsaslukuisten haustausten perusteella kirkkoon kuuluvalta hautausmaalta. Hautojen ja ihmisjäänteiden löydöt viittaavat siihen,⁹² että hautausmaa oli ainakin 25–30 metriä leveä ja jatkui lähes 60 metrin matkan koilliseen kirkon pohjoispuolelle.⁹³ Kirkkomaan sijoittaminen kaupungin ja kirkon väliin tuntuu erikoiselta, mutta syy saattoi olla käytännöllinen. Jyrkkä mäenrinne ei ollut sopiva hautojen kaivamiseen. Ratkaisulle on myös vastine Tallinnan Pyhän Katarinian dominikaanikonventista.⁹⁴

Kirkon ja kirkkomaan väliin jää kolmen tilan kokonaisuus. Näistä kahden itäisimmän koillisen puoleinen muuri näyttää muodostavan kirkon länsipään (C, D – kuva 6). Toisen huoneen (C) pohjoiskulmasta kohosi portaat jonnekin kirkon suuntaan ja koillisseinälle oli sijoitettu kaksi seinäkomeroa. Huoneen joenpuoleisella sivustalla oli suuri ikkuna-aukko, jonka perusteella tilassa tarvittiin valoa. Ikkuna-aukkoa vastapäätä oli oviaukko pienempään huoneeseen (D), ja sen lähellä eteläseinässä toinen oviaukko, joka saattoi johtaa kolmanteen huoneeseen ristikäytävän vieressä. Mikäli näin oli, huone saattoi toimia eräänlaisena siirtymätilana maallikoille avoimen kirkon ja suljetumman konventtialueen välillä. Sen sijaan **Per-Erik Stenlundin** tulkinta, että tila toimi keittiönä ja pesuhuoneena,⁹⁵ ei ole uskottava, sillä kaivauksissa ei ole löytynyt todisteita liedestä

Kuva 13. Kuparinen kynttilänjalan palanen löydettiin konventtialueen länsipuolelta vuonna 1901 tai 1906, mutta siitä on säilynyt ainoastaan piirroskuva. Tyypiltään 1500-luvulle ajoittuva esine oli 8,4 cm korkea. Kuva: Visa Immonen / Turun museokeskus.

tai uunista. Huoneen lattiassa olleet tiilistä ja mukulakivistä rakennetut lattiakourut liittyvät ennemminkin rinteen ongelmallisten valumavesien ohjaamiseen alas kohti jokea.

Kahden huoneen (C, D) länsipuolella olevassa kolmannessa huoneessa (E) ikkunat avautuivat sisäpihalle, ja kolme pilaria kantoi holvattua kattoa. Halli oli suhteellisen pitkä, mutta kapeahko, 15 x 6 metriä. Pilarien sekä lattialta löydettyjen lyijypuitteiden palasten perusteella se oli kirkon jälkeen konventin hienoimpia tiloja. Jos tämä pitää paikkansa, sali saattoi palvella konventin kapitulisalina tai ruokasalina.⁹⁶

Seuraten dominikaanikonventtien perinteistä mallia Rinne ehdottaa, että makuusali oli rakennettu lähelle kirkkoa ja kapitulisalia, mahdollisesti toiseen kerrokseen.⁹⁷ Tällöin sali voisi sijoittua kirkon länsipään huoneiden ja kapituli- tai ruokasalin yläpuolelle. Ristikäytävän etelälaidalla sijainneet huoneet (F–I) olisivat sitä vastoin varattu talouskäyt-

töön ja ruokasaliksi. Huoneissa olleet kahden tulisijan perustukset tukevat ajatusta.⁹⁸

Kuten monissa keskiajan luostareissa ja konventeissa,⁹⁹ eräät Turunkin konventin tiloista oli todennäköisesti lämmitetty hypokausti- eli lämminilmajärjestelmällä. Juuri etelälaidan huonetiloista löydettiin tiilinen, pyöreällä aukolla varustettu hypokaustilaatta, jota tosin oli käytetty lattialaattana.¹⁰⁰ Eteläsiivestä on löydetty myös mahdollinen poltetusta savesta tehty kansi, jolla hypokaustilaatan aukko suljettiin. Kansi ja laatta eivät kuitenkaan vaikuta mitoiltaan sopivan täysin yhteen.¹⁰¹ Ristikäytävän länsi- ja luoteisosiin liittyvät huonetilat (M–Q) ovat säilyneet huonosti. Rinne arveli niiden olleen konventissa vierailleiden asuintiloja.

Taloussrakennukset sijaitsivat todennäköisesti kapealla maakaistaleella konventin ja joen välissä, nykyisen Olavinpuiston alla. Kuitenkin vain kahden alueelta löydetyn rakenteen käyttötapaa voidaan määritellä edes summittaisesti. Ensimmäinen niistä löydettiin Auransiltaa rakennettaessa vuodenvaihteessa 1906–1907. Sillan itäisen, konventinpuo-

leisen päädyn kaivutöissä tuli päivänvaloon kaikkein alimmasta kulttuurikerroksesta muurien jätteitä ja kasoittain rautakuonaa. Paikalla arveltiin olleen pajanpaikka.¹⁰² Tiedot löydöstä ovat erittäin huteria, mutta kiinnostavia sen valossa, että kirjallisten lähteiden perusteella konventin omistamalla tontilla oli sepänpaja.

Toinen rakenteista tuli esiin, kun Itäistä Rantakatua pitkin tehtiin viemäriinjaa varten kaivutöitä 1950-luvulla. Rannasta Auransillan itäpuolelta löydettiin seitsemästä hirsikerrasta koottu kehikko, joka oli kooltaan noin 1,2 x 2,4 m. Yhdellä sivustalla oli pieni aukko, josta vesikouru johti kohti konventialuetta.¹⁰³ Seppänen toteaa, että Lyypekistä tunnetaan samanlainen hirsirakenne, joka turvasi olutpanimon vedensaannin. Hän myös ehdottaa, että oletettu panimo kuului Turun konventin taloussrakennuksiin.¹⁰⁴

Vartiovuorenkadun tienoilta on erilaisten kaivutöiden yhteydessä paikallistettu hautoja etenkin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Esimerkiksi vuonna 1927 Vartiovuori 1:n tontilta tavattiin lukuisten ihmisyksilöiden luita maansiirtotöiden yhteydessä.¹⁰⁵ Vaikka hautoja ei ole tutkittu, dokumentoitu tai ajoitettu, on arveltu, että ne olisivat kuuluneet Vartiovuoren etelärinteellä mahdollisesti sijainneen Pyhäinhengenhuoneen hautausmaahan.

TILOJEN TULKINNOISTA UUSIIN TUTKIMUKSIIN

Tulkinnat Turun konventin tiloista jäävät paljolti arvailujen ja oletusten varaan. Aineiston yksityiskohtaisempi analyysi kuitenkin osoittaa, että se on anniltaan lupaavampi kuin on oletettu. Konventtialue lienee pääosaltaan tuhattu ja dokumentoitu, vaikka sen täsmällinen laajuus jää toistaiseksi selvittämättä. Olavinpuisto sekä Kaskenmäen konventin

Kuva 14. Kaksi palaa brokadinauhaa konventin luoteisosasta (TMK 16768:14). Palasten leveys on 1,6 cm ja pituus 1,8–2,5 cm. AMS-ajituksen perusteella ne on valmistettu 1500–1600-luvulla. Kuva: Visa Immonen / Turun museokeskus.

yläpuoliset alueet saattaisivat paljastaa vielä lisää merkittäviä jäännöksiä. Lisäksi 1960-luvulla Kaskenkadun kohdalla tehtyt kaivaukset päättyivät ensimmäisiin lattiatasoihin, joten niiden alapuoliset kulttuurikerrokset lienevät koskemattomia.

Tutkimustyö voi edetä ilman uusia kenttätöitäkin. Esineaineistosta saattaisi pikutarkalla typologisella tarkastelulla saada irti täsmällisempiä ajoituksia ja ehkä jopa tunnistaa lisää konventin toiminnan aikaisia löytöjä. Löytöjen ja arkistolähteiden yksityiskohtaisemman tarkastelun avulla alueen maankäytöstä rakentuisi mahdollisesti selkeämpi yleiskuva. Tämä auttaisi ymmärtämään paremmin meille säilyneen aineiston luonnetta. Eri vuosilta yhteen koottu valokuva-aineisto voisi myös lähemmässä tarkastelussa kohentaa käsitystä löydettyjen rakennusjäännösten olemuksesta. Ainoa luotettava keino tarkentaa konventin rakenteiden kronologiaa on kuitenkin enää luonnontieteellinen ajoittaminen, joista käytökelpoisimmaksi nousee termoluminesenssi-menetelmä.

Turun konventissa on monia dominikaani-arkkitehtuurin perusmallista poikkeavia piirteitä. Erikoisuudet selittynevät Kaskenmäen maastonmuodolla sekä paikallisilla variaatioilla, jotka juontuvat muun muassa kylmästä ilmastosta, aivan kuten dominikaanioppinut Humbertus toteaa. Kolmiomaisen ristikäytävän piiriin kuuluivat kapitulisali, makuusali ja ruokasali, ehkä myös tilat koululle. Siinä missä ristikäytävään asuintiloineen oli konventin ulkopuolisilla rajoitettu pääsy, maallikoitakin houkutellut kirkko ja sen kirkkomaa sijaitsivat lähimpänä kaupunkia. Kirkko oli tärkein uskonnollinen tila. Taloudenhoidolliset tilat ja rakennukset, kuten sepänpaja ja mahdollinen panimo, sijaitsivat luultavasti konventin ja Aurajoen välissä. Niiden lisäksi Vartiovuoren etelärinteellä saattoi toimia hospitaali. ♦

Visa Immonen
visa.immonen@helsinki.fi

Janne Harjula
janhar@utu.fi

Heini Kirjavainen
heini.kirjavainen@utu.fi

Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi

Arkeologia, Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Tiedonannot

Aki Pihlman, suullinen tiedonanto Visa Immoselle 4.9.2012.

Göran Possnert, kirje Jussi-Pekka Taavitsaiselle 3.10.2013.

Arkisto- ja esinekokoelmat

TMK Turun museokeskus, Turku

KM hist. Kansallismuseon historialliset kokoelmat, Helsinki

Sanomalehdet

Hufvudstadsbladet

Turun Sanomat

Åbo Underrättelser

Julkaistut alkuperäislähteet

FMU = Finlands Medeltidsurkunder samlade och i tryck utg. af Finlands statsarkiv genom Rein. Hausen I–VIII. Helsingfors, 1910–1935.

Opera II = Humbertus de Romanis, *Opera de vita regulari: Vol. II*. Ed. curante Joachim Joseph Berthier. Romae: Typis A. Befani, 1889.

REA = Registrum Ecclesiae Aboensis, eller, Åbo domkyrkas Svartbok i tryck utgiven af Finlands statsarkiv genom Reinh. Hausen. Helsingfors, 1890.

Julkaisematon tutkimuskirjallisuus

Kolehmainen, Hanna-Liisa 2008. *Turun Pyhän Olavin dominikaanikonventti: Asiakirja-aineisto ja arkeologiset lähteet*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Arkeologia, Turun yliopisto.

Pihlman, Aki 1995. *Keskiaikaiset savi- ja puuastiat Turun kaupungissa ja Turun linnassa*. Lisensiaatintyö. Turku: Suomalainen ja vertaileva arkeologia, Turun yliopisto.

Ratilainen, Tanja 2012. *Tiiliä tulkitsemassa: Hattulan Pyhän Ristin kirkon muuraaminen keskiajalla*. Lisensiaatintyö. Turku: Arkeologia, Turun yliopisto.

Stenlund, Per-Erik 2009. *Dominikankonventens byggnader i Åbo under medeltiden*. Pro gradu -avhandling i kyrkohistoria. Åbo: Teologiska fakulteten, Åbo Akademi.

Uotila, Kari 1991. *Turun raatihuoneen rakennushistoria keskiajalta vuoteen 1734*. Lisensiaatintyö. Turku: Suomen historia, Turun yliopisto.

Julkaistu tutkimuskirjallisuus

Anonyymi 1901. Tutkimusmatkoja vuonna 1901. *Suomen Museo* 1901, 43–47, 56–57.

Appelgren, Hjalmar 1902. Det underjordiska Åbo. *Finskt Museum* 1901, 49–65.

Blomqvist, Ragnar 1944. Danmarks första dominikanerkloster: Svartbrödraklostret i Lund. *Kulturen* 1943, 107–149.

Blomqvist, Ragnar 1958. Dominikanernas byggnader. *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid* III, palstat 167–174.

Bonniwell, William R. 1945. *A History of the Dominican Liturgy 1215–1945*. New York: Joseph F. Wagner, 2nd ed.

Brusila, Heljä 2001. Pyhän Olavin dominikaaniluostarin raunioista. Teoksessa Soiri-Snellman, Helena & Brusila, Heljä, *Kaskenlinna: Asunto Oy Kaskenlinnan rakennushistoria ja Pyhän Olavin luostarin rauniot*. (Turun maakuntamuseo: Julkaisuja 1.) Turku: Turun maakuntamuseo, 79–111.

Coppack, Glyn 2009. *Abbeys & Priories*. Stroud: Amberley.

Curman, Sigurd 1913. Klostrens byggnadskonst. I Romdahl, Axel L. & Roosval, Johnny (red.), *Svensk konsthistoria*. Stockholm: Ljus.

Elfver, Frédéric 2010. Vreta kloster som monetär arena. I Tagesson, Göran; Regner, Elisabet; Slinder, Birgitta & Ladell, Lars (red.), *Fokus Vreta kloster: 17 nya rön om Sveriges äldsta kloster*. (Riksantikvarieämbetet: Arke-

ologiska undersökningar: Skrifter 77.) Stockholm: Statens historiska museum, 307–320.

Erixon, Sigurd 1943. *Mässing: Svenska manufakturer och konsthantverksprodukter under 400 år*. Stockholm 1943.

Gardberg, C. J. 1957. *Med murslev och timmerbila: Drag ur det finländska byggnadshantverkets historia*. Helsingfors: Svenska byggmästareföreningens i Helsingfors.

Gardberg, C. J. 1971. Turun kaupungin historia 1100-luvun puolivälistä vuoteen 1366. Teoksessa Kivikoski, Ella & Gardberg, C. J., *Turun kaupungin historia: Kivikaudesta vuoteen 1366*. Turku: Turun kaupunki, 115–338.

Gardberg, C. J. 2005. *Veritas – Sanningen! Dominikanerna i Åbo under medeltiden*. Esbo: Schildt.

Geijer, Agnes 1994. *Ur textilkonstens historia*. Stockholm: Tiden.

Greene, J. Patrick 2005. *Medieval Monasteries*. London & New York: Continuum.

Harjula, Janne & Immonen, Visa 2012. Reviving old archaeological material: A project analysing finds from the early medieval fortified site of Koroinen in Turku. *Castella Maris Baltici X – Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XVIII*, 183–196.

Harjula, Janne; Immonen, Visa & Ratilainen, Tanja 2012. Turun Koroista pala palalta – Arkeologinen hankke tutkii piispanistuimen vanhoja löytöjä. *Kuriositeettikabi.net* 1/2012. <<http://www.kuriositeettikabi.net/esinetuntumuksen%20teemanumero/koroinen.html>>

Hiekkanen, Markus 1993. De finska klostren under medeltiden: Arkeologiskt och byggnadshistoriskt perspektiv. *Hikuin* 20, 123–154.

Hiekkanen, Markus 1994. The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku: A Systematic Classification and Chronology. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 101.

Hiekkanen, Markus 2001. Domestic Building Remains in Turku, Finland. In Gläser, Manfred (Hrsg.), *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III: Der Hausbau*. Lübeck: Schmidt-Römhild, 627–633.

Hiekkanen, Markus 2002. Die Gründung der Stadt Turku. In Mugerēvičs, Ēvalds & Ose, Ieva (Hrsg.), *Civitas et castrum ad Mare Balticum: Baltijas arheoloģijas un vēstures problēmas dzelzs laikmetā un viduslaikos*. Riga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 156–177.

Hiekkanen, Markus 2003a. Turun kaupungin perustaminen – Tulkintayritys uusien arkeologisten tutkimusten perusteella. Teoksessa Seppänen, Liisa (toim.), *Kaupunkia pintaa syvemmältä: arkeologisia näkökul-*

- mia Turun historiaan.* (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX.) Turku: TS-Yhtymä & Suomen keskiajan arkeologian seura, 42–52.
- Hiekkanen, Markus 2003b. Turun Pyhän Olavin konventti ja sen rakennusmuistot. *Turun maakuntamuseo: Raportteja* 18, 89–104.
- Hiekkanen, Markus 2007. *Suomen keskiajan kivikirkot.* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1117.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hinnesbusch, William A. 1951. *The Early English Friars Preachers.* (Dissertationes historicae: Fasciculus XIV.) Romae ad S. Sabinae: Institutum historicum ff. praedicatorum.
- de Jong, Jan W. M. 1980. Catalogus. In Meischke, Rudolph & Dubbe, Berend (eds.), *Thuis in de late middeleeuwen: Het Nederlands burgerinterieur 1400–1535* Zwolle: Uitgeverij Waanders, 87–191.
- Knuutila, Jyrki 2003. Pyhän Olavin kultti ja Turun dominikaanikonventti. *Turun maakuntamuseo: Raportteja* 18, 69–77.
- Koivunen, Pentti 2003. Koroisten piispanistuimen ja asutuksen tutkimushistoriaa. *Turun maakuntamuseo: Raportteja* 19, 35–86.
- Kostet, Juhani 1986. Den geografiska och historiska bakgrunden. I Pihlman, Aki & Kostet, Juhani, *Åbo (fi. Turku). Medeltidsstaden* 3. Åbo: Åbo landskapsmuseum, 3–63.
- Kostet, Juhani 2012. Erikoisia turkulaisia nimiä vuosisatojen takaa. Teoksessa Enbuske, Matti; Mäntylä, Matti & Satokangas, Reija (toim.), *Historian selkosilla: Jouko Vahtolan juhlakirja.* (Studia historica septentrionalia 65.) Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, 43–56.
- Kuujo, Erkki 1981. *Turun kaupungin historia 1366–1521.* Turku: Turun kaupunki.
- Källström, Olle 1939. *Medeltida kyrksilver från Sverige och Finland förlorat genom Gustav Vasas konfiskationer.* Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag.
- Laaksonen, Hannu & Lahtinen, Rauno 2011. Bos-tadsaktiebolaget Asunto-osakeyhtiö Pantern 100 vuotta. Teoksessa Toivanen, Paavo & Ekholm, Nina (toim.), *Pantern: Talo luostarin raunioilla.* (Turun museokeskuksen julkaisuja 55.) Turku: Turun museokeskus, 15–134.
- Larsen, Morten 2012. "Udi predickebrødris huuss": Aspekter af tiggerordenernes samfundsrolle i middelalderens Danmark. *Kirkehistoriske Samlinger* 2012, 7–21.
- Lehmijoki-Gardner, Maiju 2004. Mendikanttisääntökunnat, etuoikeutena köyhyys. Teoksessa Heikkilä, Tuomas & Lehmijoki-Gardner, Maiju (toim.), *Keskiajan kirkko: Uskonelämän muotoja läntisessä kristikunnassa.* (Tietolipas 185.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 198–288.
- Leinberg, Karl Gabriel 1890. *De finska klostrens historia.* (Skrifter utg. af Svenska literatursällskapet i Finland 14.) Helsingfors: Svenska literatursällskapet i Finland.
- Lorenzen, Vilhelm 1920. *De danske klostres bygningshistorie III: De danske dominikanerklostres bygningshistorie.* København.
- Lovén, Christian 2001. Kloster, klosterliknande inrättningar och klostertraditioner. *Fornvännen* 96, 243–266.
- Malin, Aarno 1925. Der Heiligenkalen der Finnlands: Seine Zusammensetzung und Engwicklung. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia* XX.
- Maliniemi, Aarno 1947. Grundandet av dominikankonventet i Åbo och dess förhållande till Sigtuna: Några kritiska randanmärkningar. I Arbman, Holger; Holmqvist, Wilhelm & Hillman, Rolf (red.), *Sigtuna Maria-kyrka 1247–1497.* Sigtuna: Sigtuna Fornhems förlag, 83–95.
- Menander, Hanna & Arcini, Caroline 2013. Dominikankonventet S:t Olof. I Hedvall, Rikard; Lindeblad, Karin & Menander, Hanna (red.), *Borgare, bröder och bönder – Arkeologiska perspektiv på Skänninges äldre historia.* Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 191–227.
- Nikula, Oscar 1987. *Åbo stads historia 1521–1600.* Åbo: Åbo stad.
- Pihlman, Aki 1986. Materialsamling. I Pihlman, Aki & Kostet, Juhani, *Åbo (fi. Turku). Medeltidsstaden* 3. Åbo: Åbo landskapsmuseum, 63–190.
- Pihlman, Aki 2007. Varhainen Turku -tutkimushanke: Uusia arkeologisia tulkintoja Turun kaupungin muodostumisesta. Teoksessa Majantie, Kirsi & Motuste, Katri (toim.), *HIT – History in Turku: Tietoja, taitoja ja löytöjä: Näyttely Turun linnassa 15.6.–23.9.2007.* (Turun maakuntamuseo: Näyttelyesite 42.) Turku: Turun maakuntamuseo, 10–15.
- Pihlman, Aki 2010. Turun kaupungin muodostuminen ja kaupunkiasutuksen laajeneminen 1300-luvulla. *Turun museokeskus: Raportteja* 22, 9–29.
- Pirinen, Kauko 1955. Kirkkoreduktio Varsinais-Suomessa ja sen seuraukset. *Varsinais-Suomen historia* V:3. Turku: Varsinais-Suomen historiantutkimusyhdistys.
- Pirinen, Kauko 1991. *Suomen kirkon historia 1: Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika.* Porvoo, Helsinki & Juva: WSOY.
- Ratilainen, Tanja 2010. Tiilen käytöstä 1300-luvun Turussa. *Turun museokeskus: Raportteja* 22, 31–55.

Rinne, Juhani 1908. P. Olavin luostari ja rauniot Kas-
kenkadun ja Ison Hämeenkadun yhtymän tienoilla Tu-
russa: Rakennushistoriallinen tutkimus. *Lännetär: Var-
sinaissuomalainen osakunta: Uusi jakso* 1, 106–168.

Rinne, Juhani 1928. Pyhän Olavin luostari Turussa.
Suomen Museo 1928, 89–92.

Rinne, Juhani 1941. *Turun tuomiokirkko keskiaikana I: Tuomiokirkon rakennushistoria*. Turku: Turun tuomio-
kirkon isännistö.

Rinne, Juhani 1952. *Turun tuomiokirkko keskiaikana III: Turun tuomiokirkko hiippakunnan hallinnon elime-
nä*. Turku: Turun tuomiokirkon isännistö.

Ruuth, Johan Wilhelm 1909. *Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet: Första häftet*. (Bidrag till Åbo stads historia: Andra serien 9.) Helsingfors: Besty-
relsen för Åbo stads historiska museum.

Salminen, Tapio 2003. Dominikaanit Tallinnassa, Vi-
ipurissa ja Turussa. *Turun maakuntamuseo: Raportteja*
18, 37–46.

Schofield, John & Vince, Alan G. 2003. *Medieval Towns: The Archaeology of British Towns in their Euro-
pean Setting*. London & New York: Continuum.

Seppänen, Liisa 2009. Town in Transition – Outlining
the Construction Activities in Medieval Turku. In Pel-
linen, Hanna-Maria (ed.), *Maasta, kivistä ja hengestä – Earth, Stone and Spirit: Markus Hiekkänen Festschrift*.
Turku & Helsinki: Arkeologia, Turun yliopisto; Tai-
dehistoria, Helsingin yliopisto, Suomen Kirkkohisto-
riallinen Seura, Suomen keskiajan arkeologian seura,
240–249.

Seppänen, Liisa 2011. Stadskulturens djuprotade röt-
ter ligger vid Aura ås stränder. *Finsk Tidskrift* 10/2011,
475–487.

Seppänen, Liisa 2012. *Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa: Erityistarkastelussa Åbo Akademien päärakennuksen tontin arkeologinen aineis-
to*. Turku: Turun yliopisto. <<http://www.doria.fi/handle/10024/86116>>

Sipiläinen, Kirsi 2003. Pienoisaseita ja puunukkeja –
Leikin jäljet arkeologisessa aineistossa. Teoksessa Sep-
pänen, Liisa (toim.), *Kaupunkia pintaa syvemältä: ar-
keologisia näkökulmia Turun historiaan*. (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX.) Turku: TS-Yhtymä & Suo-
men keskiajan arkeologian seura, 295–306.

Soiri-Snellman, Helena 2001. Asunto Oy Kaskenlinnan
rakennushistoria. Teoksessa Soiri-Snellman, Helena &
Brusila, Heljä, *Kaskenlinna: Asunto Oy Kaskenlinnan
rakennushistoria ja Pyhän Olavin luostarin rauniot*.
(Turun maakuntamuseo: Julkaisuja 1.) Turku: Turun
maakuntamuseo, 9–77.

Soiri-Snellman, Helena 2004. *Jugendslottet Hjorten – Jugendlinna Hjorten*. (Turun maakuntamuseo: Julkai-
suja 4.) Turku: Turun maakuntamuseo.

Sundqvist, Nils 1954. Den svenska tiggarmunkskyr-
kans plantyper: De uppländska franciskan- och domini-
kanklosterkyrkornas planutbildning i sitt arkitekturhis-
toriska sammanhang. *Uppland* 1954, 19–32.

Talvio, Tuukka 2011. A Coin Hoard from the Turku Do-
minican Convent (1901). In Harjula, Janne; Helamaa,
Maija & Haarala, Janne (eds.), *Times, Things & Places: 36 Essays for Jussi-Pekka Taavitsainen*, Turku: J.-P.
Taavitsainen Festschrift Committee, 152–165.

Tamm, Jaan 2002. *Eesti keskaegsed kloostrid*. Tallinn:
Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Tool-Marran, Elfriede 1971. *Tallinna Dominiiklaste klooster*. Tallinn: Eesti Raamat.

Tvauri, Anders 2009. Late Medieval Hypocausts with
Heat Storage in Estonia. *Baltic Journal of Art History*
Autumn 2009, 49–78.

Valonen, Niilo 1958. Turun viemärikaivauslöydöistä.
Turun Kaupungin Historiallinen Museo: Vuosijulkaisu
20–21, 1956–1957, 12–110.

Witkowski, Gudrun 1993. Brandenburgische Lichts-
töcke aus Ziegelton. *Veröffentlichungen des Branden-
burgischen Landesmuseums für Ur- und Frühgeschich-
te* 27, 179–192.

LOPPUVIITTEET

- 1 Esim. Malin 1925, 184; Bonniwell 1945, 205–206;
Lehmijoki-Gardner 2004, 240. Dominikaanien
merkityksestä Turun kaupungin perustamiselle:
Hiekkänen 2002b, 157–158; 2003a, 42–48; 2003b,
90–91.
- 2 *MCCXLIX venit conventus in Finlandiam*; FMU
98.
- 3 Maliniemi 1947, 87–88.
- 4 Esim. Rinne 1941, 35–58; Gardberg 1971, 177–
178; Hiekkänen 2003b, 89; Knuutila 2003, 74–75;
Koivunen 2003, 53; Salminen 2003, 38; Gardberg
2005, 22; Hiekkänen 2007, 185. Ks. myös Harjula
& Immonen 2012; Harjula *et al.* 2012.
- 5 Hiekkänen 2001, 627; 2002, 157–169; 2003a, 42–
48; Pihlman 2007; Seppänen 2009, 242–243; Pihl-
man 2010, 11–12; Seppänen 2011, 481–487; 2012,
941.
- 6 Gardberg 1971, 178; Hiekkänen 1993, 128; 2003b,
89–91; Gardberg 2005, 47, 52; Hiekkänen 2007,
181; Seppänen 2012, 667–668.
- 7 *conuentus Aboensis*; FMU 259.

- 8 *prope ciuitatem Aboense*; REA 98.
- 9 FMU 1977.
- 10 Salminen 2003, 38.
- 11 Leinberg 1890, 79; Ruuth 1909, 108, 122; Nikula 1987, 99.
- 12 Källström 1939.
- 13 Ruuth 1909, 108; Nikula 1987, 99; Salminen 2003, 39–40; Gardberg 2005, 67–71; Hiekkänen 2007, 183.
- 14 Lorenzen 1920, 98.
- 15 Hinnbusch 1951, 131.
- 16 *Habent namque ecclesias et officinas ejusdem formae, et eodem modo dispositas: nos autem fere quot domos tot varias formas et dispositiones officinarum et ecclesiarum habemus*; Opera II, 5.
- 17 Opera II, 6.
- 18 Larsen 2012. Pohjoismaisissa keskiajan tekstilähteissä erottelu luostarien ja konventtien välillä oli kuitenkin joustava. Rutiininomaisesti konventeja nimitettiin luostareiksi; Lovén 2001.
- 19 Curman 1913; Lorenzen 1920, 96–98; Hinnbusch 1951, 133; Sundqvist 1954, 20, 24–25.
- 20 Greene 2005, 170–171; Coppack 2009, 79–84; Menander & Arcini 2013, 196.
- 21 *in ecclesia fratrum predicatorum in Abo coram clero et populo*; FMU 259.
- 22 *capella sancte Anne, situs(!) in conuentu sancti Olai Aboensis ordinis fratrum predicatorum*; FMU 2236; Leinberg 1890, 41; Hiekkänen 2003b, 93; Gardberg 2005, 54; Hiekkänen 2007, 182.
- 23 Hiekkänen 1993, 128.
- 24 Greene 2005, 6–9; Coppack 2009, 85–113.
- 25 Tamm 2002, 51–55.
- 26 Lorenzen 1920, 101.
- 27 Leinberg 1890, 41.
- 28 *in refectorio monasterij ordinis fratrum predicatorum ciuitatis Aboensis*; FMU 2447; Salminen 2003, 42.
- 29 Gardberg 2005, 55.
- 30 FMU 2964; REA 570, 683; Salminen 2003, 40–41.
- 31 FMU 1061–1062; REA 279–280; Rinne 1952, 201.
- 32 *lector sentenciarum*; FMU 1546; *lector fratrum predicatorum*; FMU 357, 364; Hiekkänen 2003b, 92; Gardberg 2005, 57.
- 33 Rinne 1908, 158–159; Pirinen 1955, 36.
- 34 Leinberg 1890, 54; Gardberg 2005, 64.
- 35 Leinberg 1890, 54; vrt. Salminen 2003, 42.
- 36 Rinne 1908, 107–108.
- 37 Hiekkänen 2002; 2003a.
- 38 Kostet 2012; Seppänen 2012, 907.
- 39 Schofield & Vince 2003, 201–203.
- 40 Appelgren 1902, 55; Rinne 1908, 110, 138–141.
- 41 Ruuth 1909, 122; Soiri-Snellman 2004; Gardberg 2005, 72; Laaksonen & Lahtinen 2011, 16, 26–33.
- 42 Anonymi 1901, 43; Appelgren 1902.
- 43 Rinne 1908; 1928.
- 44 Ensimmäinen pohjakaava on vuodelta 1908, mutta uusien kenttätöiden pohjalta Rinne julkaisi päivitetyin version vuonna 1928; Rinne 1908; 1928.
- 45 Blomqvist 1958, palsta 168; Gardberg 2005, 53.
- 46 Rinne 1908, 150–153; Hiekkänen 2003b, 91.
- 47 KM hist. 5211:1; Rinne 1908, 132–133; Brusila 2001, 103. Nahkapalanen konservoitiin 1900-luvun alussa. Tässä yhteydessä materiaali käsiteltiin hartsilla, minkä vuoksi nahan AMS-ajoittaminen ei ole mahdollista; Göran Possnertin kirje Jussi-Pekka Taavitsaiselle 3.10.2013.
- 48 Rinne 1928, 92.
- 49 Kolehmainen 2008, 61–84.
- 50 Kostet 1986; Pihlman 1986.
- 51 Hiekkänen 1993, 129; 2003b, 91. Kun Kaskenkatu 2:n alue avattiin uudisrakennuksen perustuksia kaivettaessa ja paljastuneita löytöjä dokumentoitiin vuonna 1909, sanomalehdissä arveltiin, että oli löydetty konventin kirkko; esim. *Åbo Underrättelser* 8.6.1909.
- 52 Gardberg 2005, 53.
- 53 Hiekkänen 2003b, 92; Gardberg 2005, 48, 52.
- 54 Kolehmainen 2008, 52.
- 55 Kolehmainen 2008, 62, 66.
- 56 Hiekkänen 2003b, 92, alaviite 28.
- 57 Munkkilimityksessä vuorottelevat kaksi juoksutiiltä ja yksi sidetiili.
- 58 Vendiläisessä limityksessä sidetiili ja juoksutiili vuorottelevat.
- 59 Rinne 1908; Brusila 2001, 100–101; Kolehmainen 2008.
- 60 Ks. limitysten ajoittumisesta esim. Gardberg 1957, 33, 63; Hiekkänen 1994, 214–215.
- 61 FMU 1901, 1902, 1910, 1917, 1977, 2005; Ruuth 1909, 107–108; Kuujo 1981, 180.
- 62 Hiekkänen 1993, 128; 2003b, 92; 2007, 182.
- 63 Ratilainen 2010; Seppänen 2012, 647–649, 668.
- 64 Rinne 1908, 126, Kuva 14, 131.
- 65 Seppänen 2012, 636.
- 66 Talvio 2011, 161.

- ⁶⁷ Toisaalta havaintoihin on hyvä suhtautua myös hienoisella varauksella, sillä ajatus ristikäytävästä on voinut myös ohjailla Rinteen käsitystä rakenteiden luonteesta.
- ⁶⁸ Appelgren 1902, 57; Rinne 1908, 122–134; 1928, 91.
- ⁶⁹ Rinne 1908, 110.
- ⁷⁰ Kolehmainen 2008, 51. Renessanssilimityksen ajoittumisesta Suomessa ks. Gardberg 1957, 97–98; Uotila 1991, 168; Hiekkänen 1994b, 215, mutta Kari Uotilan huomio renessanssilimityksen käytöstä Kuusiston linnalla ks. Ratilainen 2012, 53, viite 254.
- ⁷¹ Malin 1925; Maliniemi 1947, 86.
- ⁷² *Turun Sanomat* 6.6.1909.
- ⁷³ Vrt. Lundin dominikaanikonventin kirkon kuoriholvin alueelta löydetty laastin palojen maalauskoristeet; Blomqvist 1944, 133.
- ⁷⁴ TMK 16920:16, 49–52, 149.
- ⁷⁵ Kolehmainen 2008.
- ⁷⁶ Pihlman 1995, 348; Pihlman, suullinen tiedonanto 4.9.2012.
- ⁷⁷ Talvio 2011.
- ⁷⁸ Jenny-Maria Tallgrenin kirje Hjalmar Appelgrenille 3.3.1901; TMK:n arkisto.
- ⁷⁹ Elfver 2010.
- ⁸⁰ Sipiläinen 2003, 297.
- ⁸¹ Brusila 2001, 91.
- ⁸² de Jong 1980, 160–161; Witkowski 1993.
- ⁸³ Erixon 1943, 161–163.
- ⁸⁴ TMK 16768:14.
- ⁸⁵ 1521 (52,5 %) 1592 calAD ja 1620 (15,7 %) 1642 calAD; Ua 44685, 312 BP ± 31.
- ⁸⁶ Geijer 1994, 81, 86.
- ⁸⁷ Kolehmainen 2008.
- ⁸⁸ Tulkintojen lähtökohdaksi ei voi ottaa Laaksosen pohjakaavaa, sillä se on skemaattinen, häivyttää näkyvistä tutkimushistorian ja perustuu yllättävän paljon Rinteen pohjakaavaan, ei alkuperäisiin karttoihin.
- ⁸⁹ *Hufvudstadsbladet* 11.6.1909.
- ⁹⁰ Kolehmainen 2008, 53.
- ⁹¹ Stenlund 2010, 62–63.
- ⁹² Rinne 1908; Kolehmainen 2008.
- ⁹³ Brusila 2001, 103; Stenlund 2010, 47–48.
- ⁹⁴ Tool-Marran 1971.
- ⁹⁵ Stenlund 2010, 64.
- ⁹⁶ Stenlund 2010, 64.
- ⁹⁷ Rinne 1908, 151–152; 1952, 200; vrt. Blomqvist 1958.
- ⁹⁸ Vrt. Stenlund 2010, 64.
- ⁹⁹ Esim. Tvauri 2009, 54–58.
- ¹⁰⁰ Rinne 1908, 126, Kuva 8, 137.
- ¹⁰¹ Rinne 1908, 126, Kuva 12.
- ¹⁰² "Turku: Kirjoituksia kaivauksista", Juhani Rinteen muistiinpano; TMK:n arkisto.
- ¹⁰³ Valonen 1958, 107 Taulu 13.
- ¹⁰⁴ Seppänen 2012, 858–359.
- ¹⁰⁵ Axel R. Spoofin kirjekortti 2.9.1927 Turun Poliisikamarin Etsivälle Osastolle; TMK:n arkisto.

TORPAT – ITÄ-UUDENMAAN MAASEUDUN ARKEOLOGIAN BULKKITAVARAA?

ABSTRACT

Crofts – Rural Archaeological Bulk in Eastern Uusimaa?

There is no reason underestimate or forget tenant farms (Fi. lampuotitila) and crofts (Fi. torppa) as archaeologists often do still today. By combining information from historical maps, written sources and archaeological studies, we can note that in Eastern Uusimaa there is no clear-cut line between villages, hamlets, tenant farms and crofts. During the 16th and 17th centuries in Eastern Uusimaa several medieval peasant villages and hamlets became tenant farms and crofts. Furthermore some of the abandoned and deserted peasant farms were re-used as tenant farms or crofts. In summary, it can be said that, contrary to previous assumptions, historical tenant farms and crofts are as interesting archaeological sites as villages and hamlets.

JOHDANTO

Torppiin liittyy kaunokirjallisuuden ja elokuvateollisuuden luomia mielikuvia, jotka ovat väistämättä vaikuttaneet myös arkeologien asenteisiin. Maaseudun vähävaraiseen väestönosaan liitetty torpat ovat pitkään olleet asutusarkeologisen tutkimuksen margi-

naalissa. Inventoinneissa torppiin on usein kiinnitetty huomiota vain kursorisesti. Talonpoikaistilojen löytöpotentiaalia on pidetty ilman mitään selkeää perustelua "köyhiä" torppia suurempana sekä rakenteiden että esineiden osalta. Torpparijärjestelmän 1700- ja 1800-luvuilla tapahtunut valtava ekspansio on peittänyt alleen sen keskiajalle ulottuvan varhaisvaiheen. Torppien asemaa maaseudun keskiaikaisen ja uuden ajan alun asutuksen jatkumona ei ole ymmärretty. Vanhojen karttojen ja muiden historiallisten lähteiden tutkimuksessa on noussut esiin monia sellaisia seikkoja, joiden vuoksi torppien luonne on syytä arvioida uudelleen arkeologian näkökulmasta. On pohdittava miten keskiajan ja 1500- ja 1600-lukujen torpat todellisuudessa eroavat arkeologisina kohteina samanlaisista talonpoikien ja lampuotien tiloista? Nuorempien torppien kohdalla on puolestaan muistettava se, että niitä perustettiin aikana jolloin maaseudun asutus elpyi 1500-luvun lopulta 1700-luvun alkuun jatkuneesta voimakkaasta taantumasta. Tämän toipumisprosessien yhteydessä ainakin joidenkin edellisinä vuosisatoina autioituneiden tilojen paikoille rakennettiin torppia.

TORPPARIJÄRJESTELMÄ

Torppa on ruotsinkielen kautta suomeen viimeistään keskiajalla saapunut germaani-

nen lainasana (vrt. saksan kielen *dorf*) ja se on alun perin merkinnyt kylän yhteismaalle perustettua asuntoviljelmää. Kun puhutaan torpparijärjestelmästä tai -laitoksesta, torpalla tarkoitetaan päätoimisen maanviljelyksen harjoittamista varten vuokrattua peltoaluetta ja siihen liittyvää asumusta. Torpat olivat osatiloja eli erikseen määritetyn päätilan osia. Varsinaiseen torpparilaitokseen ei lasketa muonatorppareita, ns. arentimiehiä eli tilanvuokraajia, kruununtorppia ja ruotujakolaitokseen kuuluvia sotilastorppia. Torpparilaitoksen torppia ei tule myöskään sekoittaa mäkitupiin tai lampuotitiloihin. Mäkituvat olivat lähinnä asuntotontteina toimineita vuokra-alueita, joiden ala oli liian pieni päätoimiseen maanviljelyyn. Lampuotitilat eroavat torpista puolestaan siinä, että ne olivat vuokralle annettuja kokonaisia tiloja. Lampuotilaitos oli jo keskiajalla järjestelmä, jossa itsenäisyytensä menettänyt tila oli liitetty itsenäisen tilan yhteyteen ja sitä viljeli vuokramies eli lampuoti.¹

Suomen keskiaikaisista torpista on säilynyt vähän asiakirjatietoja. Diplomatarium Fennicum tietokannasta löytyy joitakin torp-nimisiä kartanoita, kyliä ja tiloja². Pelkän nimen perusteella ei ole mahdollista päätellä pohjautuuko nimi paikalla alun perin sijainneeseen torppaan. Tähän ryhmään kuuluvista mainitaan Kirkkonummen Kat-torp vuonna 1353³, Janakkalan Torpis vuonna 1423⁴, Inkoon Torppeby vuonna 1462⁵ ja Pohjan Brödtorp vuonna 1495⁶. Samaan joukkoon voidaan laskea tämän artikkelin kohteena olevassa Porvoon läänissä uuden ajan alussa ollut lampuotitila Torp (myöh. Torpby) sekä Kråkön saarella sijainnut **Lasse Lydikssonin** säteri Torp⁷. Torpin lampuotitila luettiin Porvoon kartanon vuoden 1542 lampuotiluettelossa Syvänojan kylän osaksi⁸. Paikka on luultavasti kylän yhteismaalle rakennettu uudistilatyypinen torppa.

Keskiaikaisissa lähteissä esiintyy myös rälssin omistamia varsinaisia torppia. Torppien tarkan määrän selvittäminen vaatisi koko ajanjakson kirjallisen lähdeaineiston yksityiskohtaista analyysiä. Diplomatarium fennicum -tietokannasta on kuitenkin helposti löydettävissä viisi varmaa tapausta. Vuonna 1447 mainitaan Sauvon Kärknäsin kartanon alaisuudessa ollut torppa⁹, vuonna 1468 Raision Petäsmäen tilaan kuulunut Toravuoren torppa¹⁰, vuonna 1510 Halikossa sijaitsevat Lindelä- ja Pensahle-nimiset torpat¹¹ ja vuonna 1514 Kärälän torppa Vesunnista¹².

Torppia sai keskiajalta 1600-luvun loppuun rakentaa laillisesti pelkästään rälssimaalle¹³. Mikäli 1500- ja 1600-lukujen torppien määrästä voidaan tehdä takautuvia päätelmiä aiemmasta tilanteesta, eivät torpat todennäköisesti ole olleet ainakaan erityisen yleinen tapa järjestää maankäyttöä keskiajalla. Suomessa oli vuonna 1560 vain 220 torppaa, ja niistäkin 200 oli Pohjanmaan uudistiloja. Koko maassa, Vanha-Suomi mukaan luettuna, oli vielä 1700-luvun alussa ainoastaan 1300 torppaa.¹⁴ Isoavihaa (1713–1721) edeltävistä torpista pääosa sijaitsi Itä-Uudenmaan kartanoalueella¹⁵. Myös Itäisellä Uudellamaalla oli kuitenkin laajoja vähätorppaisia alueita. Esimerkiksi nykyisen Sipoon kunnan alueelta tunnetaan vain kolme 1600-luvun torppaa¹⁶. Torppien määrän kasvu alkaa Suomessa varsinaisesti vasta isonvihan jälkeen. Huipputaso saavutettiin vuonna 1865, jolloin maassa oli yli 63000 torppaa. Yhtenä syynä torpparilaitoksen ekspansioon oli talonpoikien vuonna 1743 saama oikeus perustaa torppia. Talonpojilla tosin oli ollut jo aiemmin luvattomia torppia.¹⁷ Lisäksi talonpoikien uudistiloja on voitu kutsua torpiksi.

Itä-Uusimaa on isoavihaa edeltävän torpparilaitoksen tutkimuksen kannalta erityisen kiinnostavaa seutua. Alueella oli jo keskiajalla runsaasti sekä kruunun että rälssin maata¹⁸. Ainakin uuden ajan alkupuolella kruunun-

lampuotiluettelossa on 133 rälssisäteriä tai -tilaa²⁶. Lopuksi on myös muistettava, että torppien ja lampuotitilojen raja saattaa olla tekninen. Edellä mainitut Pyhtään Fagerön torpparit kirjattiin lampuodeiksi jo vuonna 1557²⁷.

Porvoon läänissä ennen isoavihaa tapahuneesta torpparilaitoksen laajentumisesta ei toistaiseksi ole käytettävissä tarkkoja koko alueen kattavia tutkimustietoja²⁸. Se kuitenkin tiedetään jo nyt, että torppien määrän kasvulla on yhteys 1500-luvun jälkipuoliskolla alkaneeseen ja koko 1600-luvun jatkuneeseen kartanonmuodostusprosessiin ja rälssimaan lisääntymiseen. Ajanjakson kuluessa keskiaikaisperäiset kartanot laajenivat, täysin uusia kartanoita perustettiin ja samalla useat autioituneet talonpoikaistilat päätyivät rälssin käsiin. Kartanoiden työvoimantarve ja rälssimaan käyttö järjestettiin lampuotien, torppareiden tai palkollisten avulla. Monissa kartanoissa lampuotitilat korvattiin 1600-luvun jälkipuoliskolla torpilla. Kartanoiden torppia voidaan pitää kiinteänä osana omien alueidensa asutushistoriallista jatkumoa. Arkeologien tehtävänä on selvittää asutuksen dynamiikkaa eli sitä, ovatko tilat ja torpat seisoneet vuosisatojen varrella samoilla vai eri sijoille?

ASUTUSVOLYYMIT JA -YKSIKÖT TORPPIEN TUTKIMUKSEN MENETELMÄNÄ

Kartanoille ja kylille kuuluneet maa-alueet ovat asutusyksiköistä eli kaikenlaisista asuinpaikoista koostuvia asutuskokonaisuuksia. Yleisimpiä verolähteissä näkyviä asutusyksiköitä ovat kartanot, erityyppiset tilat ja torpat. Asutusyksiköiden vuosikohtainen määrä on kartanon tai kylän asutusvolyyymi. Asutusyksiköiden ja -volyyymien tutkimus antaa arvokasta tietoa asutusrakenteen pitkän aikavälin kehityksestä, ja sitä kautta pääsee kiinni esi-

merkiksi sekä autioitumiseen että uudisasutukseen. Samalla arkeologin on mahdollista inventointia suunnitellessaan arvioida, kuinka paljon kohteita maastosta on etsittävä. Asutushistorian tutkimus asutusyksiköiden kautta poistaa tutkimusta harhaanjohtavia arvoasetelmia. Näkökulman mukaan kartano ei ole kokonaisuuden kannalta yhtään torppaa kiinnostavampi arkeologinen tutkimuskohde.

Asutushistorian tarkastelu asutusvolyyymien kautta luo hyvän yleiskuvan jatkotutkimuksen perustaksi. Se ei kuitenkaan sellaisenaan riitä menetelmäksi vanhoilta kartoilta näkyvän asutuksen muotoutumisprosessin analysoimiseen. Asutuksen pysyvyyden ja dynamiikan tarkempi selvittäminen edellyttää eri asutusyksiköiden historian jäljittämistä uuden ajan alun verokirjoista kartan laatimishetkeen. Tällöin esiin tulevat mm. asutuksen stabiilius, ajalliset muutokset ja autioituminen. Kiinnostavaa on myös nähdä miten kartanot ovat kulloinkin organisoineet maansa käytön.

Tässä artikkelissa tarkastellaan historiallisella Itä-Uudellamaalla eli uuden ajan alun Porvoon läänissä sijaitsevien esimerkkikohteiden avulla torppien suhdetta maaseudun muihin asutusyksiköihin. Tavoitteena on tuoda esiin torppiin liittyvää problematiikkaa ja niiden tutkimuksen menetelmiä. Lähtökohdana on asutuksen muotoutumisprosessin tarkastelu asutusvolyyymien ja -yksiköiden avulla. Päämääränä on selvittää se, mitä vanhat kartat ja muut historialliset lähteet kertovat torpista ja niiden paikkojen ajoituksista? Tarkoituksena on herättää kysymys siitä, mitä torpat todellisuudessa ovat ja mitä vanhoilla kartoilla oikeastaan näkyy? Taustalla on koko ajan tietoisuus kadonnutta asutusta etsivän tutkijan dilemmasta eli riittävän ja terveen lähdekriittisen asenteen ylläpitämisestä samalla kun asuinpaikkojen löytämiseksi on tehtävä usein voimakkaitakin tulkintoja. On muistettava, että 1500- ja 1600-lukujen vero-

kirjoista on pitkä matka vanhoille kartoille ja vielä pitempi maastoon kohteisiin.

Muinaismuistolain rauhoittamiin vuotta 1750 edeltäviin torppiin on Itä-Uudellamaalla vaikea päästä kiinni pelkästään vanhojen karttojen avulla. Ensinnäkin monien kylien ensimmäinen kartta on 1700-luvun jälkipuoliskolla tai 1800-luvun alussa laadittu isojakokartta. Toiseksi 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun kartoille ei läheskään aina ole merkitty muissa historiallisissa lähteissä mainittuja ja maanmittauksen aikana varmasti olemassa olleita torppia. Tämä käy hyvin ilmi tapauksista, joissa kartanoalueesta on säilynyt puhtaaksi piirretyn kartan ohella joko sen maanmittauskonsepti tai samanaikainen kaksoiskappale. **Samuel Broteruksen** vuonna 1690 laatimat Pernajan Mertlaxin neljänneskunnan kaksi karttaa kuvaavat hyvin tilannetta²⁹. Degerbyn kartanon kaksi torppaa on merkitty ainoastaan toiselle kartalle. Mikäli vain torpaton kartta olisi säilynyt nykypäivään, ei näiden nykyisen Loviisaan kaupungin alle jääneiden torppien sijainneista olisi jäljellä mitään paikkatietoa.

Koska 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun karttoihin ei voida torppien osalta Itä-Uudellamaalla luottaa, on tutkimuksen apuna käytettävä muita historiallisia lähteitä. Kansallisarkiston digitaaliarkistosta löytyvä Suomen asutuksen yleisluettelo, tunnettui- ne puutteineenkin, helpottaa Porvoon läänin 1500- ja 1600-lukujen torppien tutkimusta. Epäselvissä tilanteissa yleisluettelon tietoja on tarkastettava ja täydennettävä alkuperäislähteistä. Yleisluettelon päättyessä 1700-luvun alussa on torppia koskevat tiedot kerättävä henki- ja tosikirjoista.

Vuotta 1750 edeltäviä torppia on mahdollista paikantaa 1700-luvun jälkipuoliskon ja 1800-luvun karttojen avulla. Näille kartoille merkittyjen torppien alkuperää voidaan jäljittää taaksepäin menneisyyteen mm. torppareiden ja paikkojen nimien avulla. Vuotta

1750 nuoremman kartan torpan vanhuudesta saattavat kertoa myös sen paikan luona jo 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa olleet pellot, niityt ja tiet. Esimerkiksi Helsingin pitäjän Håkansbölen vuosien 1708 ja 1761 kartoja vertaamalla selviää, että uudemmalle kartalle kuvatut torpat tai ainakin niiden paikat ovat luultavasti olleet asuttuja jo aiemmin³⁰. Yhtä vuoden 1761 torpan paikkaa ympäröivät vuonna 1708 norr åker, söder åker ja stor hem åker. Pellot ovat todennäköisesti nimetyt myöhemmän torpan tienoilla olleesta asumuksesta käsin. Håkansbölen tapauksessa huomionarvoista on lisäksi se, että vuoden 1708 kartan ratsutila Björkbackan kohdalla on 53 vuotta myöhemmin kaksi torppaa. Ainakin yhdelle kylän vanhoista tonttimaista on siis perustettu torppia.

ESIMERKKIKOhteet

Seuraavaksi käsiteltävät esimerkkikohteet ovat Itä-Uudenmaan kartanoiden ja kylien tutkimuksessa esiin nousseita tapauksia, jotka kuvastavat hyvin sekä torppien problematiikkaa että arkeologista potentiaalia. Esimerkkikohteiden valintaperusteena on ollut se, että ne samalla sekä ilmentävät torppia eri näkökulmista että täydentävät toisiaan. Sipoon Salpar on alkuperältään ja omistukseltaan hämärä torppa. Porvoon Kiialan säteri tuo esiin torppien ja lampuotitilojen välisen läheisen suhteen. Porvoon Bengtsby ja Eknäsin kartano puolestaan herättävät kysymyksen torppien rakennuspaikkojen ajoituksesta ja luonteesta.

SIPOON SALPARIN TORPPA

Sipoon Salparin torpalla oli jo vuonna 1746 takanaan niin pitkä historia, ettei kukaan enää muistanut oliko se alun perin kuulunut Ne-

vasin säterille vai Träskbyn kylälle. Torpan omistuksesta 1700-luvun alkupuolella käydyn kiistan aikana kummallakaan osapuolella ei ollut esittää asiakirjoja omaksi tuekseen. Torppa päättyi lopulta Nevasin säterille. Voitto ei kuitenkaan ollut täydellinen, sillä Träskby sai pitää torpan vierellä olleet peltonsa.³¹

Salparin torpan epäselvät omistusolot selittyvät Nevasin ja Träskbyn läheisellä historialla. Nevas ja Träskby ovat alun perin olleet samaa kyläkokonaisuutta, ja niillä oli vielä 1600-luvun lopulla yhteiset metsät ja ulkomaat³². Molemmat kylät olivat Nevasin säterin alaisuudessa vuosina 1610–1694³³. Kiistely torpasta sijoittuu aikaan, jolloin Nevas ja Träskby erotettiin toisistaan ja sekä maaomistusten jakaminen että rajojen vetäminen tulivat ajankohtaiseksi.

Salparin torppa ("Salpar torp") on merkitty Samuel Broteruksen vuonna 1694 laatimalle Träskbyn kartalle. Torppa sijaitsee Salpar-nimisen merenlahden pohjukan rannalla, noin kilometrin päässä Träskbyn kyläkeskuksesta länteen. Torppaa ei huomioida mitenkään kartan selitysosassa. Torpan paikan suhteesta Träskbyyn kertoo kuitenkin se, että sen luona oli kylän kantatilojen Thomassasin ja Ollasin peltoja.³⁴

Salparin historiaa tarkastellessa selviää se, kuinka paljon työtä isoavihaa edeltävien torppien tutkiminen voi vaatia. Suomen asutuksen yleisluettelo paljastuu varsin vaillinaiseksi, sillä jostain syystä vain pieni osa Salparia koskevista 1600-luvun tiedoista on päätyntä siihen. Salparin torppa löytyy Porvoon läänin 1600-luvun lopun ja 1700-luvun henki- ja

Kuva 2. Sipoon pitäjän Träskby vuonna 1694. Salparin torppa on kartan vasemmassa reunassa. Kartan oikeassa reunassa on ennen kartan laatimisaikaa autioitunut tonttimaa. Tonttimaan eteläpuolella on Löparön kylälle kuuluva niitty. Kartta: Kansallisarkisto, Maanmittaushallitus.

Kuva 3. Sipoon Träskbyn autiotontti kuvattuna Löparölle kuuluneen niityn kohdalta. Kuva: V.-P. Suhonen.

tositekirjoista. Ensimmäinen tieto Salparista viittaa Träskbylle kuuluneeseen torppaan tai muuhun vuokralla olleeseen asumukseen. Vuoden 1655 tositekirjassa esiintyy Träskbyn asukkaana itsellinen ("inhyse") **Mats Salpar** vaimoineen³⁵. Torpan olemassaolo varmistuu seuraavilla vuosikymmenillä. Vuosien 1668–1670, 1675–76, 1680, 1682, 1691 ja 1693 tositekirjoihin on merkitty "Salpare" Sipoon kylien joukkoon vastaavalla tavalla kuin Gästerbyn Långnäsin torppa. "Salpare" on luetteloissa vuoteen 1691 saakka heti Träskbyn jälkeen. Vuoden 1693 tositekirjassa tilanne muuttuu. Salpar on kirjattu muotoon "Salparöö" ja sijoitettu Nevasin perään³⁶. Saareen viittaava ö-nimi on harhaanjohtava, sillä seuraavalta vuodelta olevan Broteruksen kartan perusteella torppa on ollut merenrannalla mantereella. Seuraavat Salparöä koskevat tositekirjatiedot ovat vuosilta 1726–1736. Autiona kymmenen vuotta ollut torppa katoaa henki- ja tositekirjoista vuonna 1737 ja palaa takaisin vasta vuonna 1753 Salparnimellä ja leski Marian asumana.³⁷ Henki- ja tositekirjoissa olevat katkokset eivät kerro siitä, että torppa ei olisi ollut olemassa. Nils Westernmarkin vuonna 1746 laatima Salparin

peltokartta vastaa torpan sijainnin ja Träskbylle kuuluneiden peltujen osalta täysin vuoden 1694 tilannetta³⁸. Ainoa lisäys aiempaan on torpan vierelle merkityt pienet peltotilkut.

Jotta Salparin torpan varhais historia avautuisi edes hiukan enemmän, on tutustuttava tarkemmin sekä Träskbyn että Nevasin 1500- ja 1600-lukujen vaiheisiin. Träskby sijaitsee meren läheisyydessä sisämaassa olevan Byträskin rannalla. Träskbyssä oli vuonna 1540 neljä veronmaksajaa, joiden hallussa oli yhteensä kaksi veromarkkaa maata³⁹. Sen jälkeen kun Påval Mårtenssonin tila autioitui pysyvästi 1610-luvulla, jäivät kylään jäljelle kantatilat Mattas, Ollas ja Thomassas.⁴⁰ Samuel Broteruksen maanmittauksen aikana vuonna 1694 nämä kolme tilaa seisoivat vierekkäin samalla tonttimaalla⁴¹. Kylän alueella on lisäksi ainakin yksi ennen vuotta 1694 autioitunut tonttimaa⁴². Se sijaitsee idässä muusta kylästä erillään, noin kilometrin päässä, olevan peltoryhmän luona vastaavalla tavalla kuin Salpar lännessä. Autiotontilla ei toistaiseksi ole tehty arkeologisia kaivauksia, ja sen tarkkaa ajoitusta ei siten tunneta. Tästä syystä johtuen ei mahdollista sanoa, onko kyseessä Påval Mårtenssonin tila vai joku

muu autioitunut asumus. Träskbyn jokaisella talolla oli vuonna 1694 pelto- ja niittyomistuksia autiotontin ympärillä. Kyläläiset olivat luultavasti jakaneet kylmenneen tilan maat. Ei voida myöskään sulkea pois mahdollisuutta, että kyseessä olisi Träskbyn alkuperäinen paikka.

Nevas sijaitsee paikalla, missä pohjoisesta Boxbyn suunnasta tuleva joki jakaantuu Träskbyn aluetta lännestä ja idästä rajaaviin mereen johtaviin haaroihin. Nevasissa oli 1540-luvulla kahdeksan veronmaksajaa, joiden hallussa oli maata viiden veromarkan verran⁴³. Nevas kärsi pahoin autioitumisesta 1500-luvun jälkipuoliskolta lähtien, ja kaikki sen tilat olivat 1600-luvun alkuun mennessä päätyneet rälssin käsiin⁴⁴. Samuel Broteruksen vuonna 1692 laatima Nevasin kartta on Itä-Uudenmaan kartanoille varsin tyypillinen, sillä sille on merkitty ainoastaan kylän autiotiloista muodostettu säteri⁴⁵. Kartalta puuttuvat tuolloin asuttuna olleet säterin torppa sekä rälssitilat Smeds ja Skrifvars. Kartalta ei löydy myöskään säterille kuulunutta ulkokylänmaata.⁴⁶ Smeds ja Skrifvars on pystytty paikantamaan **Johan Petter Westermarkin** vuoden 1779 kartan ja maastoinventoinnin avulla⁴⁷. Broteruksen aikaista torppaa ei sen sijaan ainakaan toistaiseksi ole voitu tunnistaa. Se saattaa kuitenkin olla joku Nevasin kartanon lukuisista 1700-luvun torpista. Kartanolla oli esimerkiksi pelkästään 1760-luvulla 11 torppaa⁴⁸.

Ulkokylänmaat ja autioituminen nousevat usein esiin torppia tutkittaessa. Nevasissa on todennäköisesti ollut autiotiloja viimeistään myöhäiskeskiajalla. Kylässä oli uuden ajan alussa kaksi erillistä ulkokylänmaakokonaisuutta. Toinen niistä oli Träskbyn ja toinen Löparön hallussa. Porvoon läänin vuoden 1547 maakirjaan on merkitty Nevasiin Träskbystä kotoisin olleelle ulkokylänmies Henrik Olssonille 1/3 veromarkkaa ja löparöläisellä ulkokylänmies Morthen Jopssonille ¼ ve-

romarkkaa. Nevasin tilojen koot vaihtelivat 1540-luvulla ½ veromarkasta kokonaiseen veromarkkaan.⁴⁹ Ulkokylänmaat voisivat siis vastata yhdessä yhtä tuolloista tilaa.

Kun Nevasiin ilmestyi vuonna 1556 yksi ulkokylänmies lisää, nousi ulkokylänmaan osuus 1½ veromarkkaan kylän tuolloisesta 5½ veromarkasta⁵⁰. Ulkokylänmaan laajentuminen selittyy verojärjestelyillä. Träskbyläiset ulkokylänmiehet Olof Hendersson ja Erik Larsson jakoivat Nevasissa yhden veromarkan vuonna 1556. Samalla kun träskbyläisten käsissä olleen ulkokylänmaan määrä kasvaa kaksi kolmasosaa, laskee heidän kotikylänsä veromarkkaluku vastaavan verran⁵¹. Veromarkkavähennykset on Träskbyssä tehty Henrik Olssonille ja Lasse Anderssonille, jotka todennäköisesti ovat olleet ulkokylänmiesten isiä. Olof Hendersson ja Erik Larsson esiintyvät vasta vuoden 1563 maakirjassa veronmaksajina Träskbyssä⁵². Pojat ovat siis ilmeisesti viljelleet ulkokylänmaata ennen kotitilojensa isänniksi pääsemistään. Ulkokylänmaan taustalta hahmottuu verottajan epävarmuus siitä sijaitsiko se Träskbyn vai Nevasin puolella. Tilanne voi selittyä sillä, että ulkokylänmaa on ollut syrjässä kummankin kylän keskusalueesta. Olof Henderssonista ja Erik Larssonista on selvä jatkumo 1600-luvun lopun Ollasiin ja Thomassasiin eli juuri niihin tiloihin, joilla oli peltoja Salparin luona.⁵³ Näyttää mahdolliselta, että Salparin torppa olisi jo keskiajalla autioituneen ja samoilla tienoilla sijainneen asumuksen seuraaja. Nevasin tekemä vanhan ulkokylänmaansa takaisinotto Träskbyltä selittäisi torpan omistuksesta syntyneen kiistan. Kartanonherra **Arvid Gyldenär** saattoi hyvinkin olla oikeassa väittäessään, että Salpar oli kuulunut Nevasille ylimuistoisesti⁵⁴.

Myös Löparön hallussa ollutta Nevasin ulkokylänmaata järjesteltiin vuoden 1556 verokäynnin yhteydessä⁵⁵. Löparöläinen ulkokylänmies Morthen Jopsson jakoi vuosina

1540–1550 Nevasissa veromarkan Erik Perssonin kanssa⁵⁶. Erik Perssonilla oli vuonna 1543 käsissään $\frac{3}{4}$ veromarkasta⁵⁷. Vuoden 1556 maakirjassa Erik Persson ja toinen kyläläinen Erik Jönsson muodostivat veromarkan. Ulkokylänmies "Nils i Löparö" oli sen sijaan merkitty maakirjaan erikseen yhdeksää kyynärää vastaavalla $\frac{1}{2}$ veromarkan osuudella.⁵⁸ Koska Erik Jönssonilla oli vuonna 1543 $\frac{1}{2}$ veromarkkaa⁵⁹, vaikuttaa siltä, että verottaja olisi liittännyt ulkokylänmaahan $\frac{1}{4}$ Erik Perssonin tilasta. Erik Perssonin tilan sijainnista ei ole säilynyt tietoja, sillä se autioitui ja päätyi jo 1600-luvun alussa rälssille⁶⁰.

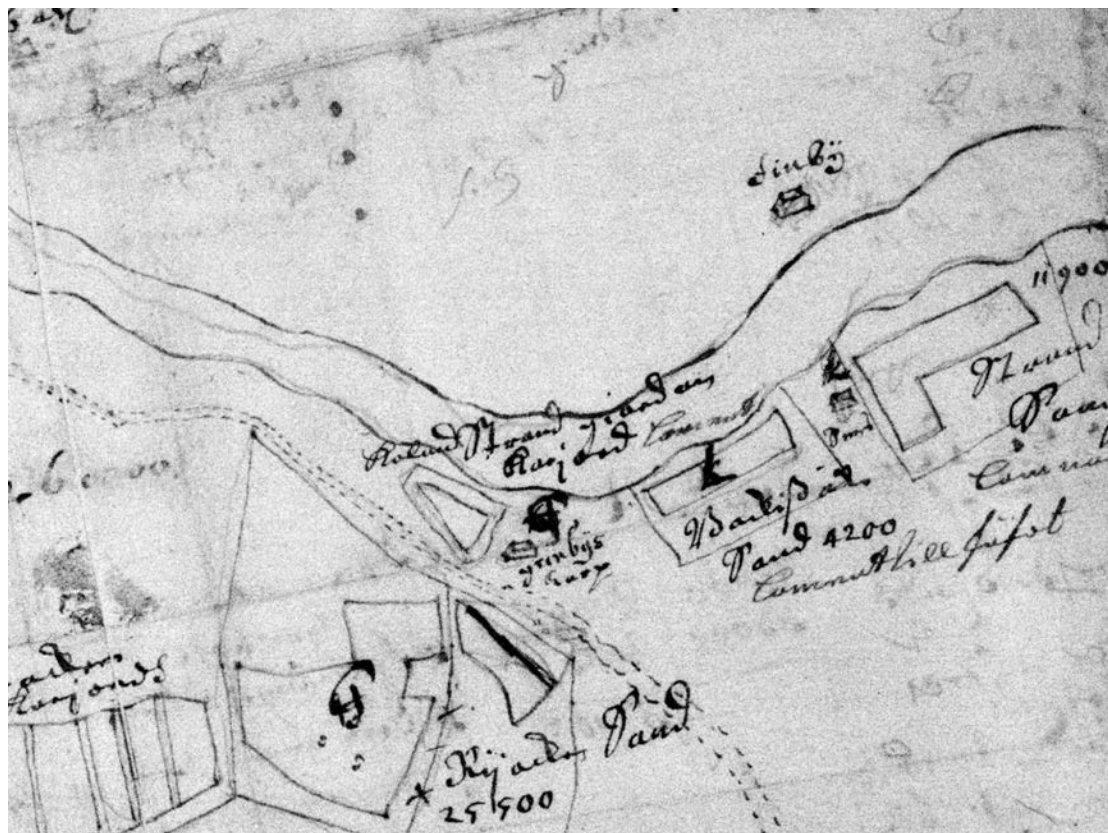
Nevasin ulkokylänmaat olivat 1580–1610-luvuilla verokirjoissa yhtenä kokonaisuutena, joka oli suurimmillaan 26 kyynärää ja alimmillaan 21 kyynärää. Nevasin säterin alle on vuodesta 1640 lähtien kirjattu yhdeksän kyynärän kokoinen ulkokylänmaa. Kyse on todennäköisesti edellä mainitusta Löparölle kuuluneesta ulkokylänmaasta. Vuodelta 1675 olevan tiedon mukaan Nevasin ulkokylänmaa ei sijainnut kylän alueella ("finnes intet i bymålet"). Vuonna 1691 kerrotaan aiemmin täysin aution ulkokylänmaan olleen Nevasin kartanonherran Arvid Gyldenärin luvalla viimeiset kolme vuotta kalastajan käytössä.⁶¹ Tieto saattaa kertoa ulkokylänmaan sijainnista Nevasin alueella meren tai jokien läheisyydessä. Träskbyn vuoden 1694 kartalle on merkitty Nevasin kalastajan pelto, Dahl åker. Se on Träskbyn autiotontin ja kyläkeskuksen välisellä alueella. Autiotontin eteläpuolella on puolestaan Träskbyn peltojen ja niittyjen ympäröimä Löparölle kuulunut niittykappale, Åå ängen. Koska Turun hovioikeus on vuonna 1682 vahvistanut Löparön oikeuden niittyyn, on kyseessä todennäköisesti vanha ja vakiintunut omistussuhde.⁶² Autiotontin ohittavan joen vastarannalla oli vuonna 1692 Nevasin säterin omistama ulkopelto, Clemetsåker⁶³. Clemets voi olla kadonneen kantatilan nimi.

Åå ängen ja Clemetsåker saattavat olla ainoat jäänteet Nevasin ulkokylänmaasta, josta suuri osa on joutunut Träskbyn käyttöön.

Salparin torpan historiassa on edelleen paljon kysymysmerkkejä. Torppa voidaan varmuudella ajoittaa vain 1600-luvun jälkipuoliskolle. Edellä esitetty arvelu sen liittymisestä keskiaikaiseen ulkokylänmaahan olisi mahdollista verifioida vain arkeologisin tutkimuksin. Joka tapauksessa historialliset lähteet nostavat torpan arkeologista arvoa. Lisäksi oman mausteensa torpan ympäristön keskiajan historiaan tuo Sipoon rannikon vanha suomalaisasutus. Suomalaisia on luultavasti muuttanut alueelle jo ennen 1200-luvun jälkipuoliskolla saapuneita ruotsalaissiirtolaisia. On myös mahdollista, että seudulle on suuntautunut keskiajalla samanaikaisesti useita muuttoaaltoja, joiden perua toistensa naapureina sijainneet suomalais- ja ruotsalaiskylät ovat. Nevas eli Neuvonen on antanut nimensä kokonaisuudelle neljänneskunnalle. Rannikkovyöhykkeen kylistä ainakin Hangelbyllä, Hitålla ja Vajportilla on suomalaisperäiset nimet. Tienoilla on muutenkin varsin runsas vanha suomalaisnimitys.⁶⁴ Vielä Nevasin ja Träskbyn 1690-luvun kartoilla on ruotsikielisten nimien rinnalla lukuisia selvää suomea olevia nimiä, kuten Suuri kivi, Kariluoto, Männistö, Haavisto ja Taipale.⁶⁵

KIIALAN SÄTERIN TORPAT

Samuel Broteruksen vuonna 1707 laatimalle Porvoon Kiialan säterin kartalle on merkitty Backa Torp, Grind tårp, Kertorp, Wässels tårp ja kaksitaloinen Näss tårp⁶⁶. Syvennytäessä kartan torppiin käy nopeasti ilmi, että niillä kaikilla on taustallaan keskiajalle ulottuva historia. Kiiala on hyvä esimerkki siitä miten pitkän aikavälin tarkastelussa torppien raja lampuoti- ja talonpoikaistiloihin osoit-

Kuva 4. Ote Samuel Broteruksen vuoden 1707 tienoilla laatimasta Porvoon Kiialan säterin alueen maanmittaus-konseptista. Kartalla on vasemmalla torppana keskiaikaisperäinen Grindby. Oikealla olevaa torppaa ei ole mer-kitty puhtaaksi piirretylle kartalle. Kartta: Kansallisarkisto, Maanmittaushallitus.

tautuu häilyväksi. Kiiala kyseenalaistaa myös vanhojen karttojen käytön arkeologisten in-ventointien ainoina historiallisina lähteinä.

Kiialan säteri on perustettu viimeistään 1400-luvun alkupuolella. Kiialassa sijainnut **Bote Bengtssonin** säteri ilmaantuu lähteisiin vuonna 1446⁶⁷. Säterin seuraava tunnettu haltija oli vuonna 1516 mainittu **Olof Eriks-son**⁶⁸. Hänen poikansa **Erik Olsson** isännöi Kiialaa 1530–1560-luvuilla⁶⁹. Säteriä toden-näköisesti edeltäneestä samannimisestä kylästä ei ole säilynyt tietoja⁷⁰. Mikäli kylä on ollut olemassa, se on ollut osa Porvoonjoki-laakson eteläosan ruotsalaiskylien lomaan pistävää suomalaisvyöhykettä. Aivan Kiialan lähiseudulla löytyvät Finnby-, Hattula-, Huh-ti-, Hentala-, Kallola-, Kerkko-, Teisala- ja

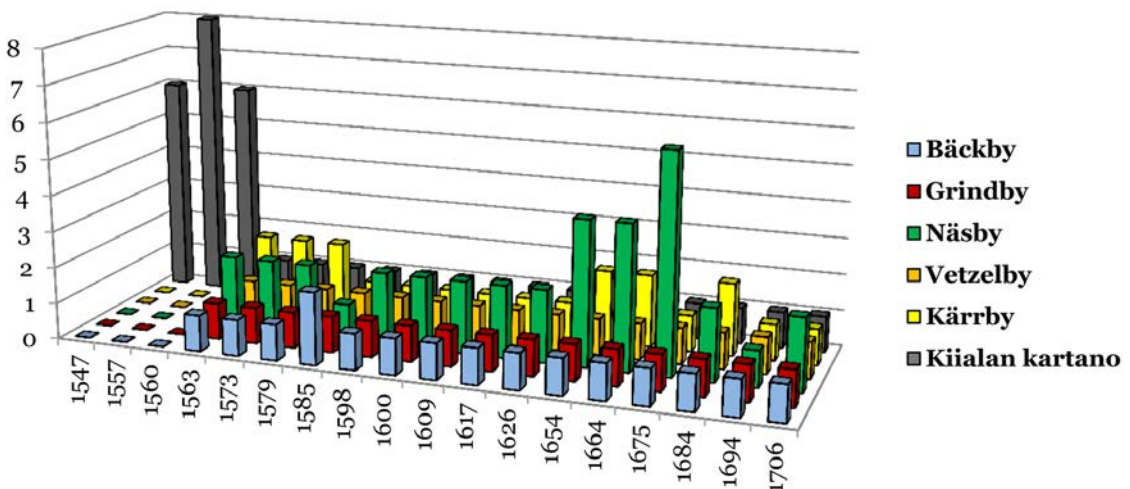
Vessilä-nimiset kylät tai yksittäistalot.⁷¹

Koska Kiialassa ei ole ollut uuden ajan alussa verotiloja, sitä ei ole kirjattu Porvoon läänin vanhimpiin maakirjoihin. Kiialan sä-terin rälssilampuodit sen sijaan tulevat kir-kollisten verojen luetteloihin jo 1540-luvul-la. Kiialassa oli kirkollisten verojenmaksajia vuonna 1548 kuusi ja vuonna 1555 kahdek-san⁷². Edellä mainitut vuoden 1707 torpat olivat 1550- ja 1560-luvuilla Bäckby-, Grind-by-, Näsby-, Kärrby- ja Vetzelsby-nimisiä lampuotikyliä⁷³. Broteruksen vuoden 1707 kartalla kaikilla lampuotikylillä on säteristä erillään olevat omat peltokokonaisuutensa. Historialliset lähteet eivät paljasta sitä, ovat-ko Kiialan lampuotikylät säterin perustamia vai ovatko ne sen alle päätyneitä talonpoi-

kaiskyliä. Grindbyn, Näsbyn ja Vetzelby sijainti Porvoonjoen tiheästi asutulla ranta-kaistalla kuitenkin kertoo siitä, etteivät ne ainakaan todennäköisesti ole säterin muodostamia uudistiloja.

Lampuotikylien ilmestyessä 1560-luvulla verolähteisiin laskee Kiialan kirkollisten verojen maksajien määrä yhteen. Tämä kertoo siitä, että lampuotikylät ovat olleet 1540- ja 1550-luvuilla veroluetteloissa piilossa Kiialan nimen alla. Asian vahvistaa se, että osa lampuotikylien miehistä voidaan jäljittää 1540- tai 1550-luvuille Kiialaan. Näsbyn ja Grindbyn kolme lampuotia esiintyy Kiialan yhteydessä jo vuonna 1548. Kärrbystä vuonna 1563 veroja maksanut Pålval Hendriksson oli kirjattu vuosina 1555 ja 1560 Kiialaan. Hän on mahdollisesti vuonna 1548 Kiialasta mainitun Henrik Olssonin poika.⁷⁴ Vaikka Bäckbyn ja Vetzelbyn 1560-luvun lampuoteja ei voida samalla tavalla seurata ajassa taaksepäin 1540- ja 1550-lukujen Kiialaan, on ilmeistä, että myös nämä lampuotikylät ovat olleet olemassa jo tuolloin. Vetzelbyn eli Vessilän pitkästä iästä saattaa kertoa esimerkiksi sen suomalaisperäinen nimi⁷⁵.

Kiialan lampuotikylät olivat 1540-luvulta 1700-luvun alkuun kestäneen ajanjakson kuudessa yhden tai kahden talon pikkukyliä (ks. kaavio 1, Kiialan asutusvolyyymi 1547–1706). Ainoana poikkeuksena on Näsby, jonka veronmaksajien määrä nousi 1650–1670-luvuilla enimmillään viiteen ennen kuin se palasi huippua edeltäneelle tasolle kaksi. Kaikki lampuotikylät pysyivät katkeamattomasti asuttuina koko periodin. Säterin ottaessa 1600-luvun jälkipuoliskolla vahvemman otteen alueestaan tapahtuu suuri muutos maankäytön organisoinnissa. Aiemmista lampuotiloista tuli säterin alaisia osatiloja eli torppia. Ensimmäiset torpparit ilmaantuivat lähteisiin 1600-luvun puolivälissä, ja seuraavan vuosisadan alkuun mennessä kaikki lampuotikylät olivat torppia. Torppa-statuksestaan huolimatta paikoista käytettiin vielä 1700-luvulla myös ilmeisen vakiintuneita vanhoja by-nimiä⁷⁶. Kiialan asutus näyttää varsin stabiililta, ja on luultavaa, että Samuel Broteruksen vuoden 1707 kartan asutusrakenne on ainakin pääpiirteissään ollut olemassa jo uuden ajan alussa. Verolähteistä ei ilmene mitään sellaista, mikä kertoisi lampuotikylien paikkojen

Kaavio 1. Kiialan lampuotikylät 1547-1706

siirtyneen. Ainoa heikko vihje mahdollisesta muutosta on Bäckby-/Beckeby-nimen vaihtuminen Backabyksi 1680-luvulla.

Kuten edellä on jo moneen kertaan kerrottu, vanhat kartat eivät aina paljasta koko totuutta oman aikansa asutuksesta. Samuel Broteruksen vuoden 1707 Kiiala-kartasta on tallella sen maanmittauskonsepti, jolle on piirretty kuusi puhtaaksi piirretyltä kartalta puuttuvaa talon kuvaa. Säterin vierellä on kaksi tonttimaata: toisella on kaksi taloa ja toisella yksi talo (riihi?). Maanmittauskonseptilla on myös kolme lisätorppaa: Grind torpin itäpuolella on Smed, Kärrtorpin kaakkoispuolella on Snickar torp ja säterin alueen lounaiskulmassa Ny tårp.⁷⁷ Snickar ja Smed ovat luultavasti olleet olemassa jo 1600-luvun puolivälissä. Kärrin yhteydessä mainitaan vuonna 1654 Anders Snickare ja Margita Smedshustru. Seuraavana vuonna lähteissä esiintyvät Erich Smed ja torppari Hendrich Mårtensson. Nytorp saattaa puolestaan olla vuoden 1691 Nygård torp.⁷⁸ Broterus ole siirtänyt näitä torppia puhtaaksi piirtämälleen kartalle todennäköisesti sen vuoksi, että niiden pellot ovat olleet viljelemättömiä ("länat/afslagt till fäfat").

Vaikka Broteruksen maanmittauskonsepti antaa puhtaaksi piirrettyä karttaa tarkemman kuvan Kiialan asutuksesta, ei edes siltä löydy kaikkia säterin vanhoja torppia. Suomen asutuksen yleisluettelon perusteella on Kiialassa ollut lisäksi Skeppare torpet 1670- ja 1680-luvuilla ja Måsa torp 1690- ja 1700-lukujen vaihteessa⁷⁹. Skepparen sijainti on jätettävä toistaiseksi täysin avoimeksi. Måsa torp saattaa sen sijaan olla **Timoth. Winterin** vuonna 1787 laatimalta Kiialan kartalta löytyvä Måsaskog torp⁸⁰. Samoilla tienoilla olivat jo 1700-luvun alussa krouvi ja Måsakärr-niminen raja⁸¹.

Timoth. Winterin kartta Kiialasta on valitettavasti jäänyt keskeneräiseksi, ja vain osa paikannimistä on merkitty sille. Karttase-

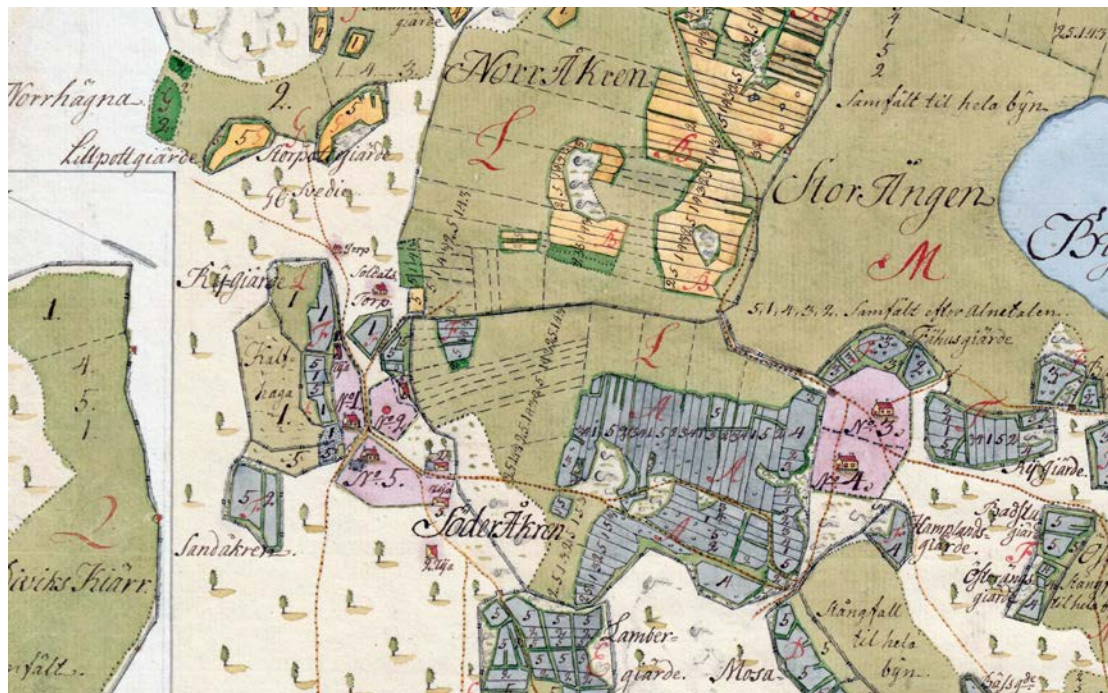
lostukseen on kirjattu yhteensä 14 torppaa. Kaikki vanhat lampuotikylät olivat edelleen torppina.⁸² Paikat esiintyvät vielä vuoden 1873 Senaatin kartalla⁸³. Nykyään niistä ovat asuttuina vain Grindby ja Näsiby. Sen sijaan Kärrby, Vetzely ja Backaby elävät tänä päivänä enää peltojen nimissä.

Tulevalle tutkimukselle jää ratkaistavaksi kysymys onko Kiialan keskiaikaista säteriä edeltänyt talonpoikaishäyry? Samoin selvittämistä vaatii se, että onko Kiialan lampuotikylillä talonpoikaiset edeltäjät vai onko niiden syntyyn johtanut keskiajalla, viimeistään 1400-luvun alkupuolella, alkanut säterin muodostus? Oli kumpi tahansa vaihtoehto oikea, todistaa Kiialan säteri ympäristöineen omalta osaltaan pirstaleisen asutusrakennetyypin ulottumisesta ainakin keskiajan ja uuden ajan taitteen tienoille.

PORVOON BENGTSBY

Porvoon läänin vuoden 1540 maakirjaan on merkitty Emsalön saarella sijainneeseen Bengtsbyyn kuusi talonpoikaa, joilla oli maata yhteensä kahden veromarkan arvosta⁸⁴. Bengtsbyssä on todennäköisesti ollut autioitumista jo keskiajalla. Vuoden 1540 veronmaksajista Clas Hindersson oli muualla asunut ulkokylänmies⁸⁵. Hänen käsissään oli ½ veromarkkaa maata eli toiseksi eniten kylän talonpojista. Hän jakoi veromarkan kolmen kuudesosan haltijan kanssa.⁸⁶ Clas Hindersson mainitaan maakirjassa viimeisen kerran vuonna 1553⁸⁷. Samalla ulkokylänmaa katoaa lähteistä. Vuoden 1557 kyynärlukuja aiempiin täysverolukuihin vertaamalla käy ilmi, että ulkokylänmaa päättyi kolmelle samalle veromarkkaa aiemmin jakaneelle talonpojalle⁸⁸.

Bengtsbyn tilaluku pysyi viidessä 1540-luvulta 1570-luvulle saakka (ks. kaavio 2, Bengtsbyn asutusvolyyymi 1543–1703).

Kuva 5. Ote Nils Westermarkin vuonna 1753 laatimasta Porvoon Bengtsbyn kartasta. Kartalla näkyvän sotilas-
torpan paikalla oli vuonna 1699 ylimuistoisesti autiona ollut tila. Kartta: Kansallisarkisto, Maanmittaushallitus.

Koko kylä autioitui tilapäisesti veronmaksu-
kyvyttömäksi venäläisten hyökkäyksen seurauksena vuonna 1571. Bengtsby kuitenkin elpyi lukuun ottamatta Simon Anderssonin tilaa, joka joutui jatkuviin vaikeuksiin ja esiintyy vuodesta 1581 lähtien verokirjoissa pysyvästi autiona. Autioituminen koetteli 1500-luvun lopulta lähtien myös muuta kylää, ja sen tilaluku oli 1600-luvun alkupuolella monena vuotena kolme. Autioitumisen seurauksena kaikki kylän tilat päätyivät 1600-luvun alkupuoliskolla rälsin käsiin. Kylän asutusvolyyymi vakiintui 1640-luvulla neljään, jona se pysyi 1700-luvulle saakka.⁸⁹

Maanmittari Samuel Broteruksen kartoittaessa Bengtsbyn vuonna 1699 oli kylässä kolme erillistä tonttimaata. Hinrich Erssonin Storspikars (Storpiks) ja Hans Erssonin Hommas muodostivat taloparin lännessä sekä Hindrich Nilssonin Nissas ja Mats Erssonin Nygrannas idässä. Omalla

tontillaan muista kylän taloista erillään oli seitsemän kyynärän "urminnes ööde" eli ylimuistoinen autio.⁹⁰ Autiotontti on todennäköisesti kuulunut 1580-luvulla autioituneelle Simon Anderssonin tilalle, joka esiintyy verolähteissä kylmänä koko 1600-luvun ja joka on tunnistettu Suomen asutuksen yleisluettelossa Spakis-nimiseksi kuuden kyynärän kokoiseksi kantatilaksi.⁹¹ Vaikka autiotontin paikalla seisoo vielä nykyään Spakis, asia ei ole täysin yksiselitteinen. Ensinnäkin ongelmia tuottaa se, ettei Broterus ole nimenyt autiotonttia. Toiseksi Spakis on merkitty Nils Westermarkin vuonna 1753 laatimalle Bengtsbyn kartalle Storpiksin ja Hommasin yhteyteen.⁹² Spakis on siis joko siirtynyt uudelle paikalle tai perustettu vuoden 1699 jälkeen. Mikäli jälkimmäinen vaihtoehto on oikea, ei ylimuistoisesti autio tontti ole alun perin kuulunut Spakikselle, vaan jollekin muulle tilalle. Spakis ilmaantuu Porvoon läänin tosietkirjoihin vasta vuonna 1734 ja se on

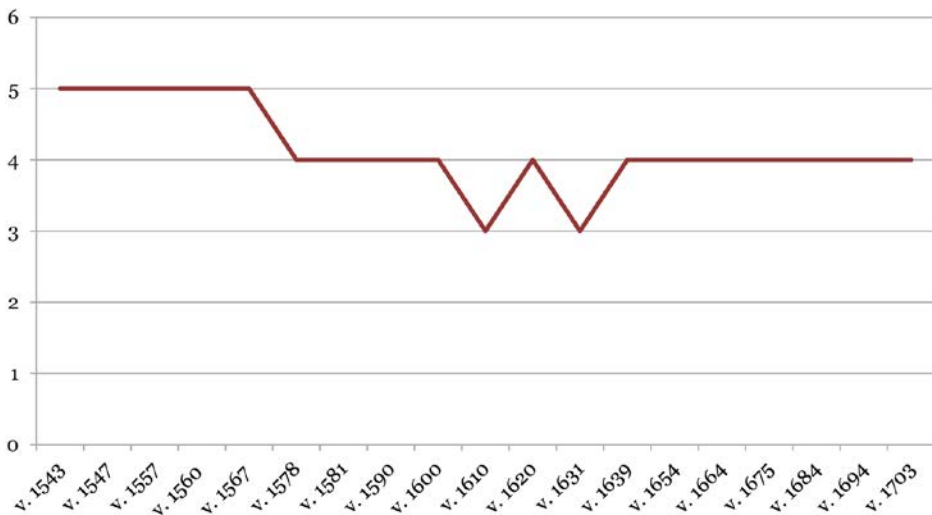
kirjattu autioksi jo vuosien 1736–1739 tositemkirjoihin⁹³. Tämän jälkeen Spakis katoaa useiksi vuosiksi ja palaa vuosien 1746–1748, 1751 ja 1753 henkikirjoihin asuttuna⁹⁴. Spakis ei olisi ainoa 1700-luvun alussa kylään muodostettu tila. Tositekirjoissa mainitaan 1720- ja 1730-luvuilla monena vuotena Walborg⁹⁵, jota ei ole merkitty yhdellekään kylää kuvaavalle kartalle.

Nils Westermarkin vuoden 1753 Bengtsby-kartta vastaa peltöjen ja niittyjen osalta jokseenkin täysin kylän 1690-luvun lopun tilannetta. Asutuksessa on sen sijaan tapahtunut muutoksia. Edellä on jo kerrottu Spakiksen tilanteesta. Lisäksi Broteruksen kartan autiotontille on rakennettu sotilastorppa ja sen viereen vielä toinen torppa.⁹⁶ Westermarkin kartta todistaa kiistatta sen, että torppia on perustettu myös vanhoille autiotonteille. Ilmeisesti paikka ei kuitenkaan ole ollut erityisen hyvin asumiseen sopiva, sillä jo Timothy Winterin 1770-luvun kartalla se on jälleen tyhjillään⁹⁷. Tontti on autiona myös 1800-luvun puolivälin pitäjän kartalla⁹⁸. Vuonna

1873 laaditulla Senaatin kartalla tontilla sen sijaan on jälleen asutusta⁹⁹, ja nykyisin koko alue on täyteen rakennettua.

Bengtsbyssä 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa olleita Nissasia, Hommasia, Storspikarsia, Nygrannasia ja autiotilaa ei voida jäljittää niiden isäntien avulla uuden ajan alkuun, sillä niin kauas menneisyyteen ulottuvia yhtenäisiä isältä pojalle perintöketjuja ei ole. Vero- ja kyynärlukuja vertailemalla selviää kuitenkin, että jokaisella kylän tilalla on 1540-luvulle ulottuvat juuret. Kylän maat kulkevat 1500- ja 1600-luvuilla pääsääntöisesti kahtena erillisenä kokonaisuutena. Nissasin, Hommasin ja Storspikasin perustana ovat vuoden 1540 Jop Matsonin ja Olof Bentssonin maat. Nygrannasin ja autiotilan pohjalla ovat uuden ajan alun Clas Hinderssonin ulkokylänmaa sekä Simon Michelssonin, Jören Matssonin ja Jören Hinderssonin tilat. Kylää koetellut autioituminen kohdistui vain jälkimmäiseen kokonaisuuteen, ja 1600-luvun lopulla siitä oli jäljellä vain yksi tila, Nygrannas.¹⁰⁰

BENGTSBYN ASUTUSVOLYYMI 1543–1703.

Kaavio 2. Porvoon Bengtsbyn asutusvolyymi 1543–1703.

Bengtsbyn peltoala ei ole laajentunut 1500-luvun jälkipuoliskon tai 1600-luvun kuluessa. Kylällä oli sama kyynäräluku 36 vuosina 1557 ja 1694¹⁰¹. Broteruksen kartan pellot ovat hyvinkin voineet olla olemassa jo uuden ajan alussa. Kylärakenteen vanhuuteen viittaa myös tonttien keskeinen sijainti suhteessa sarkajakoiisiin rintapeltoihin. Tilat ovat kuitenkin voineet liikkua kylän sisällä. On mahdollista, että Nissasin ja Nygrannasin tonttimaa on syntynyt keskiaikaisesta ryhmäkylästä uudella ajalla tapahtuneen ulosmuuton seurauksena. Nissasin historia ja samalla mahdollisesti myös sen nimi juontuvat 1570-luvulla verolähteisiin ilmaantuvaan Nils Erichssoniin. Nygrannasin tarina alkaa puolestaan viimeistään 1610-luvulla.¹⁰² Nygrannasin nimi voi kertoa sitä vanhemmasta Grannas-nimisestä kantatilasta, jonka paikkaa ei tunneta.

Bengtsbyn 1600- ja 1700-lukujen kartoilla on edellä käsiteltyä autiotontin lisäksi

vain heikkoja vihjeitä muusta mahdollisesta autioitumisesta¹⁰³. Jonkin matkaa Bengtsbyn kyläkeskuksesta etelään, lähellä Varla-xbyn rajaa, ovat Mellanby åker ja Hemkärr-niminen niitty. Mellanby voi viitata pellon sijaintiin kahden kylän välisellä alueella. Yhdessä niityn kanssa se todennäköisemmin on kuitenkin muisto paikalla muinoin olleesta asutuksesta.

PORVOON EKNÄS

Porvoon Eknäsissä oli vuonna 1548 neljä kirkollisten verojen maksajaa ja vuonna 1555 viisi¹⁰⁴. Kun Eknäsistä laadittiin kartta vuonna 1767, oli sen alueella **Johan Tandefeldin** kartano ja 11 torppaa¹⁰⁵. Jo tästä selviää, että Eknäsin asutusvolyymi on yli kaksinkertaistunut parin sadan vuoden kuluessa. Sitä milloin kasvu on tapahtunut, ei voida kuitenkaan päätellä. Lisäksi 1500- ja 1600-lukujen asu-

Kuva 6. Ote Johan Petter Westermarkin vuonna 1763 laatimasta Porvoon Eknäsin kartasta. Per Hanssonin autiotilan paikalla sijaitseva torppa on merkitty kartan vierelle vasemmalle a kirjaimella. Kartta: Kansallisarkisto, Maanmittaushallitus

tusyksikkötyypit jäivät avoimiksi. Saadakseen tarkempaa tietoa on syvennyttävä Eknäsin asutusvolyymien vaihteluihin ja erilaisiin asutusyksiköihin.

Eknäsissä oli uuden ajan alussa neljästä viiteen tilaa (ks. kaavio 3, Eknäsin asutusvolyymi 1548–1767). Eknäsin asutusvolyymi nousi 1500- ja 1600-lukujen taitteen tienoilla tilapäisesti tasolle kymmenen, jonka se saavutti uudelleen vasta 1700-luvun puolivälissä. Kylän asutusvolyymi ei kasvanut tasaisesti 1540-luvulta vuosisadan lopulle. Asutushuippua edelsi 1570- ja 1580-luvuilla taantuma, jonka aikana kylän veronmaksajien määrä oli pienimmillään kaksi. Kylässä alkoi heti 1600-luvun alun huippuvuosien perään voimakas laskukausi, jonka päättyessä 1630-luvulla kylän asutuksen määrä vakiintui pitkäksi aikaa uuden ajan alun tason alapuolelle kolmeen. Eknäsin elpyminen käynnistyi vasta isonvihan jälkeen 1720-luvulla.¹⁰⁶

Porvoon läänin vanhimpiin maakirjoihin on merkitty Eknäsistä ainoastaan sääntövero ("stadga") maksanut **Hans Holm**¹⁰⁷. Sen lisäksi kylässä oli 1540- ja 1550-luvuilla kaksi kruunun takavarikoimaa kirkon prebendatila, ainakin kaksi rälssitilaa ja todennäköisesti myös ulkokylänmaata.

Eknäsiä on pidetty osana virolaisen Padisten luostarin Uudenmaan 1300-luvun jälkipuoliskon maaomaisuutta¹⁰⁸. Eknäsin tunnettu historia alkaa kuitenkin vasta 1400-luvun alussa. "**Laurens** i Piaputtis" myi yhdessä vaimonsa **Annen** kanssa vuonna 1414 Viipurin linnanhera **Thord Bondelle** Eknäsistä kymmenen tankoa maata 89 Turun markalla¹⁰⁹. Thord Bonden tiedetään lunastaneen Länsi-Uudellamaalla sijainneita Padisten luostaritiloja ja luovuttaneen ne Viipurin Pyhän Johanneksen ja Pyhän Katariinan prebendaksi¹¹⁰. Toisin kuin läntisellä Uudellamaalla, Eknäsin tilat eivät ole olleet luostarin hallussa Thord Bondelle siirtyessään. Mikäli kyseessä ovat alkuperäiset luostaritilat, ne

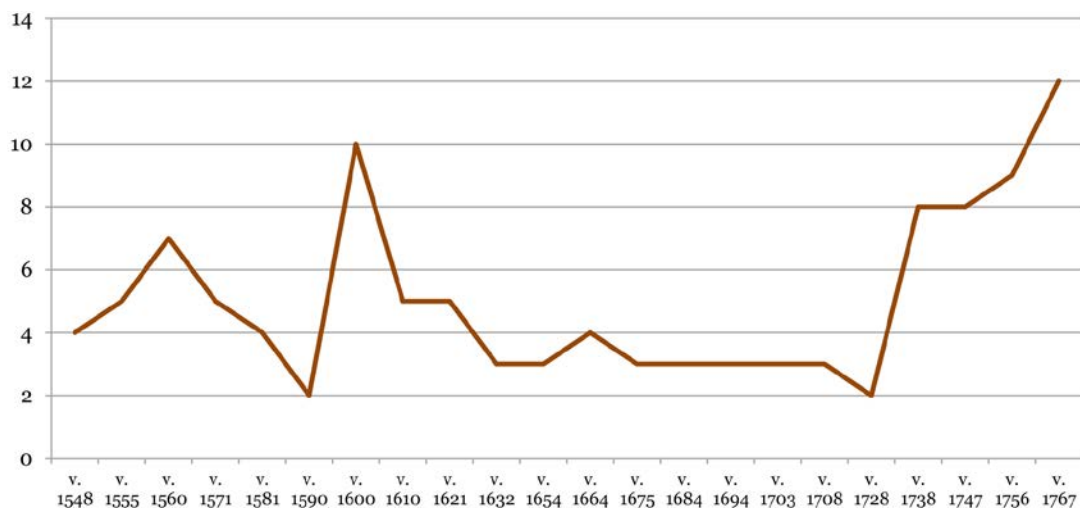
ovat siirtyneet rälssille jo ennen Thordin tekemiä kauppoja. Lisäksi ne ovat päätyneet eri prebendalle kuin läntisellä Uudellamaalla.

Eknäsissä oli uuden ajan alussa kaksi kruunun Viipurin Pyhän Annan prebendalta takavarikoimaa tilaa¹¹¹. Viipurin, Hämeen, Savonlinnan ja Porvoon läänien peruutettujen kirkontilojen vuoden 1558 luettelossa mainitaan prebendalampuodit Erik Matsson ja Marcus Hansson¹¹². Molemmat prebendatilat autoituivat 1610-luvulla. Erik Matssonin prebendatilalla asui jo seuraavalla vuosikymmenellä uusi lampuodi Per Larsson, ja siitä muodostui 1600-luvun jälkipuoliskolla ratsutila. Marcus Hanssonin prebendatila jäi sen sijaan pysyvästi kylmilleen.¹¹³

Eknäsin veronmaksajia aletaan mainita Porvoon läänin maakirjoissa kattavasti vasta vuodesta 1560 lähtien. **Erik Hansson** oli perinyt isänsä Hans Holmin sääntöverotilan, ja hänet oli kirjattu maakirjaan muiden Eknäsin veronmaksajien joukkoon. Erich Hansson sai vuonna 1581 kuninkaankirjeellä verovapauden ratsupalvelusta vastaan.¹¹⁴ Samalla muodostui ratsutila, joka tunnettiin vielä 1700-luvulla Holmans-nimellä.¹¹⁵ Kyseessä on selvä osoitus 1700-luvun tilannimien jopa keskijälle ulottuvista juurista.

Hans Holm ja Erik Hansson ovat yksi esimerkki rikkaimpien talonpoikien ja alemman rälssin välivaiheilla uuden ajan alussa Porvoon pitäjässä liikkuneista monista suvuista. Rälssimies Hans Holm ei ilmeisesti ollut suorittanut verovapautensa edellytyksenä ollutta ratsupalvelusta ja oli sen vuoksi joutunut maksamaan kruunulle sääntövero. Toinen vaihtoehto on se, että Hans Holmin varallisuus oli ollut kasvussa ja hän oli pikkuhiljaa siirtymässä ylempään yhteiskuntaluokkaan. Joko tähän tai kruunun kiristyneeseen kontrolliin saattaa viitata se, että hänen maksamansa sääntövero likipitään kaksinkertaistui vuoden 1540 5 ½ markasta vuoden 1557 10 markkaan¹¹⁶. On myös mahdollista, että Hans

EKNÄS ASUTUSVOLYYMI 1548–1767.

Kaavio 3. Porvoon Eknäsin asutusvolyymi 1548–1767.

Holm on maksanut veroa kylässä olleista ulkokylänmaista, jotka tulevat lähteissä näkyviin vasta 1560-luvulla.

Ulkokylänmiehillä Bertill Seffretsson ja Mats Tomasson oli Eknäsissä vuosina 1560–1566 ulkokylänmaata enimmillään kokonaisen veromarkan verran eli puolet tuolloisesta kylästä.¹¹⁷ Vaikuttaa todennäköiseltä, että ulkokylänmiesten käsiin on päätynyt joko autioitunut tila tai autioituneita tiloja. Yksi näistä autiotiloista saattaa ilmaantua vuonna 1579 lähteisiin Simon Michelssonin nimissä. Tilasta tuli vuosisadan viime vuosina verokelpoinen, ja sitä 1600-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä hallinnut Mats Simonsson suoritti joinakin vuosina jopa ratsupalvelusta. Vuonna 1619 Matsin seitsemän kyynärän kokonainen tila oli kuitenkin jälleen autiona. Sama tila palaa mahdollisesti vuonna 1654 esiin Per Hanssonin seitsemän kyynärän kokoisena autiotilana. Hän oli tilan viimeinen tunnettu isäntä, sillä se jäi pysyvästi kylmäksi.¹¹⁸

Eknäsistä löytyy selvä esimerkki ulkokylänmaiden yhteydestä autioitumiseen. Vuonna 1565 veroluetteloihin tuleva Mats

Anderssonin tila on merkitty autioksi vuosina 1571–1588. Vuodesta 1589 lähtien sama tila on kirjattu ulkokylänmaaksi. Eknäsin 1560-luvun verolähteistä paljastuu myös se, että suuret tilakohtaiset veroluvut saattavat liittyä joissakin tapauksissa ulkokylänmaihiin. Erich Hanssonilla ja ulkokylänmies Bertill Seffredssonilla oli vuonna 1560 yhdessä kaksi veromarkkaa. Seuraavana vuonna Erich Hanssonin tilalla oli yksi veromarkka ja ulkokylänmiehet Bertill Seffretsson ja Mats Tomasson jakoivat toisen veromarkan. Vuonna 1563 ulkokylänmiehiä ei mainita ja Erich Hansson maksoi veroja yksin kahden veromarkan edestä.

Eknäsistä on 1560-luvulta lisäksi joko suurtilan alla kätkössä olleen autiotilan käyttöön otosta tai täysin uuden tilan synnystä kertova esimerkki. Erich Hanssonin tilalla oli 1560-luvun alussa 36 kyynärää maata. Vuodesta 1565 lähtien se muodosti yhdessä edellä mainitun Mats Anderssonin tilan kanssa yhden veromarkan. Mats Anderssonin yhdeksän kyynärän tilan tultua verokirjoihin Erich Hanssonin tilan kyynärluku laskee 27:n.¹¹⁹ Mats Anderssonin tilaa on mahdollista luon-

nehtia Erich Hanssonin tilan osatilaksi ja se on hyvinkin saattanut vastata luonteeltaan torppaa.

Eknäsin asutusyksiköiden tutkimuksessa ilmenee asutusvolyymin muutosten liittyminen ensisijaisesti rälssilampuotien määrän vaihteluun ja toiseksi autioitumiseen. Rälssilampuotien verolähteistä häviäminen ei aina välttämättä kerro autioitumisesta. Tietojen puuttuminen saattaa kuvastaa aateliston vahvaa asemaa suhteessa kruunuun. Kyse voi olla myös siitä tavasta, miten kartanonhera on kulloinkin järjestänyt maidensa käytön. Lampuotien työpanos on voitu korvata esimerkiksi palkollisilla. Jacob Nilssonin ja Henrich Olssonin lampuotitiloista muodostetun Eknäsin säterin perustamisen seurauksena rälssilampuotien määrä vähenee kylässä 1650-luvun jälkeen huomattavasti. Lopullisesti lampuodit katoavat Eknäsisistä kuitenkin vasta 1730-luvun lopulla, jolloin kylään alkaa ilmaantua torppia.¹²⁰

Eknäsiä alueen vuonna 1767 kartoittaneen maanmittari Johan Petter Westermarkin tehtävänä oli lohkoa kylän maista osuudet maakirjoissa mainituille Rabbasin allodiaalisäterille, Holmansin ja Fransasin kruunurustholleille ja Per Hanssonin autiolle kruununtillalle.¹²¹ Kaikki neljä olivat maanmittauksen aikana asumattomia, ja niiden tontteja ei ole merkitty kartalle¹²². Holmansin ja Per Hanssonin tilan historiaa on käsitelty jo edellä. Fransas voidaan tunnistaa Per Larssonin 1600-luvun alkupuolen tilaksi ja sitä kautta keskiaikaisen prebendatilan seuraajaksi¹²³. Myös Rabbasilla on todennäköisesti taustallaan pitkä historia. Rabbasin ajoittamisessa vaikeuttaa kuitenkin se, että paikka esiintyy säterinä ainoastaan vuoden 1767 kartan selitysosassa.

Porvoon läänin vuoden 1734 tositemkirjassa mainitaan ensimmäisen kerran sekä Rabbasin rälssitila että Eknäsin uuden omistajan **Olof Reinhold Glansenstiernan** säteri Tavas-

tas¹²⁴. Westermarkin vuoden 1767 kartan selostukseen kirjattu Rabbasin allodiaalisäterin manttaaliluku kaksi on sama kuin Eknäsin säterillä 1600-luvun jälkipuoliskolla¹²⁵. Rabbas on luultavasti Eknäsin vanha säteri, josta on tullut viimeistään Tavastasin muodostamisen myötä pelkkä rälssitila. Eknäsin säteristä ei ole käytetty verolähteissä nimeä ennen vuotta 1734. Rabbas-nimi on ilmeisesti alettu kirjata sen vuoksi, että paikka erottuisi tuoreesta säteristä.¹²⁶ Tavastas esiintyy henki- ja tositemkirjoissa Eknäsin säterinä viimeisen kerran vuonna 1751. Kaksi vuotta myöhemmin Eknäsin säteri oli siirtynyt Johan Tandefeltille ja se jätetään jälleen nimeämättä. Rabbas puolestaan oli henki- ja tositemkirjojen perusteella vuosina 1741–1767 autiona ja ilmeisesti myös asumattomana.¹²⁷

Johan Petter Westermarkin kartta tarjoaa tutkijalle yhden yllätyksen, sillä sen selostusosassa käsitellään tavallista seikkaperäisemmin Per Hanssonin tilaa, joka on autioitunut viimeistään 1650-luvun alkuvuosina. Maanmittarin tehtävänä oli paikantaa kruunun virkamies ("befallningsman") **Samuel Smaleenin** palkkatilaksi saama Per Hanssonin autiotila. Autiotilan tontista tai omistuksesta ei havaittu maastossa merkkejä. Samuel Smaleen ja Johan Tandefelt kuitenkin kertoivat maanmittarille, että Per Hanssonin tontti oli sijainnut samalla paikalla, missä nyt oli rakuunan torppa ja mille 20 vuotta aiemmin oli rakennettu kalastajan mökki¹²⁸. Kyseessä on jälleen kerran todiste siitä, että torppia on perustettu kylien autiotonteille. Eknäsin kartano ja Per Hanssonin tila sijaitsevat toistensa lähellä järven, peltojen ja niittyjen rajaamalla niemikkeellä. Kun kartano ja tila lisäksi ovat keskeisesti suhteessa kaksivuoroviljelyssä oleviin rintapeltoihin, on ilmeistä, että ne molemmat seisovat Eknäsin kylän vanhalla tonttimaalla.

Eknäsin vuoden 1767 torpista myös Krogar on vanhan kyläkeskuksen alueella. Muut

torpat sijaitsevat joko kylän rintapeltojen laita-alueella tai niistä kokonaan erillään olevien omien peltojensa luona. Kylän rintapeltojen reuna-vyöhykkeellä ovat Ekbacka ja Karinsberg koostuvat kumpikin kahdesta vierekkaisesta torpasta. Lisäksi omina peltokonaisuuksiaan kartalla olevat Kungsbacka ja Drottningsbacka sekä Johannisdahl ja Margetelund muodostavat parit. Ainoastaan Kåhldahls on täysin irrallaan muusta asutuksesta.

Kartanonherra Johan Tandefeltin mukaan Eknäsin torppien pellot olivat vasta raivattuja ja osin vielä kaskella. Tämän vuoksi Tandefelt katsoi, ettei peltoja tulisi mitata ja asettaa verolle. Tandefelt on luonnollisesti ajanut omaa etuaan, ja hänen väitteitään ei tule ottaa kirjaimellisesti. Vuoden 1767 kartalle on merkitty vain Kungsbackan ja Margetelundin torppien vierellä kaskipeltoja. Lisäksi Karinsbergin torppien luona on uusi pelto. Toisaalta Tandefelt oli oikeassa siinä, että itse torpat olivat nuoria.

Eknäsin torpat alkavat ilmaantua henki- ja tositekirjoihin 1730-luvulta lopulta lähtien. Torppien lisääntyminen osuu ajallisesti yhteen Tavastasin säterin perustamisen kanssa. Vuoden 1767 kartan torpista Karinsberg ja Krogar mainitaan 1730-luvulla, Ekbacka, Kongsbacka ja Kåhldahls 1740-luvulla ja Dråningsbacka, Johannisdahls ja Margetelund 1760-luvulla. Lisäksi tosite- ja henkikirjoissa mainitaan vuoden 1767 kartalta joko kokonaan puuttuvat tai nimeämättömät torpat Ekberga (1738–1762), Lillhysmas (1757-), Mattas (1738–1741), Nybacka (1759) ja Otetund (1766-).¹²⁹

Eknäsin torppien sijainneissa näkyy kylän keskusalueelta reunoille suuntautunut asutusekspansio. Uudemmat torpat ovat yleensä ottaen kauempana keskuksesta kuin vanhemmat. Tämä ei kuitenkaan välttämättä kerro mitään torppien rakennuspaikkojen todellisesta iästä. Vaikka etäisimpinä kartanosta olleet Johannisdahlsin ja Margetelundin tor-

pat ilmestyvät lähteisiin vasta 1760-luvulla, voivat niiden tontit olla tätä huomattavasti vanhempia. Johannisdahls ja Margetelund ovat vastapäätä puron toisella puolella olevaa Siggbölen kylää ja ne sijaitsevat keskivaiheilla kaksivuoroviljelyssä olevia peltoja, joilla on vakiintuneesta asutuksesta kertovat nimet Fåhus åker, Tomt åker, Qvarn åker ja Sipas åker. Tonttiin viittaava pellon nimi saattaa periytyä paikalla jo ennen torppia olleesta asutuksesta. Selvimmin paikan vanhuutta ja aiempia omistussuhteita kuvastaa kuitenkin Sipas åker, joka yhtyy etelässä Siggbölen kylän Jontasin kantatilan peltoihin. Myös Sipas kuuluu Siggbölen kantatiloihin, ja vaikuttaa jokseenkin selvältä, että torppien pelto on aiemmin ollut sen käytössä.¹³⁰

Eknäsin muista torpista ainakin Ekbacka saattaa myös olla sitä vanhemmalla tonttimaalla. Torpan vierellä on tomt åker, ja se sijaitsee keskeisesti suhteessa kaksivuoroviljelyssä oleviin Ekbacka- ja Kungsbacka-nimisiin laajoihin peltoihin.

Historiallisista lähteistä ei ole mahdollista päätellä sitä, oliko Eknäs keskiajalla tai uuden ajan alussa ryhmäkylä vai ns. hajakylä. Eknäsin naapurikylistä Siggböle oli 1700-luvun lopulla tyylipuhdas ryhmäkylä ja Hofvarböle vastaavasti yhtä täydellinen hajakylä¹³¹. Eknäsin osalta on otettava huomioon mahdollisuus, että kylän taloja on sijainnut jo ennen 1700-luvun loppua yhteisen tonttimaan ulkopuolella. Kylässä voi olla rakuunan torpan lisäksi muitakin kylän asutusvolyymin elpymisen yhteydessä 1700-luvulla uudelleen torppina käyttöön otettuja tontteja. Osa 1700-luvun torpista on saattanut myös sijaita samoilla sijoilla, mihin kylän 1500-luvun lopun asutusekspansio on kohdistunut.

Porvoon Eknäs kuvastaa hyvin sitä, miten tärkeää 1500- ja 1600-lukujen asutushistorian tutkimus on arkeologeille. Ajanjakson tutkimuksessa paljastuu monia mielenkiintoisia ja olennaisia seikkoja, jotka jäisivät kokonaan

huomiotta verratessa pelkästään vanhimman veroluettelon ja ensimmäisen kartan tilamääriä toisiinsa.

LOPUKSI

Arkeologien kiinnostus maaseudun historiallisen asukseen on 2000-luvulla voimistunut vuosi vuodelta. Arkeologiset tutkimusmenetelmät ovat kehittyneet ja historiallisia lähteitä on opittu hyödyntämään entistä paremmin. Samalla kun tiedonmäärä on lisääntynyt, on myös torppien merkitys tiedostettu. Aiemmin inventoinneissa kiinnitettiin huomiota torppiin usein vain, mikäli muulta työltä ehdittiin. Viimeistään nyt on kuitenkin aika alkaa ottaa torpat vakavasti. Edellä olevan artikkelin tulokset voidaan kiteyttää kahteen asiaan: 1) osa 1700-luvun torpista on rakennettu kylien vanhoille tonteille ja 2) isoavihaa edeltävillä torpilla ei ole selvää rajaa lampuotitiloihin.

Isoavihaa vanhemman torpparijärjestelmän tutkimuksen suurin haaste ja samalla myös sen suola on se valtava työmäärä, joka torppien esiin saamiseksi on tehtävä. Torppia on ollut keskiajalta 1700-luvun alkuun vähän, ja niissä asuneiden torpparien elämästä ei tiedetä oikeastaan mitään. Maaseudun kylien talonpoikien ja lampuotien materiaalista kulttuuria tai elintasoja ei ole mahdollista arvioida vertaamalla heitä ainoastaan toisiinsa tai yhteiskunnan sosiaalisessa asteikossa ylempänä oleviin. Aidompi kuva saadaan vasta asettamalla talonpojat ja lampuodit koko maaseudun asutuksen yhteyteen. Tästä syystä johtuen torppia on tutkittava samalla laajuudella ja menetelmillä kuin kyliä ja yksittäistiloja. Lisäksi on muistettava myös maaseudun muut asuinpaikat, kuten sotilastorpat, mäkituvat ja ylipäänsä kaikki tilattoman väestön "töllit" ja "pirtit".

Artikkelissa on sivuttu ulkokylänmaiden kautta keskiaikaista autioitumista. Torppien suhde ns. autiopyöleihin on tarkoituksella rajattu tällä kertaa tarkastelun ulkopuolelle. Autiopyölit ja torpat sijaitsevat Porvoon läänissä usein samoilla tienoilla kartanoiden ja kylien laita-alueilla. Itä-Uudeltamaalta löytyy monia torppia, joiden yhteydessä on böle-nimistöä. Yhtenä esimerkkinä voi mainita Sipoon Hindsbyn Ängisbölen¹³². Vaikka tarkempia tutkimuksia tarvitaan vielä paljon, jo tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että muutokset kartanoiden ja kylien asutusvolyyymeissa näkyvät niiden reuna-alueiden asutuksessa. Torppia on perustettu juuri sinne, mistä löytyy myös keskiajan kadonnutta asutusta.

Keskiaikaiseen autioitumiseen aukenee myös toinen tie. Porvoon lääniin 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla perustetuista kartanoista jokseenkin jokaisella on pohjallaan autioituneita tiloja tai jopa kokonaisia kyliä. On mielenkiintoista pohtia sitä, onko autioitumisella jotain tekemistä myös Porvoon ja Pernajan keskiaikaisen kruunun- ja rälssimaan suuren määrän kanssa ja onko autioituminen johtanut jo tuolloin kartanonmuodostukseen samalla tavalla kuin myöhemmin uudella ajalla. Edelleen voidaan kysyä, onko keskiaikaisen kruunun- ja rälssimaan kautta mahdollista päästä kiinni ajanjakson väestökatastrofeihin, kuten 1300-luvun puolivälin mustaan surmaan.¹³³ ♦

Veli-Pekka Suhonen
veli-pekka.suhonen@nba.fi
Museovirasto
PL 913, 00101 Helsinki

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, uudistuskartat ja hakemistot¹³⁴

Brinck, Hen: Otto 1741: Eerola/Eriksdal, Illby och Teisala: Rågångskarta med beskrifning 1741. MH B2:8/1-2.

Broterus, Samuel 1690a-b: Karta jämte beskrivning öfver Mertlax fierdung, infattande Anthy, Degerby, Fantnäs, Köpbacka och Räfsby byar. MH B36 1/1-8.

Broterus, Samuel 1692: Nevas; Egokarta med beskifning. MH B43a 3/1-2. (Maanmittauskonsepti MMA Sipoo Ixb* 24.)

Broterus, Samuel 1693: Saksala/Saxby; Karta öfver egorne med beskrifning 1693. MH B5:10/1.

Broterus, Samuel 1694: Träskby; Karta öfver åker och en del äng med beskifning. MH B43 10/2. (Maanmittauskonsepti MMA Sipoo Ixb* 22.)

Broterus, Samuel 1699: Bengtsby. Karta öfver egorne med beskrifning 1699-1699. MH B5:7/1. (Maanmittauskonsepti MMA Porvoo Ibu* 4:1.)

Broterus, Samuel 1707: Åminsby; Åminsby, Kiiala och Svartbäck: Karta med beskrifning 1707. MH B5:9/1-4. (Maanmittauskonsepti MMA Porvoo Ibu* 35.)

Broterus, Samuel 1708: Tikkurila/Dickursby; Tiluskartta ja selitys koskien seuraavia kyliä: Dickursby, Fastböle, Håkansböle ja Sottungsby sekä Helsingin kaupunkiin kuuluvat Ala-Tikkurilan ja Suutarilan kylät 1708. MH B9:9/52-54.

Fattenborg, Hans 1750: Siggböle; Karta öfver åker och äng med delningsbeskrifning. MH B2:11/1-6.

Westermarck, Johan Petter 1767: Tamminiemi/Eknäs; Karta öfver egorne med beskrifning 1767. MH B3:4/2-4.

Westermarck, Johan Petter 1779: Nevas; Karta öfver åker och äng med beskr. MH B43a 3/3-9.

Westermarck, Nils 1746: Träskby; D: och beskrifning öfver Salpare åkergårdone. MH B43a 10/2.

Westermarck, Nils 1753: Bengtsby; Karta öfver åker och äng med beskrifning 1753. MH B5:7/3-4.

Westermarck, Nils 1761: Hakunila/Håkansböle; Håkansböle och Sottungsby: Karta öfver åker och äng med delningsbeskrifning 1761-1762. MH B10:3/3-7.

Winter, Timoth. 1775-1781: Huuvari/Hofvarböle; Karta öfver egorne med delningsbeskrifning 1775. MH B55:3/1-8.

Winter, Timoth. 1780: Bengtsby; Karta öfver egorne med delningsbeskrifning 1780. MH B5:7/5-8.

Winter, Timoth. 1783: Hindsby; Egokarta och storsk. delningsinstrument. MH B42 8/7-22.

Winter, Timoth. 1787: Kiiala; Karta med beskrifning (kartan inkomplett). MH B6b:8/1-4.

Pitäjänkartasto

Porvoo 3021 01 Ia.

Senaatin kartasto

Porvoo VII 33, IX 33.

Suomen asutuksen yleisluettelo (SAY)

Porvoo 1540-1559, 1560-1579, 1580-1599, 1600-1619, 1620-1639, 1654-1673, 1674-1693, 1694-1713, 1760-1779.

Pernaja 1543-1559.

Pyhtää 1539-1559

Sipoo 1540-1559, 1560-1579, 1580-1599, 1600-1619, 1620-1639, 1634-1653, 1654-1673, 1674-1693, 1694-1713, 1760-1779.

Uudenmaan ja Hämeen läänin tilit

Tositekirjat: v. 1655 KA 7962, 1668 KA 7996, 1669 KA 7999, 1670 KA 8002, 1675 KA 8013; 1676 KA 8017, 1680 KA 8030, 1685 KA 8035, 1691 KA 8063, 1693 KA 8068, 1694 KA 8072, 1708 KA 8116, 1726 KA 8175, 1728 KA 8184, 1729 KA 8189, 1730 KA 8194, 1731 KA 8200, 1732 KA 8207, 1734 KA 8214, 1735 KA 8218a, 1736 KA 8222, 1738 KA 8229, 1739 KA 8232, 1740 KA 8241d, 1741 KA 8244.

Henkikirjat: v. 1744 KA 8257, 1746 KA 8260, 1747 KA 8264, 1748 KA 8273, 1749 KA 8277, 1751 KA 8287, 1753 KA 8295, 1754 KA 8300, 1756 KA 8313, 1757 KA 8319, 1758 KA 8324, 1759 KA 8328, 1761 KA 8334, 1762 KA 8338, 1763 KA 8341, 1764 KA 8344, 1765 KA 8348, 1766 KA 8353, 1767 8358, 1768 KA 8362.

Voudintilit

Porvoon läänin maakirja 1540 (KA 2920)

Porvoon kartanon tilikirja 1542 (KA 2931)

Porvoon läänin maakirja 1543 (KA 2936)

Viipurin ja Porvoon läänien maakirja 1544 (KA 5003)

Viipurin ja Porvoon läänien savuluettelo 1545 (KA 5006)

Porvoon läänin maakirja 1547-1548 (KA 2961)

Porvoon läänin kymmenysluettelo 1548 (KA 2969)

Porvoon kartanon tilikirja 1551 (KA 2994)
 Porvoon läänin maakirja 1553 (KA 3021)
 Porvoon läänin kirkollisten verojen tilikirja 1555 (KA 3039)
 Saviniemen kartanon ja Viipuri läänien kuninkaantilojen luettelo 1555 (KA 5101)
 Helsingin voutikunnan tilikirja ja maakirja 1556 (KA 3044)
 Helsingin voutikunnan kirkollisten verojen tilikirja 1556 (KA 3045)
 Helsingin voutikunnan tilikirja ja maakirja 1556 (KA 3044)
 Helsingin voutikunnan kirkollisten verojen tilikirja 1556 (KA 3045)
 Helsingin kartanon ja voutikunnan tilikirja 1556 (KA 3048)
 Suomen aatelista vastaan tehtyjä valituksia 1556 (KA 215j)
 Porvoon kartanon ja voutikunnan tilikirja 1557 (KA 3088)
 Porvoon voutikunnan maakirja ja tilikirja 1557 (KA 3092)
 Viipurin, Hämeen, Savonlinnan ja Porvoon läänien peruutettujen kirkontilojen veroluettelo 1557 (KA 60d)
 Viipurin, Hämeen, Savonlinnan ja Porvoon läänien peruutettujen kirkontilojen luettelo 1558 (KA 66)
 Porvoon voutikunnan tilikirja ja maakirja 1560 (KA 3192)
 Porvoon voutikunnan tilikirja ja maakirja 1561 (KA 3212)
 Porvoon läänin sakkoluettelo 1563 (KA 3231)
 Porvoon läänin maakirja 1564 (KA 3246)
 Porvoon läänin maakirja 1565 (KA 3263)
 Porvoon ja Raaseporin läänien maakirja ja tilikirja 1566 (KA 3278)
 Porvoon läänin maakirja 1563 (3230)
 Porvoon läänin hopeaveroluettelo 1571 (3324)
 Porvoon läänin maakirja ja tilikirja 1593 (3462)

PAINETUT LÄHTEET

B = Bidrag till Finlands historia. 5, Spridda urkunder från tiden 1571-1589. Samlade i tryck utg. af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen. Helsingfors 1917.

FMU = Finlands medeltidsurkunder I. – VIII. Samlade och i tryck utgivna af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen. Helsingfors 1910-1935.

REA = Registrum Ecclesiae Aboensis eller Åbo Domkyrkas Svartbok. Facsimile version with additions to the 1890 edition. Published by the state archives of Finland. Jyväskylä 1996.

NO = Nylands ortnamn, deras former och förekomst till år 1600. Utgivna av Greta Hausen. Svenska litteratursällskapet i Finland CLII, CLX, CLXXVII. Helsingfors 1920-1924.

KIRJALLISUUS

Anthoni, Eric 1951: Tvenne Borgåbrev av år 1446. *Historisk tidskrift för Finland* 1951.

Anthoni, Eric 1970: *Finlands medeltida frälse och 1500-tals adel*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Nr 442. Helsingfors.

Granlund, Åke 1956: *Studier över östnylandska ortnamn*. Svenska Litteratursällskapet studier 358 = Studier i Nordiskt filologie 44. Borgå.

Impola, Henrik 2011: *Frälset och dess rusttjänst i Finland på 1500-talet*. Skrifter utgivna av Genealogiska samfundet i Finland 59. Helsingfors.

Kallioinen, Mika 1998: Pestepidemierna och bosättningsexpansion i det medeltida Finland. *Historisk tidskrift för Finland* 3/1998.

Kepsu, Saulo 2005: *Uuteen maahan, Helsingin ja Siipoon vanha asutus*. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 1027. Helsinki.

Kerkkonen, Gunvor 1945: *Västnyländsk kustbebyggelse under medeltiden*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland; 301. Helsingfors.

Nummela, Ilkka 2003: Asutus, peltö ja karja. *Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika: esihistoriasta 1870-luvulle / toimittaneet Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1. Helsinki 2003.

Nyberg, Paul 1931: *Sibbo sockens historia I*. Helsingfors.

Nyberg, Paul & Åkerblom, Bror 1950: *Sibbo sockens historia II, 1700-1868*. Helsingfors.

Rasila, Viljo: Torpparijärjestelmä. *Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika: esihistoriasta 1870-luvulle / toimittaneet Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 914:1. Helsinki 2003.

Wilmi, Jorma 2003: Palkolliset ja tilaton väestö. *Suomen maatalouden historia 1. Perinteisen maatalouden aika: esihistoriasta 1870-luvulle / toimittaneet Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Anneli Mäkelä-Alitalo*. Suoma-

LOPPUVIITTEET

- ¹ Rasila 2003, s. 365–370.
- ² Käytetyt hakusanat torp, thorp, dorf ja dorp.
- ³ FMU 638 (*"villa Kattothorp"*).
- ⁴ FMU 1714.
- ⁵ FMU 3169.
- ⁶ FMU 4600, 6557.
- ⁷ Anthoni 1970, s. 370; Impola 2011, s. 254; KA 2931, s. 5; SAY.
- ⁸ KA 2931, s. 5; SAY.
- ⁹ FMU 2725, REA 535.
- ¹⁰ FMU 3363, REA 612.
- ¹¹ FMU 5479.
- ¹² FMU 5780.
- ¹³ Nummela 2003, s. 142; Rasila 2003, s. 370–375.
- ¹⁴ Wilmi 2003, s. 223.
- ¹⁵ Nummela 2003, s. 142.
- ¹⁶ Nyberg 1950, s. 183.
- ¹⁷ Nummela 2003, s. 142; Rasila 2003, s. 370–375.
- ¹⁸ Ks. Anthoni 1970, s. 369–375.
- ¹⁹ Ks. SAY Porvoo 1540–1559, s. 196–232 (*"landbönder"*), Pernaja 1543–1559, s. 157–167 & Pyhtää 1549–1559, s. 99–110.
- ²⁰ NO, s. 56 viitteineen; KA 2994, f. 57. Porvoon kartanon ja voutikunnan vuoden 1557 tilikirjaan (KA 3088, f. 84) on merkitty Illbyn talonpoikien joukkoon *"Matz i Torpet"*. Tieto puuttuu SAY:sta. Ols torp on todennäköisesti 1600 ja 1700-luvuilla nimillä Ählstorp ja Ählkrogs torp tunnettu torppa (SAY Porvoo 1694–1713; Brinck 1741).
- ²¹ KA 2931, s. 6; SAY.
- ²² KA 5101, f. 36; KA 60d, s. 13; KA 2931; SAY.
- ²³ B V, s. 140. Alueen vanhoilta kartoilta ei löydy Kåckebole-nimeä. Samuel Broteruksen vuonna 1710 laatimalla Vålxin maanmittauskonseptilla (MMA Porvoo Ibu* 88) on tuolloin asuttuna olleista tonttimaista erillään Kubböle-niminen pelto, jonka yhteydessä on tomt-nimistöä.
- ²⁴ KA 2931.
- ²⁵ KA 5101, f. 36; KA 60d, s. 13. Luetteloissa eivät ole mukana kaikki keskiaikaisperäiset kirkontilat. Vuoden 1557 tietojen mukaan Boen kartanon kirkontila oli läänitetty Hans Skalmille. Lisäksi osa kirkontiloista oli liitetty Porvoon kuninkaankartanoon.
- ²⁶ SAY Porvoo 1540–1559, s. 196–232 (*"landbönder"*).
- ²⁷ KA 60d, s. 13.
- ²⁸ Kappale perustuu allekirjoittaneen valmisteilla olevaan tutkimukseen, joista vain pieni valikoitu osa esitetään tämän artikkelin esimerkkikohteina.
- ²⁹ Broterus 1690.
- ³⁰ Broterus 1708; Westermarck 1761.
- ³¹ Nyberg 1950, s. 183–185.
- ³² Broterus 1692, 1694; Nyberg 1950, s. 183–185.
- ³³ SAY Sipoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599, 1600–1619, 1620–1639, 1634–1653, 1654–1673, 1674–1693, 1694–1713, 1760–1779.
- ³⁴ Broterus 1694. Karttaselostuksessa ei ole tilojen nimiä, ainoastaan isännät Thomas Erichsson ja Nils Hindersson. Kantatilat on tunnistettu SAY:n avulla.
- ³⁵ KA 7962 Tositekirja 1655, s. 405. Itselliset asuivat vuokralta toisen omistamassa asunnossa ja maksoivat asumisestaan joko rahalla tai työnteolla.
- ³⁶ Tositekirjat 1668, s. 555; 1669, s. 464; 1670, s. 433; Tositekirja 1675, s. 410; 1676, s. 583; 1680, s. 577; 1682, s. 564; 1691, s. 623; 1693, s. 616; 1694, s. 792; SAY.
- ³⁷ Henkikirja 1753, s. 31; Tositekirjat 1726, s. 1943; 1728, s. 11; 1729, s. 82; 1730, s. 226; 1731, s. 275; 1732, s. 154; 1734, s. 777; 1735, s. 1731; 1736, s. 1087.
- ³⁸ Westermarck 1746.
- ³⁹ KA 2920, s. 150–151.
- ⁴⁰ SAY Sipoo 1600–1619, 1620–1639, 1634–1653, 1654–1673, 1674–1693, 1694–1713, 1760–1779.
- ⁴¹ Broterus 1694.
- ⁴² Suhonen, V.-P. 2007: Sipoon historiallisten mui-naisjäännösten inventointi 2007.
- ⁴³ KA 2920, s. 151; KA 2936, s. 129; KA 2961, s. 56. Porvoon läänin vuoden 1543 maakirjassa (KA 2936, s. 129) kylän tilojen veromarkkaluvut vaihtelivat neljäsosan ja yhden välillä.
- ⁴⁴ SAY; Tositekirjat: 1691, s. 629; 1693, s. 616.
- ⁴⁵ Broterus 1692.
- ⁴⁶ SAY Sipoo 1674–1693, 1694–1713.
- ⁴⁷ Westermarck 1779.
- ⁴⁸ SAY Sipoo 1760–1779.
- ⁴⁹ KA 2961, s. 56. Morthen Jopsson on todennäköisesti vuonna 1566 mainittu *"Morthen i Löpö"*.
- ⁵⁰ KA 3044, s. 69; SAY.
- ⁵¹ KA 3044, s. 69–70; SAY.
- ⁵² KA 3230, s. 16; SAY

- 53 SAY Sipoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599, 1600–1619, 1620–1639, 1634–1653, 1654–1673, 1674–1693, 1694–1713, 1760–1779.
- 54 Nyberg 1950, s. 183–185.
- 55 KA 3044, s. 69; SAY.
- 56 SAY Sipoo 1540–1559.
- 57 KA 2936, s. 129.
- 58 KA 3044, s. 69; SAY.
- 59 KA 2936, s. 129.
- 60 SAY Sipoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599, 1600–1619.
- 61 SAY Sipoo 1634–1653, 1654–1673, 1674–1693, 1694–1713, 1760–1779.
- 62 Broterus 1694.
- 63 Broterus 1692.
- 64 Kepsu 2005, s. 43–44. Saulo Kepsun mukaan alueella on vanhoja suomalaisnimiä noin 120. Sipoon eteläosissa olivat uuden ajan alussa myös Paljoki- ja Savijoki-nimiset kylät. Lisäksi Sipoonjoen suulla oli jo keskiajalla autoitunut Tavastnäsböle.
- 65 Broterus 1692, 1694.
- 66 Broterus 1707. Wässels torp löytyy myös pohjoisen naapurikylän Saxbyn vuoden 1693 Broterus-kartalta Kiiala torp nimellä.
- 67 Anthoni 1951, s. 36.
- 68 FMU 5895.
- 69 Anthoni 1970, s. 370.
- 70 Kiialan nimi liittäisi kylän Porvoonjokilaakson eteläosien keskiaikaiseen suomalaisasutukseen (Kepsu 2005, s. 47). Lähistön suomalaiskyliin kuuluvat Finnby, Hattula, Huhti, Hentala, Kallola, Kerkko ja Teisala.
- 71 Vrt. Kepsu 2005, s. 47.
- 72 KA 2969, s. 40; KA 3039, s. 28.
- 73 NO, s. 33, 52, 56, 72; SAY. Kärrby mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1556, Beckby 1560, Näseby 1560, Grind 1564 ja Vessilä 1564. Kiialan Grindbya ei tule sekoittaa hiukan pohjoisempaan Kerkossa olevaan Grindin lampuotitilaan, joka on kirjattu Porvoon kartanon vuoden 1542 tilikirjaan.
- 74 SAY Porvoo 1540–1559.
- 75 Vrt. Kepsu 2005, s. 45.
- 76 Ks. esim. Uudenmaan ja Hämeen läänin vuoden 1708 tositedikirja.
- 77 Broterus 1707.
- 78 SAY Porvoo 1654–1673, 1674–1693 & 1694–1713.
- 79 SAY Porvoo 1674–1693 & 1694–1713.
- 80 Winter 1787.
- 81 Broterus 1707.
- 82 Winter 1787.
- 83 KA, Senaatin kartasto, Porvoo IX 33. Ks. myös. Pitäjän kartta, Porvoon emäseurakunta 3021 03 Ia.
- 84 KA 2920, s. 302.
- 85 KA 2920, s. 302; KA 2961, s. 126. Clas Hinderssonia ei mainita Bengtsbyssä Viipurin ja Porvoon läänin vuoden 1544 maakirjassa (KA 5003, s. 13) tai vuoden 1545 savuluetteloidessa (KA 5006, s. 96; SAY). Clas Hinderssonin kotipaikka ei ole tiedossa. Hänellä ½ veromarkkaa ulkokylänmaata myös Porvoon pitäjän Brasbackabyssä.
- 86 KA 2920, s. 302; KA 2936, s. 104; KA 2961, s. 126
- 87 KA 3021, s. 135; SAY.
- 88 KA 3092, s. 27; SAY. Ulkokylänmaa sisältyy veromarkkaan, joka jakaantui osiin ½, 1/6, 1/6 ja 1/6. Vuoden 1557 kyynäräluku 18 vastaa aiempaa veromarkkaa. Ulkokylänmaan kadottua jäljellä jäävillä kolmella tilalla on hallussaan 18 kyynärää.
- 89 SAY Porvoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599, 1600–1619, 1620–1639, 1654–1673, 1674–1693 ja 1694–1713. Suomen asutuksen yleisluettelossa on Bengtsbyn tiloihin kirjattu 1600-luvun jälkipuoliskolla Korsnäs. Kyseessä on virhe. Korsnäs sijaitsi Bratnäsien kylän länsipuolella noin kahdeksan kilometriä Bengtsbystä koilliseen.
- 90 Broterus 1699. Maanmittauskonseptissa saman autiotilan selityksenä on "öde Hindrich Nilsson", mikä kertonee sen maiden olleen Nissasin isännän käytössä.
- 91 SAY Porvoo 1620–1639, 1654–1673, 1674–1693 ja 1694–1713.
- 92 Westermarck 1753.
- 93 KA 8222, s. 1107; KA 8229, s. 1097; KA 8232, s. 1090.
- 94 Tositedikirja 1734, s. 801; Henkikirjat 1746, s. 17; 1747, 1748, s.29; 1751, s. 38; 1753, s. 38.
- 95 Tositedikirjat 1729, s. 50; 1731, s. 414; 1732, s. 165; 1734, s. 801; 1736, s. 1108.
- 96 Westermarck 1753. Sotilastorpan nimi on luultavasti vuoden 1753 henkikirjaan (s. 38–39) kirjattu Långnäs, jossa asui sotilaan vaimo Anna. Sen sijaan jostain syystä torppaa ei mainita henkikirjassa.
- 97 Winter 1774, 1779–80.
- 98 Porvoo 3021 01 Ia.
- 99 Porvoo VII 33.
- 100 SAY Porvoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599, 1600–1619, 1620–1639, 1654–1673, 1674–1693 ja 1694–1713.
- 101 SAY Porvoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599, 1600–1619, 1620–1639, 1654–1673, 1674–1693 ja 1694–1713.

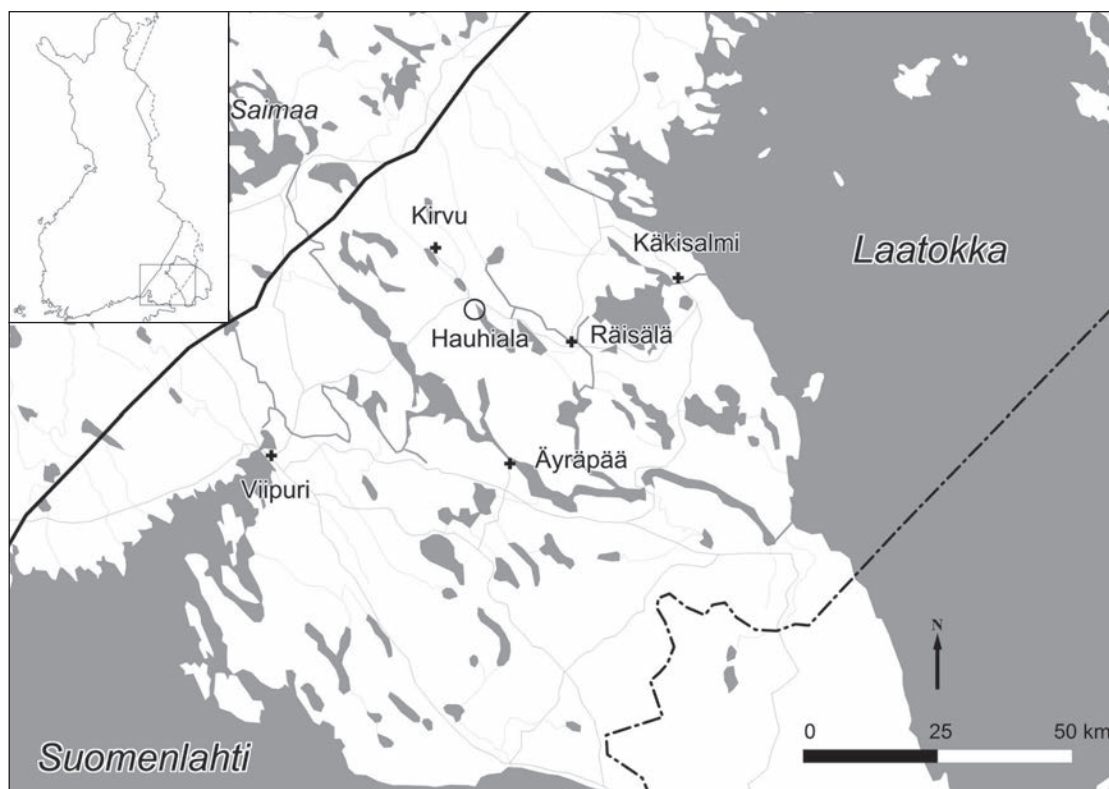
- ¹⁰² SAY Porvoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599, 1600–1619, 1620–1639, 1654–1673, 1674–1693 ja 1694–1713.
- ¹⁰³ Broterus 1699; Westermarck 1754; Winter 1787.
- ¹⁰⁴ KA 2969, s. 34; KA 3039, s. 25.
- ¹⁰⁵ Westermarck 1767.
- ¹⁰⁶ SAY Porvoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599, 1600–1619, 1620–1639, 1654–1673, 1674–1693 ja 1694–1713.
- ¹⁰⁷ KA 2920, s. 322; 2936, s. 11; 2961, s. 140; KA 3092, s. 61.
- ¹⁰⁸ Kerkkonen 1945, s. 101–105.
- ¹⁰⁹ FMU 1441. Laurens ei ilmeisesti myynyt kaikkea Eknäsissä tuolloin ollutta Porvoon Pepotin säterille kuulunutta maata. Pepotin kartanonherran Per Nils-sonin perinnönjaossa vuonna 1556 mainitaan Eknäsissä ollut perintöosuus (B III, 447).
- ¹¹⁰ FMU 1254, 1277, 1454.
- ¹¹¹ KA 215j, s. 23; KA 60d, s. 12; KA 66, s. 2-3.
- ¹¹² KA 66, s. 2–3. Tarkkaan ottaen luettelossa mainitaan vain prebendalampuoitien etunimet. Heidät sukunimensä voidaan kuitenkin tunnistaa muiden samanaikaisten lähteiden avulla (ks. esim. Porvoon läänin kirkollisten verojen tilikirja 1555 KA 3039, s. 25).
- ¹¹³ Taulukossa tila on ratsupalveluksestaan huolimatta prebendatilana siitä syystä, että sen historiaa olisi mahdollista seurata yhtenäisesti 1540-luvulta 1700-luvulle.
- ¹¹⁴ Impola 2011, s. 281; SAY Porvoo 1540–1559 & 1580–1599.
- ¹¹⁵ SAY Porvoo 1694–1713; Westermarck 1767.
- ¹¹⁶ KA 2920, s. 322 (1540, 5 ½ mk); 2936, s. 11 (1543, 5 mk 5 öre); 2961, s. 140 (1547, 5 ½ mk); KA 3092, s. 61 (1557, 10 mk).
- ¹¹⁷ SAY Porvoo 1540–1559, 1560–1579; KA 3192, s. 44; KA 3212, s. 26; KA 3230, s. 33; KA 3246; KA 3263, s. 26; KA 3278, s. 36.
- ¹¹⁸ SAY Porvoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599, 1600–1619, 1620–1639, 1654–1673, 1674–1693 ja 1694–1713.
- ¹¹⁹ SAY Porvoo 1540–1559, 1560–1579, 1580–1599 ja 1600–1619.
- ¹²⁰ SAY; Tositekirjat 1708, s. 256; 1726, s. 1985; 1728, s. 22; 1729, s. 55; 1730, 244; 1732, s. 169; 1738, s. 1104.
- ¹²¹ Westermarck 1767.
- ¹²² Vrt. Henkikirja 1767, s. 130.
- ¹²³ SAY. Ks. erityisesti Porvoo 1760–1779, s. 273 & 277.
- ¹²⁴ Tositekirja 1734, s. 8110.
- ¹²⁵ SAY Porvoo 1654–1673, 1674–1693 ja 1694–1713; Westermarck 1767.
- ¹²⁶ SAY Porvoo 1694–1713, 1760–1779; Tositekirjat 1708, s. 256; 1726, s. 1985; 1728, s. 22; 1730, s. 244; 1732, s. 169; 1734, s. 8110; 1736, s. 1116–1117; 1738, s. 1104; 1739, s. 1097; 1740, s. 279; 1741, s. 1384; Henkikirjat 1744, s. 28; 1746, s. 23, 1747, s. 16; 1749, s. 49; 1751, s. 41; 1753, s. 42; 1754, s. 61; 1756, s. 76; 1757, s. 79; 1758, s. 43; 1759, s. 60; 1761, s. 63; 1762, s. 57; 1763, s. 46; 1764, s. 33; 1765, s. 67; 1766, s. 121; 1767, s. 130.
- ¹²⁷ Tositekirjat 1708, s. 256; 1726, s. 1985; 1728, s. 22; 1730, s. 244; 1732, s. 169; 1734, s. 8110; 1736, s. 1116–1117; 1738, s. 1104; 1739, s. 1097; 1740, s. 279; 1741, s. 1384; Henkikirjat 1744, s. 28; 1746, s. 23, 1747, s. 16; 1749, s. 49; 1751, s. 41; 1753, s. 42; 1754, s. 61; 1756, s. 76; 1757, s. 79; 1758, s. 43; 1759, s. 60; 1761, s. 63; 1762, s. 57; 1763, s. 46; 1764, s. 33; 1765, s. 67; 1766, s. 121; 1767, s. 130. Johan Petter Westermarckin kartalta ei käy ilmi onko sille merkitty kartano Tavastas vai Johan Tandefeltin mahdollisesti rakennuttama täysin uusi säteri. Westermarckin kartalla huomio kiinnittyy siihen, että kartanorakennus ja sen tontti ovat vinos- ti suhteessa puutarhan keskiakseliin. Selityksenä puutarhan sijaintiin on luultavasti paikan topogra- fia. Toisaalta kartanon tontti ja puutarha voivat olla eriaikaisia. Puutarha on luultavasti vanhaan tonttiin tehty lisäys.
- ¹²⁸ Vuoden 1740 tositekirjassa (s. 279) mainitaan ka- lastaja Rabbasin asukkaana.
- ¹²⁹ Tositekirjat 1708, s. 256; 1726, s. 1985; 1728, s. 22; 1730, s. 244; 1732, s. 169; 1734, s. 8110; 1736, s. 1116–1117; 1738, s. 1104; 1739, s. 1097; 1740, s. 279; 1741, s. 1384; Henkikirjat 1744, s. 28; 1746, s. 23, 1747, s. 16; 1749, s. 49; 1751, s. 41; 1753, s. 42; 1754, s. 61; 1756, s. 76; 1757, s. 79; 1758, s. 43; 1759, s. 60; 1761, s. 63; 1762, s. 57; 1763, s. 46; 1764, s. 33; 1765, s. 67; 1766, s. 121; 1767, s. 130.
- ¹³⁰ Fattenborg 1750; SAY.
- ¹³¹ Fattenborg 1750; Winter 1775–1781.
- ¹³² Winter 1783.
- ¹³³ Vallalla olevan käsityksen mukaan rutto on ollut Suomessa keskiajalla marginaalisessa roolissa de- mografisena muuttujana. Suomesta ei ole asiakirja- todisteita 1300-luvun puolivälin mustasta surmasta, ja on arveltu, ettei se olisi ulottunut tänne saakka. (ks. Kallioinen 1998.)
- ¹³⁴ Lähdeluetteloissa on käytetty maanmittaus- hallituksen kartoista niitä nimiä, joilla ne löytyvät uudistushakemistosta ja tulevaisuudessa myös Kan- sallisarkiston digitaaliarkistosta. Rakennus- ja mai- sema-arkeologiaa Liedossa – inventointitu

MUINAISLÖYTÖJÄ KIRVUSTA KARJALAN KANNAKSELTA

JOHDANTO

Keväällä 2007 toimitettiin Lahden kaupunginmuseoon Kirvun pitäjistä Karjalan kannakselta löytynyt pronssisen kaularenkaan katkelma. Esine oli löytynyt Kirvun Hauhialan kylästä jo kesällä 1939. Hauhiala sijaitsee Helisevänjärven länsipäässä, ja kesällä 1939 Helisevänjärven pinta oli tavanomaista

matalammalla, minkä seurauksena järven rannoilla oli näkyvissä poikkeuksellisen paljon veden alta paljastunutta maata. Tuolloin 13-vuotias koululainen, **Oiva Kuisma**, oli eräällä kalastusmatkallaan havainnut läheisen Vasikkasaaren länsirannalla hiekkamaassa yhden pronssisen riipuskorun sekä pari pitkulaista vihertävää tankoa, joita hän epäili kuparista tehdyiksi. Historiasta ja esihistoriasta

Kartta 1. Kirvun Hauhialan kylä Karjalan kannaksella. Kartta Eetu Sorvali, Lahden kaupunginmuseo.

kiinnostuneena nuori Oiva piti löytöjä arvokkaina, minkä vuoksi hän otti esineet talteen tarkoituksenaan toimittaa ne syksyllä kouluun opettajalle arvioitaviksi. Koulut eivät kuitenkaan Kannaksella alkaneet enää syksyllä 1939, ja evakkoon lähdetessä esineet jäivät Kuisman talon ullakolle (Kyösti Kuisma, suull. tiedonanto 16.3.2007; Oiva Kuisma, suull. tiedonanto 7.6.2007). Myöhemmin palaneen kotitalon raunioista löytyi vain yksi pitkulainen tanko, joka päättyi löytäjän mukana aikanaan Lahteen ja siis lopulta kaupunginmuseoon.

Lahden kaupunginmuseoon toimitetun korulöydön perusteella Kirvun Hauhialan kylään ja Vasikkasaareen tehtiin kaksi arkeologista tarkastusmatkaa kesällä 2007. Tarkastusmatkoilla ei paikannettu esihistoriallisia irto- tai hajalöytöjä, mutta sen sijaan Vasikkasaaresta löydettiin muutamia matalia kivilatomuksia ja Hauhialan kylän peltoaukeiden keskellä olevasta metsäsaarekkeesta useita kiven- ja maansekaisia röykkiöitä. Kesällä 2008 Hauhialan kylän puoleiset röykkiöt kartoitettiin ja yksi röykkiö avattiin, minkä lisäksi peltoaukeilla ja sitä rajaavalla metsävyöhykkeellä tehtiin koekuopitusta. Tutkimuksia jatkettiin vielä 2009 lyhyellä koekuopituksella. Koekuopituksissa muutaman sadan metrin päässä röykkiökaivausalueesta löytyi pienialainen kivikautinen asuinpaikka muinaisen rantatörmän päältä. Asuinpaikka tutkittiin kokonaisuudessaan kesällä 2012.

Röykkiökaivauksen ja Hauhialan prospektoinnin johtajana toimi koko ajan Venäjän Tiedeakatemian vanhempi tutkija **Aleksandr Saksa** ja suomalaispuolen koordinaattorina **Hannu Takala**. Kivikautinen asuinpaikka kaivettiin Kunstkamera-museon kanssa ja **Dmitri Gerasimovin** johdolla.

Tässä artikkelissa esitellään Kirvun rautakautinen irtolöytö sekä kerrotaan röykkiökaivauksen ja historiallisen ajan asutuksen prospektoinnin tulokset. Kivikautisen asuin-

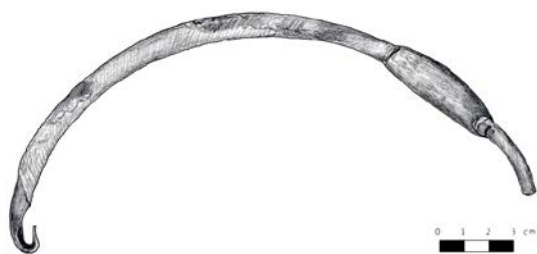
paikan kaivaustulokset esitellään myöhemmin toisessa yhteydessä.

KORULÖYTÖ

Kolmesta Oiva Kuisman aikanaan löytämästä esineestä on jäljellä enää siis yksi. Kyseessä on 162,5 grammaa painava ja alun perin halkaisijaltaan noin 238 millimetriä olevan pronssisen kaularenkaan katkelma. Alkuperäisestä esineestä on jäljellä noin 2/3. Esine ohenee keskikohdasta päihin ja koristeaiheena on uurtamalla tehtyä tiheää spiraalia. Toisessa päässä on säilynyt pieni lenkki ja esineen keskikohdalla on jälkikäteen pronssi-levystä tehty paksunnos. Rengas on päästään 1,8 ja keskeltä 8,4 millimetriä paksu.

Kansallismuseon konservaattori **Leena Tomanterän** mukaan esineen keskikohdassa oleva 15,5 millimetrin paksuinen ja 46,9 millimetrin pituinen paksunnos on mitä ilmeisimmin murtumakohdan korjaus, joka olisi tehty jo esihistoriallisella ajalla. Esineestä otetuissa röntgenkuvissa ei murtumakohdassa näkynyt mitään poikkeamia. Esineen pinnalle on sen sijaan rikastunut rautaa/ruostetta ja lenkipäässä on kulumista, jotka viittaavat siihen, että esine on ollut tulesa. Samoin esineen keskellä oleva paksunnos on Tomanterän mukaan tulesa kuumentunut (Tomanterä 2007).

Kaularenkaan toinen pää puuttuu, mutta siitä huolimatta koristeaihe ja esineen muu ulkoasu viittaa siihen, että kyseessä on nuppi- ja lenkipäisen kaularenkaan katkelma, jonka nuppipää puuttuu (ks. Kivikoski 1947: kuva 429; Kivikoski 1951: kuva 672; Kivikoski 1973: abb. 449, 728). Esinetyyppi ajoitetaan etupäässä viikinkiajalle, mutta se esiintyy jo merovinkiajallakin (esim. Kivikoski 1947: 47; Kivikoski 1951: 6). Vastaava tappikoristeisen nuppi- ja silmukkapäisen kaularenkaan katkelma (KM 9497:2) tunnetaan Karjalan

Kuva 1. Kirvun Vasikkasaaresta löytynyt kaularenkaan katkelma. Piirros Kaisaesteri Alatalo, Lahden kaupunginmuseo.

Kuva 2. Yksityiskohtakuvat kaularenkaan päästä ja keskikohdan paksunnoksesta. Kuva Tiina Rekola, Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto.

kannakselta myös Pyhäjärven Puikkoisista (Kivikoski 1951: kuva 672; Uino 1997: 280). Muita saman esinetyypin edustajia ei Karjalasta ole tiettävästi löytynyt (ks. Uino 1997).

Muita keskirautakaudelle (noin 300–800 jKr.) ajoittuvia esineitä ja kiinteitä muinaisjäännöksiä Kannakselta tunnetaan erityisesti Räisälän, Sakkolan ja Käkisalmen alueilta (esim. Uino 2003: 308–309). Merovinkiajalle ajoitetaan Muolaan Ylä-Kuusaan Määttälän hautaus, mahdollinen polttokenttäkalmisto (Uino 1997: 278) sekä Räisälän Hovinsaaren Tontinmäen ja Unnunkosken asuinpaik-

kalöydöt (Uino 1997: 290–296, 300–301) ja Sakkolan Lapinlahden hautaus (Uino 1997:313–314; Uino 2003: 309–312). Sakkolan Lapinlahden hautauksesta löytyi useita keihäänkärkiä ja koruja (KM 7901), joiden lisäksi Räisälän Hovin Kalmistonmäeltä tunnetaan yksi merovinkiaikainen keihäänkärki (KM 10081:1) (Salmo 1938: 49–51, 207–208; ks. Uino 1997: 287–290; Uino 2003: 308). Kirvun Hauhialaa lähimmät viikinkiaikaiset löydöt ovat peräisin Räisälän Hytinlahdesta, Unnunkoskelta ja nykyisen kirkonkylän alueelta (ks. Uino 1997: 114).

Kirvun kaularenkaan alkuperä on arvioitu. Kyseessä voi olla yksinkertaisesti rantavedeen kadotettu kaularengas, joka löytyi kun laskenut vedenpinta paljasti sen. Mikäli kuitenkin oletetaan, että samassa yhteydessä vuonna 1939 löytyneet, mutta sittemmin kadoksiin joutuneet ketjulaite ja toinen pitkulainen esine olisivat myös esihistoriallisia löytöjä, muuttuu tilanne. Pitkulainen esine voisi hyvinkin olla katkenneen kaularenkaan puuttunut osa tai katkelma toisesta kaularenkaasta. Kolme löytöä viittaisi eittämättä kiinteään muinaisjäännökseen: hautaukseen tai kätköön. Kannakselta tunnetaan kaksi tämän aikaista hautausta. Sakkolan Lapinlahden Naskalinmäeltä on tutkittu polttohautaus (Saksa 2010: 50–53; Uino 1997:313–314) ja Muolaassa mahdollinen polttokenttäkalmisto (Uino 1997: 278), kuten edellä jo mainittiin. Kirvun kaularenkaassa olevat merkit tulipalosta voisivat siis olla peräisin polttohautauksesta, joka oli käytössä Karjalassa tuohon aikaan. Löytöpaikka vertautuu Jaalan Pukkisaaren viikinkiaikaiseen polttokenttäkalmistoon, missä osa esineistä löytyi rantavedestä (Miettinen 2004: 121–130). Pukkisaaren ja Kirvun löytötilanteetkin muistuttavat hämmästyttävällä tavalla toisiaan (ks. Miettinen 2004: 121–122).

Kirvun Vasikkasaareen tehtyjen tarkastuskäyntien yhteydessä paikannettiin saaren län-

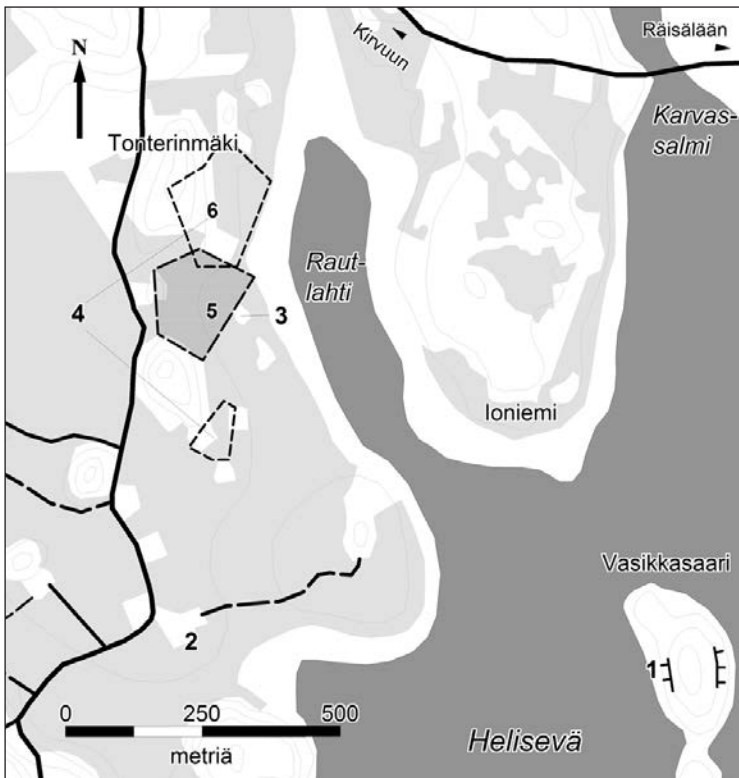
sirannalta kolme pienialaista kalliopaljastumaa ja jokaisen niiden läheisyydessä matalaa kiveystä. Keskimmäisen kallion edustalla oli hiekkaranta, muutoin ranta oli ruohikkoista. Kiveyksiä ei tutkittu tarkemmin, joten ei ole selvää olivatko ne latomuksia vai maaperän kulutuksen vaikutuksesta esiin tulleita kivi-kopaljastumia. Merkkejä palamisesta ei kiveyksissä havaittu (Takala 2007).

Loppupäätelmäksi Kirvun kaularenkaas-ta jää, että ensinnäkin on mahdotonta tietää, onko esine ollut tulen kanssa tekemisissä jo esihistoriallisena aikana, koska löytämisen jälkeen esine oli säilytyksessä talossa, joka tuhoutui tulipalossa. Esinettä ei voi siis täydellä varmuudella liittää polttohautautapaan, jossa esine olisi polton jälkeen siirretty rantaveteen. Toisekseen kaularengasta on syytä

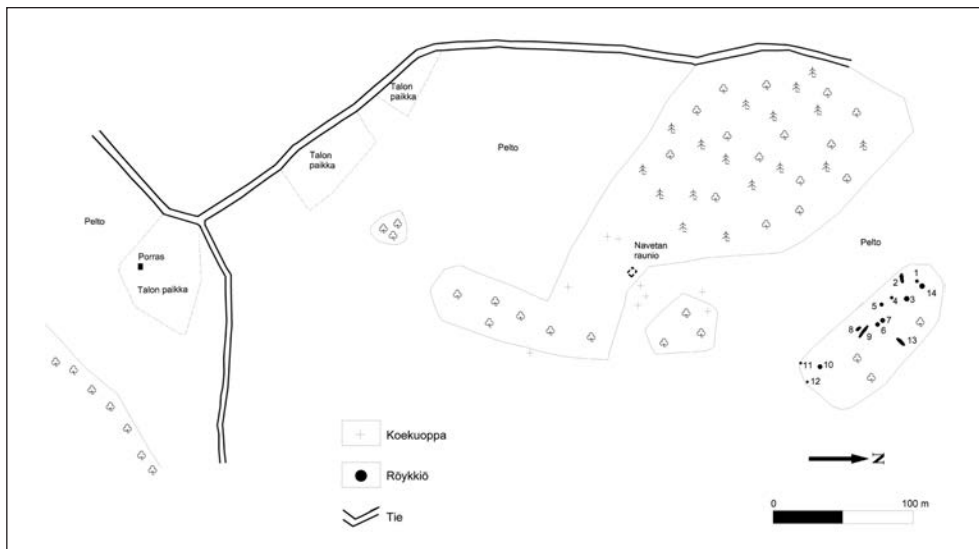
pitää yksittäisenä irtolöytönä, koska muiden samassa yhteydessä löytyneiden ja sittemmin kadonneiden esineiden esihistoriallisuus on pelkästään spekulatiivista. Näin ollen esineen alkuperä jää avoimeksi, elleivät uudet kenttätutkimukset tuo tulevaisuudessa uutta tietoa löytöpaikasta. Ajoitettuna ja tyypiteltynä Kirvun kaularenkaan katkelma tuo kuitenkin jo nyt oman mielenkiintoisen lisänsä Karjalan rautakauden tutkimukseen.

RÖYKKIÖKAIVAUS

Kirvun kaularenkaan löytöpaikan lähiympäristöstä etsittiin merkkejä esihistoriallisesta toiminnasta vuonna 2008 järjestämällä koe-kaivaukset entisen Hauhialan kylän alueella.

Kartta 2. Kirvun Hauhialan kyläkarta. 1 = Vasikkasaaren ranta ja oletettu kaularenkaan löytöpaikka, 2 = Oiva Kuismen kotitalo, 3 = röykkiöitä sisältänyt peltosaareke, 4 = koekuopitettu alue, 5 = metallinilmaisimella läpikäyty alue, 6 = kiviakainen asuinpaikka. Kartta Eetu Sorvali, Lahden kaupunginmuseo.

Kartta 3. Yleiskartta Hauhialan peltoalueen eteläisemmästä tutkimusalueesta dokumentoituine röykkiöineen. Kartta: Eetu Sorvali, Lahden kaupunginmuseo.

Kylän pohjoisimmat osat ovat nykyisin autiona ja entiset pellot niittyinä, joilta vuosittain niitetään koneellisesti heinää. Uusi mökki-asutus on rakentunut kylän eteläpuolelle, entisen vesimyllyn läheisyyteen.

Hauhialan kylän arkeologiset tutkimukset aloitettiin peltosaarekkeiden ja kylää ympäröineiden mäkialueiden inventoinnilla. Helisevänjärven rannat, jotka olivat suureksi osaksi vesijättömaata, tarkastettiin. Kaivaukset aloitettiin koekuoppittamalla kartalla 2 näkyvän Riihimäen luoteispuolelle jääneet peltolohkot. Kaikkiaan alueelle kaivettiin 21 noin 50 x 50 senttimetrin kokoista koekuoppaa. Dokumentoitujen koekuoppien lisäksi alueelta otettiin geologin T-piikkikairalla maanäytteitä useista kohdista, ja kairauksia täydennettiin lapionpistoin. Osa tutkimusaluetta lännessä rajaavan hiekkatien itäpuolisesta peltoalueesta käytiin systemaattisesti läpi metallinilmaisimella (Takala 2008:19).

Kaikki pelloille tehty koekuopat olivat löydöttömiä eikä yhdessäkään havaittu rautakaudelle tai historiallisen ajan alkuun ajoitettavia kulttuurimaakerrostumia. Edes

vanhojen suomalaistalojen pihapiiriin tehdyistä koekuopista ei löytynyt merkkejä niistä vanhemmasta asutuksesta. Metallinilmaisintutkimukset paljastivat useita 1900-luvun alkupuolen esineitä, mutta esihistoriallisia tai historiallisen ajan alun löytöjä ei havaittu (Takala 2008:20).

Peltosaarekkeiden inventoinnissa yhdestä saarekkeesta löytyi kaikkiaan 14 kiven- ja maansekaista röykkiötä. Kaikki röykkiöt dokumentoitiin ja saarekkeen keskellä korkeimmalla kohdalla sijainnut röykkiö numero 7 kaivettiin. Kaikista röykkiöistä neljä oli muodoltaan pitkulaisia ja 10 pyöreitä. Pyöreiden röykkiöiden halkaisijat vaihtelivat kahdesta metristä neljään metriin keskiarvon ollessa kolme metriä. Pitkulaisten röykkiöiden pituus oli 4–10 metriä. Suurimman röykkiön koko oli 1,5 x 10 metriä. Kaivetun röykkiön korkeus saatiin selville sen leikkauksesta, joka oli 65 senttimetriä. Kaikki muut röykkiöt olivat tätä matalampia (Takala 2008: 19, 24).

Kaivettu röykkiö oli halkaisijaltaan 3,5 metriä. Sen pinnalla, turvekerroksen alla, oli runsaasti palaneita ja rapautuneita kiviä. Ki-

vet oli kasattu maakivien väliin ja niiden välit oli täytetty osittain maalla. Röykkiön välittömässä läheisyydessä oli vielä kolme kiintokiveä. Röykkiöstä poistettu maa oli mustaa ja tulenpidon vaikutuksesta hiiltynyttä. Röykkiöstä löytyi runsaasti hiilenkappaleita sekä historiallisen ajan saviastioiden palasia. Palaset olivat tummia tai lähes mustia karkeasekoitteisia, lasittamattomia kappaleita. Yksi reunapaloista oli voimakkaasti muotoiltu ja määriteltävissä niin sanotuksi karjalaiseksi keramiikaksi. Metalliesineitä tai muita löytöjä ei saviastianpalasten lisäksi tavattu. Tässä yhteydessä on syytä todeta, että osa kaivetusta maasta seulottiin viiden millimetrin silmälaitteella, minkä lisäksi metallinilmaisinta hyödynnettiin koko ajan. Röykkiön kokonaislaajuudeksi mitattiin pintaturpeen poiston jälkeen 3,4 x 3,6 metriä ja korkeudeksi siis 65 cm (Takala 2008: 19–21).

Röykkiön keramiikankappaleiden tyyppi ajoittuu pitkälle aikavälille viikinkiajalta

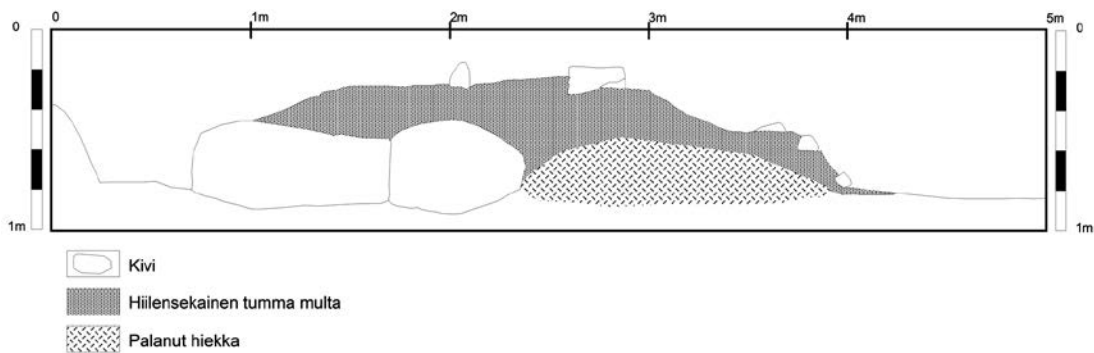
noin 1700-luvulle, joten niiden perusteella ei tarkkaa ajoitusta röykkiölle ole mahdollista antaa. Aleksandr Saksan mukaan on kuitenkin mahdollista, että kyseiset keramiikan kappaleet olisivat ajoitettavissa tarkemmin 1500–1600-luvuille. Röykkiön rakenne ja löydöt viittaavat Saksan mukaan siihen, että kyseessä saattaa olla niin sanottu riittiröykkiö (uhri-/riittiröykkiöistä ks. Muhonen 2009a ja 2009b; Saksa 1998; Saksa 2010:167–169). Tulenpidon merkit voivat toisaalta liittyä myös uunirakenteeseen, vaikka mitään rakennuksiin viittaavaa ei peltosaarekkeista löytynyt. Osa kartoitetuista röykkiöistä voi myös olla pelkkiä raivausröykkiöitä.

YHTEENVETO

Lahden kaupunginmuseo on virallisesti Viipurin Historiallisen museon perinteen jatkaja, minkä vuoksi museo on muiden muassa teh-

Kuva 3. Hauhialan röykkiö n:o 7 pintaturpeen poiston jälkeen. Kuva Anna-Riikka Vadén, Lahden kaupunginmuseon kuva-arkisto, neg. 135329:44.

Kuva 4. Hauhialan röykkiön n:o 7 leikkauskartta etelästä. Piirros Anna-Riikka Vadén ja Eetu Sorvali, Lahden kaupunginmuseo.

nyt arkeologisia maastotöitä Karjalan kannaksella 1990-luvun lopulta lähtien. Viipurin museon sodasta säästyneet esineet on myös talletettu Lahden kaupunginmuseoon, joka on esitellyt niitä julkaisuissa ja näyttelyissä, viimeksi vuonna 2013. Näiden toimenpiteiden seurauksena museoon otetaan vuosittain yhteyttä ennen sotia Karjalassa tehdyistä esinelöydöistä ja kiinteitä muinaisjäännöksiä koskevista havainnoista.

Suomen kohtalonvuonna 1939 Kirvun Hauhialan kylästä löydetty esihistoriallinen kaulakoru hukkui maailmanpolitiikan ratkaisiin 70 vuodeksi. Sodan seurauksena osa alkuperäisen löydön esineistä myös katosi lopullisesti. Vuosina 2007–2009 tehdyt tutkimukset korun löytöpaikalla ja lähialueilla toivat aikaisempaa tutkimusta täydentävää lisätietoa Kannaksen kivikautiseen ja historiallisen ajan alun asutushistoriaan. Korulöytö osoittautui merovinki–viikinkiajalle ajoittuvan pronssisen lenkki- ja nuppipäisen kaularenkaan katkelmaksi, mutta sen tarkempi alkuperäinen löytöyhteys jää avoimeksi. Hauhialan kylästä löytyi lisäksi useita maan- ja kivensekaisia röykkiöitä, joista kaivauksin tutkittu ajoittuu mahdollisesti 1500–1600-luvuille ja saattaa olla niin sanottu riittiröykkiö tai uunin jäännös. ♦

KIITOKSET

Artikkelin valmistumisesta haluamme kiittää erityisesti Kansallismuseon konservaattori Leena Tomanterää. Kirvu-säätiö, Räisäläisten säätiö ja Karjalan Kulttuurirahasto myönsivät apurahat kenttätöihin sekä tämän artikkelin kirjoittamiseen.

Hannu Takala
hannu.takala@lahti.fi
Tutkimuspäällikkö / Lahden kaupunginmuseo
Arkeologian dosentti / Turun yliopisto
20014 Turun yliopisto

Aleksandr Saksa
saksa@mail.natm.ru
Johtava tutkija / Venäjän tiedeakatemia
Aineellisen kulttuurin historian instituutti
191065 Pietari, Dvorzovaja nab. 18
Venäjä

Ville Laakso
vilaakso@utu.fi
Turun yliopisto
20014 Turun yliopisto

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Suulliset tiedonannot

Kyösti Kuisma 16.3.2007

Oiva Kuisma 7.6.2007

Painamattomat lähteet

Halinen, Petri et al. 2004. *The Archaeological Survey in Kaukola and Räisälä on the Karelian Isthmus. Kaukola–Räisälä -project, Report 2004*. The Institute of Cultural Research, Department of Archaeology, University of Helsinki.

Takala, Hannu 2007. *Kirvu, Hauhiala. Röykkiöiden ja kyläalueen arkeologinen tarkastus 5.–6.7.2007. Raportti*. Lahden kaupunginmuseon arkeologian yksikön arkisto.

Takala, Hannu 2008. *Arkeologiset kenttätööt Karjalan kannaksella 3.–12.6.2008*. Lahden kaupunginmuseon arkeologian yksikön arkisto.

Tomanterä, Leena 2007. *Kirvun Hauhialan kaularengas tutkimus*. Sähköpostiviesti 27.3.2007.

Painetut lähteet

Kivikoski, Ella 1947. *Suomen rautakauden kuvasto I*. Porvoo.

Kivikoski, Ella 1951. *Suomen rautakauden kuvasto II*. Porvoo.

Kivikoski, Ella 1973. *Die Eisenzeit Finnlands*. Helsinki.

Miettinen, Timo 2004. Jaalan esihistoriaa. Salminen, Esko & Hamari, Risto & Miettinen, Timo (toim.) *Jaalan historia*. Jyväskylä: 89–136.

Muhonen, Timo 2009a. Rahoja raunioissa, keitoksia kiviröykkiöissä – Uhriröykkiöt historiallisen ja esihistoriallisen ajan ilmiöinä. *Muinaistutkija* 3/2009: 25–45.

Muhonen, Timo 2009b. Something Old, Something New: Excursions into Finnish Sacrificial cairns. *Temenos Nordic Journal of Comparative Religion* 44(2): 293–346.

Saksa, Aleksandr 1998. Rautakautinen Karjala. Muinais-Karjalan asutuksen synty ja varhaiskehitys. *Studia Humanistica* II. Joensuu.

Saksa, Aleksandr 2010. *Drevnjaja Karelija v kontse I - nazale II tysjatseltija n.e. Proishoshdenie, Istorija I kultura nacelenija letopissnoi Karelskoi zemli*. Sankt-Peterburg.

Salmo, Helmer 1938. *Die Waffen der Merowingerzeit in Finnland*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja XLII:1. Helsinki.

Uino, Pirjo 1997. *Ancient Karelia – Archaeological studies*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 104. Helsinki.

Uino, Pirjo 2003. Keskirautakausi. Saarnisto, Matti (toim.) *Viipurin läänin historia I, Karjalan synty*: 291–312.

RAKENNUS- JA MAISEMA-ARKEOLOGIAA LIEDOSSA

INVENTOINTITULOKSIA VUOSILTA 2012–2013, KUKKARKOSKI JA VIINAMÄKI

JOHDANTO

Nautelankosken museo on Liedon kunnan museotoiminnasta vastaava kulttuurihistoriallis-arkeologinen museo, joka huolehtii lietalaisen kulttuurin tallettamisesta ja tutkimuksesta. Kulttuuriperintöä taltioiva, jatkuvasti karttuva arkisto on avoin kaikille tutkijoille. Museon omien tutkimustulosten tarjoamaa tietoa pyritään välittämään eteenpäin muun muassa näyttelyiden ja opastusten avulla. Artikkelissa kerrotaan uusimmista museon toteuttamista arkeologisista inventoinneista.¹

Vuosina 2012 ja 2013 Nautelankosken museo toteutti kaksi arkeologista inventointia, joiden tuloksena löydettiin joitakin ennestään tuntemattomia asumusten raunioita². Kesällä 2013 aloitettiin uusi dokumentointihanke, jonka aikana kartoitetaan muun työn ohella jo kadonneiden rakennusten sijaintipaikkoja³. Suurinta osaa inventoinnissa löytyneistä uusista raunioista ei ole tarkoitus saattaa suojelun piiriin. Nautelankosken museo pyrkii dokumentoimaan löydetty kohteet ja tallentamaan tiedon jo kadonneesta lietalaisesta rakennuskannasta. Osa puretuista rakennuksista on löydettävissä vain arkeologisin menetelmin. Sijainnin selvittyä kohteen taustatietoja pystytään usein täydentämään säilyneiden arkistoaineistojen avulla. Tutkimustyötä jatketaan kulttuuriympäristön do-

kumentointiin ja lietalaisen maisemanmuutoksen tarkasteluun suuntautuneen hankkeen myötä vuoden 2014 loppuun.

KUKKARKOSKEN MUINAISJÄÄNNÖSALUE

Liedon Kukkarkoski tunnetaan parhaiten kivikautisista asuinpaikoistaan ja kalmistosta, jotka sijoittuvat kahdelle eri alueelle melko lähekkäin toisiaan. Ensimmäiset viitteet muinaisjäännöksestä saatiin jo vuonna 1957, jolloin paikallinen tilanomistaja, harrastajarkeologi **Lauri Nautela** suoritti alueella pintapöimintää. Lauri Nautela asui lähellä Kukkarkosken muinaisjäännösalueella Nautelan kartanon mailla, joten alueen pellot olivat hänelle helposti tavoitettavissa aina pintapöimintaan sopivan sään koittaessa. Nautelan mittavat arkeologiset kokoelmat karttuivat hänen oman keruun lisäksi myös lietalaisen tuomien esineiden myötä. Osa Nautelan arkeologisesta kokoelmasta luettelointiin 1990-luvulla Kansallismuseon tietokantaan ja deponoitiin Lietoon Nautelankosken museolle, jossa se on esillä kivikautta esittelevässä perusnäyttelyssä.⁴

Arkeologiset kaivaukset Kukkarkoskella aloitettiin vuonna 1958 ja niitä jatkettiin ajoittain Kukkarkoski I:n alueella vuoteen

1980 ja Kukkarkoski II:n alueella vuoteen 1994. Tärkeimpiä syitä alueen I laajemmalle tutkimiselle 1970-luvulla oli tiehanke, joka ulottui tiedossa olevan muinaisjäännöksen läheisyyteen. Arkeologisissa kaivauksissa löydettiin laaja kalmistoalue, joka oli entuudestaan tuntematon. Osa löydetystä kalmistosta jäi Vintalantien oikaisulinjan alle, jolloin muinaisjäännös oli tutkittava ennen sen tuhoutumista. Alueella II tutkimustarpeen aiheutti muinaisjäännöksen luonteen ja laajuuden määrittely. Näistä jälkimmäisen yhteydessä pohdittiin tutkimusten kuluessa myös erillään sijaitsevan, joskus Kukkarkoski III:ksi kutsutun alueen tarkoitusta. Tutkimusten päätteeksi alue III päädyttiin tulkitsemaan osaksi aluetta II.

KUKKARKOSKEN ARKEOLOGINEN INVENTOINTI VUONNA 2012

Vuoden 2012 arkeologinen inventointi perustui Turun yliopiston arkeologian oppiai-

neen järjestämään inventointikurssiin, jonka yhteydessä harjoiteltiin inventoinnin kenttätöitä⁵. Liedon Kukkarkoski valittiin yhdeksi ryhmätyön kohteeksi, koska se on kiinnostanut Nautelankosken museon asiakaskuntaa⁶. Alueen aikaisemmat arkeologiset kaivaukset olivat keskittyneet ainoastaan kivikautisen asutuksen tutkimiseen ja inventoinnit esihistoriallisen ajan muinaisjäännöksiin. Tontilla on kuitenkin asuttu myös historiallisella ajalla ja myllytoiminnan tiedetään alkaneen koskella viimeistään keskiajan lopulla⁷. Museolta onkin tiedusteltu Kukkarkoski III muinaisjäännöksen ja Kukkarkosken yksinäistilan 1700-luvun asutuksen sijaintia. Tutkimustarpeet huomioiden alueella päätettiin suorittaa kokonaisinventointi, joka vastaisi mahdollisimman moniin kysymyksiin. Inventoinnin yhteydessä jo tunnetut muinaisjäännökset tarkastettiin ja niiden todettiin säilyneen muuttumattomina. Alueen myöhemmän asutuksen paikallistamiseksi osa Kukkarkosken yksinäistilaan kuuluvista pelloista kaisloitettiin ja pintapoimittiin.

Rakennuksen raunio Kukkarkosken metsäalueella. Kuva: Nautelankosken museon kokoelmat, NKM/va/7732.

Arkistolähteissä Kukkarkoski mainitaan ensimmäisen kerran jo 1540-luvulla, josta lähtien sen alueella esiintyy yhdestä neljään tilaa aina 1800-luvun alkuun saakka. Tilat autoituivat hetkellisesti 1500-luvun lopulla ja siirtyivät yhdistettyinä Liedon kirkkoherran omistukseen vuonna 1600. Vuoteen 1643 mennessä tila oli siirtynyt kirkkoherran seuraajalle, kappalainen **Paavalille**, joka edelleen myi tilan hovioikeuden asessori **Johan Henrikssonille**. Vuosina 1656–1683 Kukkarkoski kuului tiettävästi **Kustaa Hornin** lahjoitusmaihin. Säilyneet Liedon kirkonkirjat tarjoavat verotuksen lisäksi tietoa myös tilan varsinaisista asukkaista. Näyttäisikin siltä, että yksinäistilan rakennuksia hallitsi lähes koko 1700-luvun sama suku. Vuosina 1725–1762 tilalla asui **Matti Jaakonpoika** perheineen. Hänen kuolemansa jälkeen leski **Sofia Tuomaantytär** jatkoi talonpitoa. Myöhemmin, 1790-luvulla tila on ilmeisesti perinnönjaossa ositettu **Matti Jaakonpojan** jälkeläisille, veljeksille **Erik** ja **Jöran**. Arkielämä tilalla tuskin on jaossa muuttunut, sillä sangen oletettavasti pojat ovat osallistuneet talon töihin lapsesta saakka. Vuoteen 1798 mennessä Jöranin osuuden tilasta oli ottanut haltuun hänen poikansa **Tuomas**. Saman vuoden helmikuussa Kukkarkosken tilan perintöoikeuden osti purjeen- ja kompassintekijä **Olof Asplund**. Kirkonkirjojen patronyymit eivät paljasta, säilyikö verotukseltaan muuttunut tila edelleen samojen sukujen asumana, mutta ne varmistavat asutuksen tilalla jatkuksen kahden talon vuokraviljelynä. Vuosina 1805–1810 Kukkarkoskella asui lampuoti **Juho Jaakonpoika** oppipoikineen ja torppareineen, sekä leski **Liisa Juhontytär** lapsineen ja palveluskuntineen.

Suurin muutos Kukkarkosken asutukseen koitti vuonna 1808, jolloin tila liitettiin Nauvelan kartanon maihin. Pian tämän jälkeen itsenäinen asutus näyttäisi loppuvan ja tilan maille jäivät enää kartanon alaisiksi siirtyneet

torpparit. Vuonna 1806 koskelle rakennettiin kivistä uusi mylly⁸. Legendan mukaan kevätulva olisi vienyt aiemman, jo ränsistyneeksi päässeeseen puisen myllyrakennuksen⁹. Dramaattista koko rakennuksen joella lipumista tuskin on tapahtunut, mutta jonkinlainen veden aiheuttama lahonneen rakennuksen romahtaminen on hyvinkin saattanut tulla kyseeseen. Runsasvetisenä keväänä Kukkarkosken kuohut nostavat veden pinnan nykyisen myllyn ikkunoiden tasalle ja viimeksi huhtikuussa 2013 joen vesi tunki myös myllyyn sisälle¹⁰. Huonokuntoinen puurakennus tuskin on vahingoittumatta tällaista veden painetta kestänyt.

Lisää muutoksia tilan alueella oli luvassa 1900-luvun aikana. Lex Kalliota toteutettaessa kartanoa hallinnut **John Lagerström** siirrätti Kukkarkosken mäkituvat hajanaisilta sijainneiltaan yhteen riviin nykyisen Krinttiläntien varrelle¹¹. Tien ja Kukkarkosken torppaa 1800-luvulla viljelleen **Henrik Krinttilän** nimillä lienee sama alkuperä. Nimi on jäänyt käyttöön myös nykyisen tien varrella sijaitsevalle Krinttilän tontille. Sen vieressä sijaitsevan Lintulan tontin yhdessä rakennuksessa on rakennusinventoinnin yhteydessä havaittu kaiverrettuna vuosiluku 1750. Myös Lintulan rakennuskanta periytyy siis Kukkarkosken torppareista tai yksinäistilasta. Samassa rivissä muiden kanssa sijaitsee Perälän tontti, jonka asuinrakennus mainitaan rakennetuksi vuonna 1865. Rakennus lienee siirretty nykyiselle paikalleen vuoden 1923 tienoilla samoin kuin Krinttilä ja Lintula. Perälän torpan mahdollisessa alkuperäisessä paikassa sijaitsee edelleen kivityömies **Juho Kustaa Aallon** louhimiksi tunnistettuja harkkokiviä¹², joiden sijainti vuoden 2012 inventoinnissa merkittiin kartalle.

Alueen myöhempää maankäyttöä ilmentää vuoden 2012 inventoinnin yhteydessä löytynyt makasiinin raunio. Kyseessä on arviolta joko 1800-luvun lopulla tai 1900-lu-

Makasiinin raunio Kukkarkoski II:n läheisyydessä. Kuva: Nautelankosken museon kokoelmat, NKM/va/7724.

vun alussa rakennettu maatalousrakennus, jota on käytetty lähinnä peltotyökoneiden säilyttämiseen. Se sijaitsee metsä- ja pelto-alueiden reunalla, hyvin lähellä Kukkarkoski II – muinaisjäännöstä. Haastateltavaksi tavoitettu paikallinen maanviljelijä muisti olleensa isänsä mukana 1960-luvulla noutamassa koneita tuolloin jo huonokuntoisesta rakennuksesta. Makasiini on perustettu hirsijalustalla kulmakivien päälle ja siinä on ollut laualattia. Ainakin osa makasiinin seinistä on rakennettu hirsistä. Paikalla ovat edelleen purkamisen jälkeen maastoon jääneet kulmakivet, ajosilta sekä pino osin lahonneita hirsiiä, joiden salvokset ovat vielä vaivoin tunnistettavissa. On mahdollista, että makasiinia rakennettaessa on hyödynnetty alueelta puretun rakennuksen osia. Hyötynä vuoden 2012 inventoinnista oli rakennuksen raunion tunnistaminen ja merkintä kartalle. Näin saa-

tiin varmistettua, ettei rauniota myöhemmin luulla lähellä sijainneesta asutuksesta johtuvaksi.

Kukkarkosken yksinäistilan varsinaisten asuinrakennusten sijainti jäi inventoinnin myötä yhä epäselväksi. Lähellä kivistä kalmistoa sijaitsee maavalli, jonka muoto ja kasvillisuus voivat indikoida myöhempää asutusta. Vaihtoehtoisesti valli on voinut syntyä maan kasaamisesta Vintalantien rakennustöiden yhteydessä. Pintapoiminta alueen pelloilla osoitti selvän asumiseen liittyvän löytökeskittymän lähellä tätä paikkaa ja siten vahvistaa käsitystä yksinäistilan mahdollisesta sijainnista muinaisjäännösalueella.¹³ Maavallin tarkempi tutkiminen ei kuitenkaan ole mahdollista ilman muinaisjäännösalueeseen kajoamista, joten kysymys Kukkarkosken tilan rakennusten sijainnista jää toistaiseksi avoimeksi.

VIINAMÄEN KÄYTÖSTÄ POISTETUN HAUTAUSMAA-ALUEEN INVENTOINTI 2013

Liedon Viinamäen hautausmaa sijaitsee lähellä kunnan keskustaa, noin 815 metriä koilliseen Liedon kirkolta¹⁴. Syksyllä 2012 Nautelankosken museolle esitettiin tiedustelu hautausmaan nimen alkuperästä. Alustavassa selvityksessä ilmeni, että alueella on ennen sen hautausmaaksi lohkomista sijainnut asutusta. Kun hautausmaan rajojen ulkopuolelta tunnettiin jo ennestään kalustuhuoneen raunio ja kun nyt selvitysten myötä saatiin viitteitä mahdollisesti ennen tuntemattoman torpan raunion sijaitsemisesta sen läheisyydessä, päätettiin Viinamäen hautausmaan alueella suorittaa arkeologinen inventointi¹⁵.

Liedon "uusi hautausmaa" (myöh. Viinamäen hautausmaa) otettiin käyttöön vuonna 1890 johtuen ahtaaksi käyneestä kirkkomaasta. Tilan puute oli koettu ongelmaksi jo pitkään, mutta senaatti ei lietolaisten anomuksista huolimatta antanut seurakunnalle lupaa laajentaa kirkkotarhaansa Aurajoen suuntaan. Ahtautta eivät yrittämisestä huolimatta olleet korjanneet myöskään siirtyminen tiheästi sijoitettuihin, suoraan linjattuihin hautoihin

Liedon Viinamäen hautausmaa on nykyään suosittu ulkoilualue. Kuva: Nautelankosken museon kokoelmat, NKM/va/8596.

ja korotettuihin hautamaksuihin. Kun lupaa laajennustöille ei vielä 1800-luvun lopulla-kaan ollut saatu, oli ryhdyttävä toimiin uuden hautausmaan hankkimiseksi. Seurakunta velvoitti kirkonkokouksen selvittämään tähän tarkoitukseen sopivaa paikkaa. Vuoteen 1890 mennessä sellaiseksi katsottiin läheisen Kyöstilän talon mailla sijaitseva "niin kutsuttu Wiinamäen paikkakunta". Alueella todettiin tuolloin sijaitsevan torppari Wiinamäen "töllin", joka täten tulisi siirtää pois ennen maan lohkomista hautausmaakäyttöön. Rakennuksen siirtämisestä väännettiin kättä asukkaan ja kirkkovaltuuston kesken. Edellinen oli kylläkin suostuvainen siirtämään asumuksensa, mutta hän vaati työstä korvaussummaa, jonka kirkkovaltuusto katsoi liian suureksi. Lopulta työ päädyttiin antamaan urakalla tehtäväksi ja se huutokaupattiin sille, joka työn suoritti edullisimmin. Sitä, kuka työn teki ja minne Wiinamäen torppa siirrettiin, ei asiakirjalähteissä kerrota.

Sen sijaan rakennuksen alkuvaiheet käyvät kirkonkirjoista hyvin selville. Torppa oli perustettu vuonna 1840 Hyvättylän kylän Kyöstilän tilan maalle. Talon tytär **Maija Stiina** meni naimisiin läheisen Mikolan talon Juho-rengin pojan, **Henrikin** kanssa. Nuorelle parille lohkaistiin morsiamen samana vuonna kuolleen isän maista torpan paikka, jonne he muuttivat Maija Stiinan 5-vuotiaana Kustaa-pojan kanssa. Seurakunnan rippikirjaan torpan nimi Wiinämäki kirjattiin heti asukkaiden muutettua ja se jäi käyttöön myös heidän jälkeensä. Vuosien 1840 ja 1890 välillä torpan asukkaat vaihtuivat ainakin kahdeksan otteeseen, mutta itse rakennus vaikuttaa säilyneen alkuperäisellä paikallaan hautausmaaksi lohkomiseen saakka.

Kirkonkokouksen rakennuksesta käyttämä nimitys "Wiinamäen tölli" kuvaa hyvin torpan kuntoa tuon 50 vuoden ajanjakson jälkeen. Hirsirakenteinen, oletettavasti pärein katettu rakennus kestää havaintojen mukaan

likimain tämän ajanjakson, jonka jälkeen sitä on joko korjattava tai se lahoaa kiihtyvällä tahdilla¹⁶. Kun siis torppari Wiinamäen töllin kohtalo oli siirtämällä saatu ratkaistua, oli maa-alue vihdoin valmis käyttöön otettavaksi. Seurakuntalaiset velvoitettiin ajamaan paikalle talvisin hiekkaa ja tuomaan rakennustarpeita uuden kalustohuoneen valmistamiseksi.

Läheltä hautausmaata mainitaan siirretyn myös kirkonvartija **Kustaa Kinellin** torppa pois, johtuen sen liian läheisestä sijainnista kalustohuoneeseen. Siitä, minne kirkonvartijan torppa siirrettiin, ei kirkonkokouksen pöytäkirjoissa ole mainintaa, mutta nimistöä ja myöhempää asutusta tulkitsemalla voidaan asiasta tehdä päätelmiä. Hieman Wiinamäen hautausmaasta itään sijaitsee Liedon Nuolemon kylässä Kinellinkuja, jonka varrella sijaitisi vielä 1900-luvulla "Kinellin mamman" asumus¹⁷. On hyvin todennäköistä, että kyseessä ovat samat Kinellit, jotka vaikuttivat Liedossa jo 1800-luvun lopulla¹⁸.

Kahden torpan lisäksi Wiinamäen alueella sijainneista rakennuksista parhaiten tunnettu on vuonna 1890 rakennettu kalustohuone. Se oli kaksiosainen rakennus, jonka toisessa päässä säilytettiin hautausmaalla tarvittavia tarvikkeita. Toinen osa toimi ruumishuoneena, jossa vainajat säilytettiin ja valmisteltiin hautausta varten. Osien välissä oli läpikäytävä, jonka kautta kuljettiin hautausmaalle. Rakennuksen käyttöikä jäi lyhyeksi, sillä seurakunnan hyvistä aikeista huolimatta lietolaiset vierastivat uutta hautausmaata ja sanoivat sen sijaitsevan liian kaukana kirkolta. Alue oli myös todettu liian kosteaksi ja ojituksista huolimatta läheiseltä Keisvuorelta valuvaa vettä ei saatu ohjattua pois alueelta. Hautausmaan savimaata yritettiin parantaa ajattamalla paikalle joka talvi runsaat määrät hiekkaa, mutta lopulta seurakunnan oli myönnyttävä seurakuntalaisten toiveisiin palata takaisin

vanhalle kirkkomaalle. Senaatilta saatiin lupa vanhan hautausmaan laajentamiseen, jonka jälkeen paluu kävi nopeasti. Uusi (Wiinamäen) hautausmaa jäi pois käytöstä vain 17 vuoden käytön jälkeen. Kalustohuoneesta on sen purkamisen jälkeen säilynyt kivijalka, joka osoittaa rakennuksen sijainneen alun perin keskellä hautausmaa-alueen eteläreunaa. Kun hautausmaa poistettiin käytöstä, rajattiin sen hautauksiin käytetty osa erilleen käyttämättä jääneestä maasta. Tällöin kalustohuone jäi rajatun hautausmaan ulkopuolelle, sen kaakoisnurkkaan ja suurin osa maa-alasta jäi hautausmaan aidan itäpuolelle. Käyttämättömän maan asemasta keskusteltiin aikansa kirkonkokouksissa ja se päädyttiin lopulta antamaan vuokralle kirkonvartija Kinellille.

Tarpeettomaksi jäänyt kalustohuone sai olla paikoillaan vielä useita vuosia hautausmaan hylkäämisen jälkeen, mutta lopulta seurakunnan oli otettava kantaa sen rapistuneisuuteen. Tällöin kirkonkokous päätti siirtää Liedon kunnan ratkaistavaksi, haluaako se korjata vai purkaa rakennuksen – kyseinen kalustohuone nimittäin katsottiin rakennetuksi yhteistyössä kunnan kanssa ja näin ollen seurakunta saattoi todeta kunnan vastuulliseksi sen ylläpidosta. Niinpä kalustohuone päätettiin purkaa. Hautamuistomerkit poistui-
vat alueelta vähitellen ja viimeiset niistä otettiin dokumentoinnin jälkeen talteen jatkuvan ilkeivallan vuoksi. Vuoden 2013 inventoinnissa haudoista oli nähtävillä enää muutamia hautakivien jalustoja tiheällä kuusiaidalla rajatun alueen sisäpuolella.

Wiinamäen hautausmaan inventoinnin myötä saatiin vastaus alkuperäiseen tutkimuskysymykseen: Mistä hautausmaa on saanut nimensä Wiinämäki? Nimi juontuu alueella jo ennen hautausmaata sijainneesta Wiinamäen torpasta. Sen sijaan inventointi jätti edelleen auki useita tutkimusten myötä heränneitä lisäkysymyksiä, kuten milloin kalustohuone purettiin ja kenen toimesta, sekä mitä Wiina-

Kalustohuoneen raunio Liedon Viinamäen hautausmaalla. Kuva: Nautelankosken museon kokoelmat, NKM/va/8598.

mäen torpalle lopulta tapahtui – siirrettiinkö se toiseen paikkaan, vai purettiinko rakennus kokonaan? Uusiin jatkokysymyksiin vastaaminen jää tulevien tutkimusten tehtäväksi ja Nautelankosken museon jatkuvasti karttuva arkisto toivottaakin tutkijat tervetulleiksi tutustumaan aineistoihin, etenkin jos oma tutkimusaihe sijaitsee Liedon kunnan alueella. ♦

Helga Lähdemäki

Tutkija FM

helga.lahdemaki@nautelankoski.net

Satu Närhi

Tutkija FM

satu.narhi@nautelankoski.net

Nautelankosken museo

Nautelankoskentie 40, 21360 Lieto As.

www.nautelankoski.net

LÄHTEET

Haro, Matti ja Virve 2006: *Kyliä ja ihmisiä. Liedon Kukkarkoski, Punittu ja Tursas vuosisatojen saatossa*. Haro-Mat (YEH).

Kauko-Vainio, Sinikka 2001: Nautelan mylly – vuosisatoja työtä ja tarinoita. Teoksessa *Nautelankosken museo*. Nautelankoski-säätiö, 52–63.

Kumpulainen, Miira; Lähdemäki, Helga; Viskari, Leena 2012: Lieto Kukkarkoski. Kukkarkosken yksinäistilan arkeologinen kokonaisinventointi. Nautelankosken museon arkisto, NKM/ar/31:1.

Kuusisto, Lea 2013: Nautelankosken museon vapaaehtoistyöntekijä Lea Kuusiston suullinen tiedonanto artikkelin kirjoittajille huhtikuussa 2013. Ei kirjallisessa muodossa.

Lähdemäki, Helga 2013: Lieto Viinämäki. Käytöstä poistetun hautausmaa-alueen arkeologinen inventointi. Nautelankosken museon arkisto, NKM/ar/30:1.

Museovirasto, Suomen rakennuskulttuurin yleisluettelo. Alueinventointilomake: Kukkarkoski.

Suistoranta, Kari: *Liedon historia 2 – vuodesta 1809 nykypäiviin*. Julkaisijat Liedon kunta ja seurakunta. Turku 1988.

KÄYTETTY LYHENTEET:

NKM/va/ = Nautelankosken museon kokoelmat, valokuvat.

NKM/ar/ = Nautelankosken museon kokoelmat, arkit.

LOPPUVIITTEET

- ¹ Artikkelin perustuu pääasiassa tietoihin, jotka ovat kartoitettujen kirjoittajien työskennellessä Nautelankosken museossa vuosina 2008–2013, sekä arkeologisiin inventointeihin, joiden suorittamisessa kirjoittajat ovat olleet osallisina.
- ² Kumpulainen, Lähdemäki & Viskari 2012; Lähdemäki 2013.
- ³ Hankkeesta tarkemmin kts. esim. <http://www.nautelankoski.blogspot.fi/2013/07/vko-282013-onks-taal-tammostaki-ollu.html>.
- ⁴ Nautelan kokoelmiin kuuluu esihistoriallisten löytöjen lisäksi myös runsaasti historiallisen ajan esineistöä ja näytteitä, kuten keramiikka-astioiden kappaleita, sekä käsittelemättömiä kiviä. Nautelankosken museolla tätä aineistoa käsitellään arkeologisenä löytömaterialina, jonka informaatioarvo painottuu erityisesti kertomaan Lauri Nautelasta keräilijänä.
- ⁵ Inventointikurssin osallistujat jaettiin pienryhmiin, joista jokainen suoritti arkeologisen inventoinnin valitsemassaan kohteessa. Liedon Kukkarkosken yksinäistilan inventointiryhmään kuuluivat arkeologian opiskelijat Miira Kumpulainen, Helga Lähdemäki ja Leena Viskari. Lisäksi inventoinnissa apuna toimivat Nautelankosken museolta tutkijat Satu Närhi sekä ympäristöhoitaja Harri Lehtinen.
- ⁶ Asiakaslähtöiset tiedustelut esitetään yleensä muun museovierailun yhteydessä, eivätkä ne siksi useinkaan ole kirjallisessa muodossa. Tiedusteluihin pyritään kuitenkin mahdollisuuksien mukaan vastaamaan ja mikäli valmista tutkimustietoa ei ole saatavilla, suorittaa museo resurssiensa puitteissa tutkimustyötä aiheesta.

- ⁷ Museovirasto, Suomen rakennuskulttuurin yleisluekartta. Alueinventointilomake: Kukkarkoski.
- ⁸ Kauko-Vainio 2001:54.
- ⁹ Kauko-Vainio 2001:54.
- ¹⁰ Kevään 2013 tulvasta kts. esim. NKM/va/11243:4884.
- ¹¹ Haro & Haro 2006:13.
- ¹² Haro & Haro 2006:16.
- ¹³ Pintapoimintalöydöt käsittivät muutaman kivilautien esineen lisäksi lähinnä myöhemmän historiallisen ajan keramiikkaa sekä rakennusjätettä. Esihistoriallisen ajan löydöt luettelointiin Kansallismuseon kokoelmiin (KM 39195:1-7) ja historiallisen ajan löydöt Nautelankosken museon käyttökokoelmaan (NKM/es/K105-K261). Jälkimmäisistä suurin osa löytyi Kukkarkosken joenpuoleisen eteläpellon pohjoispäästä, Vintalantien vierestä, eli hyvin lähellä muinaisjäännealuetta.
- ¹⁴ ETRS-TM35FIN –tasokoordinaatit Kansalaisen karttapalvelussa: N 6717153 E 250909.
- ¹⁵ Inventoinnin suoritti talkootyönä Nautelankosken museon tutkija Helga Lähdemäki. Museosta kenttätöihin osallistuivat museoamanuenssi Terhi Yksipetäjä-Remes, tutkija Satu Närhi ja museoapula Hanna Pyhtilä. Makrofossiilianalyysin teki fil.yo Noora Savunen Helsingin yliopiston arkeologian laitokselta.
- ¹⁶ Laskelma perustuu Helga Lähdemäen rakennusinventoinnin myötä tekemiin havaintoihin puisten pärekattoisten rakennusten käyttäjästä. Noin 50 vuoden jälkeen rakentamisesta, hirsirakennuksen pärekatto on yleensä siinä määrin lahonnut, että vesi pääsee esteettä kulkemaan rakenteisiin. Mikäli korjaustöihin ei vielä tällöinkään ryhdytä, seuraa tämän jälkeen kattorakenteiden romahtaminen rakennuksen seinien sisäpuolelle, jolloin muiden puuosien tuhoutuminen kiihtyy.
- ¹⁷ Kuusisto 2013.
- ¹⁸ "Kinellin mamman" asumus Liedon Kinellinkujalla on artikkelin kirjoitushetkellä vielä kirjaamatta Nautelankosken museon rakennusinventoinnin piiriin ja sen historiatiedot saattavat täten merkittävästi muuttua, kun kohde ehditään asianmukaisesti tutkia.

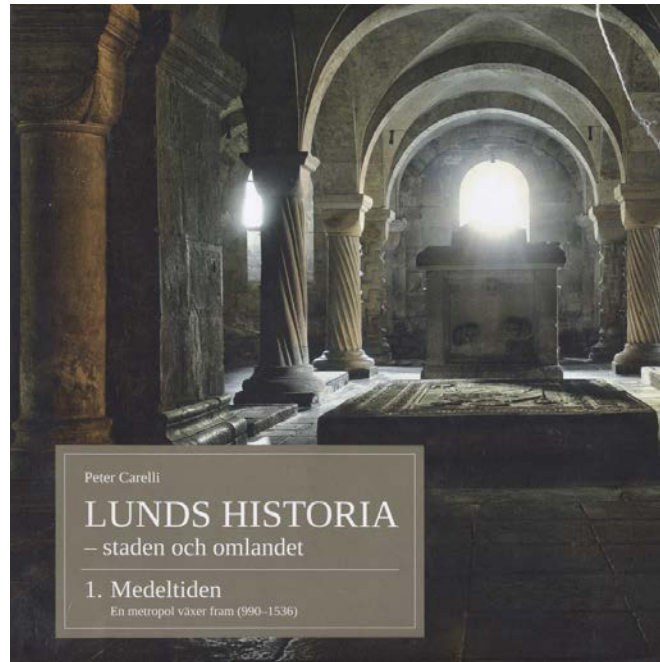
MITTAVA LÄPILEIKKAUS KESKIAJAN LUNDISTA

Peter Carelli: Lunds historia – staden och omlandet. 1. Medeltiden. En metropol växer fram (990–1536). Lunds kommun 2012. 528 s.

Lundissa oli Pohjoismaiden ensimmäinen arkkipiispanistuin. Itse kaupunki oli keskiaikaisen Tanskan tärkeimpiä keskuksia. Vielä tänä päivänä menneisyyden voi aistia katedraalin kupeessa tai kaupungin kaduilla ja kujilla – ja haistaa silloin, kun keskustan paksu- ja ja kosteita kulttuurikerroksia kaivetaan.

Kun Lundin kaupunki syksyllä 2012 julkaisi kolmiosaisen kaupunkihistorian, oli keskiajan osuuden kirjoittajana perinteisten historiantutkijoiden sijaan keskiajan arkeologi **Peter Carelli**. Tämä on harvinainen poikkeus historiantutkijoiden monopolisoimalla kaupunkihistorian kentällä.

Lundia voi pitää pohjoismaisen keskiajan arkeologian kehtona. Kaupunkia on tutkittu arkeologian keinoin pitkään, hartaasti ja antaumuksellisella ammattitaidolla. Lundin yliopistossa keskiajan arkeologian opetus vakiintui Pohjoismaissa ensimmäisenä ja eurooppalaisittainkin varhain. Tutkimusaineistoa on 1900-luvun alkupuolelta lähtien kertynyt valtavasti niin kaivauksilla kuin rakennusarkeologisissa tutkimuksissa. Itse asiassa kaupungin historiallinen museo, Kulturen, panosti arkeologisen löytöaineiston systemaattiseen keruuseen ja dokumentointiin jo 1800-luvulla.

Lunds historia – staden och omlandet on keskiajan arkeologian merkkiteos. Teos on paksu ja tiivis kuin lattiatili. Kirjan kuvitukseen on panostettu erityisen paljon, ja lopputuloksena monivärikuvitus on näyttävää kuin johtavien museoiden näyttelyjulkaisuissa. Peter Carellin päätekstiä täydentävät eri asiantuntijoiden artikkelit mm. kaupunkia edeltäneestä Uppåkran keskuspaikasta (**Birgitta Hårdh**), Dahlbyn kuninkaankartanosta keisarikunnan hovimaiseman jäljittelijänä (**Anders Andrén**) sekä kolonisaatiosta ja kaupunkia ympäröivän maiseman muutoksesta varhaisella keskiajalla (**Mats Anglert**).

Lund oli 900-luvun lopulta 1100-luvulle tärkeimpiä keskuksia valtakunnassa, joka ajoittain ulottui aina Englantiin asti. Varhaiset yhteydet Englantiin ja Lontooseen näkyvät myös arkeologisessa aineistossa. Lund tarjoaa pohjoismaisen ikkunan laajaan eurooppalaiseen keskiaikaan, suoria yhteyksiä paavin kuuriaan Roomassa, keisarin hoviin Saksassa ja rahapajoihin Englannissa. Monumenttien tarkastelun ohella kirjassa uhrataan tilaa yksittäisille ihmisille niin Carellin pääteksissä kuin **Mats Roslundin** ajatuksia herättävässä artikkelissa, jossa tarkastellaan arkeologisia todisteita eri kulttuuripiireistä peräisin olevien ihmisten läsnäolosta. Teoksessa limityvät niin kaupungin ja Tanskan kansakunnan suuret linjat kuin ruohonjuuritason arkeologia ja tavallisten kaupunkilaisten elämä ja kuolema. Jälkimmäisestä makaabereimmat esimerkit tarjoavat rahanväärentäjiksi tulkittujen vainajien haudat.

Lundin rooli Pohjoismaiden kirkollisena keskuksena tulee vahvasti esiin. Tuomio-kirkko ja arkipiispat ovat keskiössä läpi koko teoksen, mutta totuuden nimissä on syytä muistaa, että niiden merkitys on myös ollut suuri. Varhaisella keskiajalla Lund oli myös Tanskan kuninkaille tärkeä residenssi, mutta siinä suhteessa kaupungin merkitys hiipui myöhäiskeskiajalla. Sama koskee Lundin roolia kaupan keskuksena. Aluksi se oli Skoonessa merkitykseltään vailla vertaa, mutta myöhäiskeskiajalla rannikon kaupun-

git Malmön johdolla alkoivat jättää Lundia varjoonsa.

Teos on huolellista työtä niin kuvituksen kuin tekstien suhteen, lapsuksia ei juuri ole. Pienenä kauneusvirheenä voidaan nostaa esiin horjunta varhaisimman kivisavikeramiikan ajoituksessa ja tuotantoalueissa (s. 271). Eräät kaupungin instituutiot, kuten raati jää arkeologisesta painotuksesta johtuen vähälle huomiolle. Toisaalta juuri tämän tyyppisistä teemoista löytyy tietoa vanhemmista julkaisuista. Kaikki ei mahdu yksin kansiin.

Noin vuosi sitten SKASin sivuilla esiteltiin **Dick Harrisonin** teos keskiaikaisesta Söderköpingistä. Sinänsä ansiokkaasta kirjasta paistoi, kuinka historianutkija käyttää hänelle hieman vierasta arkeologista aineistoa. Siihen verrattuna Carellin Lundin historia on aivan toista tasoa. Nyt kirjoittaja tuntee aineistonsa ja historianutkimuksen ohella myös arkeologian metodit ja mahdollisuudet perinpohjin. *Lunds historia* on kaupunkiarkeologinen synteesi, teos, johon keskiajan arkeologiasta kiinnostuneiden kannattaa tutustua. ♦

Georg Haggrén
georg.haggren@helsinki.fi
Arkeologia
PL 59 (Unioninkatu 38F)
00014 Helsingin yliopisto

RAVATTULAN RISTIMÄKI, KOROISTEN PIISPANISTUIN, KOMOSEN KUMMUT...

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURAN KEVÄTRETKI 17.5.2014

SKAS järjestää toukokuisen puolipäiväretken Aurajokilaakson muinaismaisemiin. Retkellä tutustutaan kävellen alueen muinaisjäännöksiin kohteiden asiantuntijoiden opastuksella.

ALUSTAVA OHJELMA:

Lähtö 17.5. klo 10.00 Koroisten tilan edestä (Koroistentie 3, Turku). Retkellä kuulemme Koroistenniemen piispanistuimen ajankohtaisesta tutkimuksesta sekä tutustumme kävellen Aurajokilaakson esihistoriallisiin ja varhaishistoriallisiin muinaisjäännöksiin. Suomen vanhimman kirkon löytöpaikalle, Ravattulan Ristimäelle, saavumme noin klo. 13. Oppaana Ristimäellä ja lähialueella toimii kohteen tutkimuksesta vastaava arkeologi Juha Ruohonen. Paluumatkalla poikkeamme Aurajoen vastarannalla mm. Kuralan Ristimäen muinaisjäännöksillä. Takaisin Koroisiin saavumme viimeistään klo. 16. Seurueeseen on myös mahdollista liittyä ja siitä poistua oman aikataulun mukaisesti.

Retki on seuran jäsenille ilmainen, muille 10 €. Maksu käteisellä paikan päällä. Hintaan sisältyy retkievää ja kahvi/tee. Maksimi osallistujamäärä retkelle on 30 henkilöä. Mukaan säänmukainen vaatetus ja jalkineet!

Ilmoittautumiset 5.5. mennessä seuran sihteerille Siiri Tuomenojalle
(siiri.tuomenoja@gmail.com, 040 582 8845)

TERVETULOA!

Tarkempi ohjelma ja lisätiedot:
<http://org.utu.fi/muut/skas>
seuran sihteeri Siiri Tuomenoja tai
pj. Janne Harjula (janhar@utu.fi, 050-523 3837)

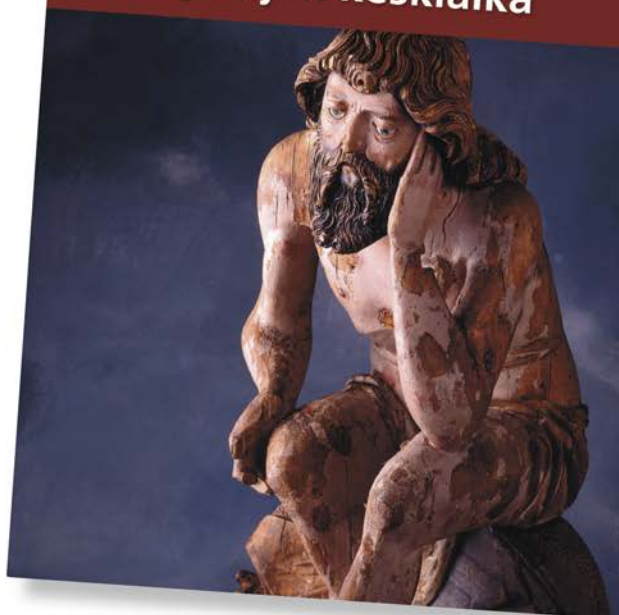

Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika

Tapio Salminen

Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika

Monipuolisesti kuvitettu teos keskiajan vantaalaisten elämästä ja kohtaloista. Vantaan menneisyys 1300-luvulta 1550-luvulle.

Tapio Salminen

Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika

648 s. ISBN 978-952-443-455-3. Julkaisija Vantaan kaupunki.

Myyntissä kirjakaupoissa, Vantaan kaupunginmuseossa ja yhteispalvelupisteissä.

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, Henrikin-
katu 2, 20014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu vuonna 2013 on 24 € vuodessa, opiskelijoilta 18 € ja perheiltä 34 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 22 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa: <http://org.utu.fi/muut/skas>

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula
Puh. 050-5233837
janne.harjula@utu.fi

Sihteer:

Siiri Tuomenoja
Puh. 040-5828845
siiri.tuomenoja@gmail.com

Varapuheenjohtaja:

Ulrika Rosendahl
ulrika.rosendahl@helsinki.fi

Rahastonhoitaja:

Janne Haarala
Puh. 050-3288331
jlshaa@utu.fi

Sähköpostia hallitukselle voi lähettää osoitteeseen skas-hallitus@lists.utu.fi

ISSN 1445-0334

DIGIPAINO
PAINOSALAMA OY 2014